

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

MUĞLA VE ÇEVRESİNDEKİ TARİKATLER VE
ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

ENDER CANLI SAV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

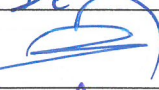
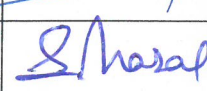
DANIŞMAN:
DOÇ. DR. BETÜL GÜRER

KONYA 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ender CANLI SAV
	Numarası	148106011060
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Betül GÜRER
	Tezin Adı	Muğla ve Çevresindeki Tarikatler ve Önemli Temsilcileri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Muğla ve Çevresindeki Tarikatler ve Önemli Temsilcileri başlıklı bu çalışma 04/01/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç.Dr.	Betül GÜRER	
2	Prof. Dr.	Dilaver GÜRER	
3	Dr. Öğrt. Üyesi	Süleyman NAROL	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ender CANLI SAV		
	Numarası	148106011060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
	Tezin Adı	Muğla ve Çevresindeki Tarikatlar ve Önemli Temsilcileri		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Ender CANLI SAV

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ender CANLI SAV		
	Numarası	148106011060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	*	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Betül GÜRER		
Tezin Adı	Muğla ve Çevresindeki Tarikatler ve Önemli Temsilcileri			

Muğla ve civarı fiziksel anlamda karadan erişimi zor olsa da özellikle beylik ve Osmanlı döneminde şehre gelen şehzade, sancakbeyi gibi devlet idarecileri ile maiyetleri burada sosyal ve kültürel hareketlilik yaşanmasına neden olmuştur. Bu hareketliliğe diğer önemli katkı da şehirde yetişen veya yaşamak için burayı tercih eden önemli ilim adamları ve bu araştırmanın konusu olan mutasavvıf ve tarikat ehli şahsiyetlerden kaynaklanmıştır.

Başta Mevlevilik olmak üzere büyük tarikatlerin temsilcilerinin zaman içinde Muğla ve civarına geldiği, yaşadığı ve adeta bölgeye maya çaldığı görülmektedir. Kimi zaman bu maya tutarak uzun süre o tarikatın ışığı şehirde yanarken, kimisi de nispeten kısa zamanda yok olmuştur. Halkın günümüzde halen bildiği, saydığı, öncelikli mutasavvıf ve tarikat ehli olan bazı önemli şahsiyetler bu çalışmada incelenmiştir. Her birisi ayrıca detaylı araştırmayı hak eden bu önemli zatların Muğla ve çevresinin dini ve içtimai hayatına önemli katkılar sunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Tasavvuf, Tarikat, Mevlevilik, İbrahim Şahidi

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ender CANLI SAV		
	Student Number	148106011060		
	Department	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	*	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Betül GÜRER		
	Title of the Thesis/Dissertation	Sects and Their Important Representatives in and Around Muğla		

Although it is difficult to access the land in Muğla and its vicinity physically, the state administrators and their retinue such as princes and sancakbeyi who came to the city especially during the terminal seignior and Ottoman period caused social and cultural mobility. The state administrators and their entourage such as prince, sancakbeyi who came to the city caused social and cultural mobility. The other important contribution to this mobility was caused by the important scholars who grew up in the city or preferred to live in this city and the Sufis and religious figures who were the subjects of this research.

It is seen that the representatives of the great sects, especially Mevlevi, came to Muğla and its environs, lived and leavened in the region. While the light of that sect lit up in the city for a long time by this yeast, some of them disappeared in a relatively short time. In this study, some important personalities that are known and counted by the public today, who are primarily Sufis and religious figures are examined. It is seen that these important individuals, each of whom deserves detailed research, have made significant contributions to the religious and social life of Muğla and its surroundings.

Keywords: Muğla, Sufism, Sect, Mevlevi, Ibrahim Sahidi

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	- 1 -
GENEL OLARAK TASAVVUF VE MUĞLA'DA DİNİ VE SOSYAL HAYAT -	- 1 -
1. Tasavvuf	- 1 -
1.1. Tarikatlar	- 4 -
1.2. Tasavvuf Tarihi	- 5 -
1.2.1. Zühd Dönemi	- 6 -
1.2.2. Tasavvuf Dönemi.....	- 6 -
1.2.3. Tarikatler Dönemi.....	- 8 -
2. Anadolu'da Tasavvuf ve Tarikatlerin Doğuşu.....	- 9 -
3. Muğla'nın Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Dini Özellikleri	- 11 -
2.1. Sosyal, Kültürel Özellikleri	- 13 -
2.2. Dini Özellikleri	- 19 -
BİRİNCİ BÖLÜM	- 21 -
MUĞLA'DA DİNİ HAYATIN UNSURU OLAN YAPILAR	- 21 -
1. Camii ve Mescitler	- 23 -
1.1. Şahidi Camii	- 23 -
1.2. Şeyh Bedreddin/Şeyh Câmii.....	- 24 -
1.3. Kurşunlu Câmî.....	- 24 -
1.4. Ulu Camii	- 25 -
1.5. Ahi Sinan Camii	- 26 -
1.6. Mehmed Beşe Mescidi/Câmîi	- 27 -
1.7. Câmî-i Kebîr	- 27 -
1.8. Ayvalı Kapu Câmîi.....	- 27 -

1.9. Süleyman Efendi/Hacı Ebubekir Câmîi	28 -
1.10. Kurbanzade Câmîi	28 -
2. Medreseler.....	30 -
2.1. Konya Mollası Mehmed Efendi Medresesi.....	30 -
2.2. Hacı Kahraman Medresesi	30 -
2.3. Kâtib Mehmed Efendi Medresesi	31 -
2.4. Mehmed Efendi, Hacı Abbas ve Diğer Kişilerin İnşa Ettikleri Hücresler	31 -
3. Zaviye, Tekke ve Türbeler	31 -
3.1. Muğla Mevlevihanesi	32 -
3.2. Şemseddin Bey Zâviyesi	32 -
3.3. Ahi Sinan Zâviyesi	33 -
3.4. Ahi Yahya Zâviyesi.....	33 -
3.5. Hoca Mukbil Zaviyesi	33 -
3.6. Düğerek Köyü Tekkesi.....	34 -
3.7. İkiz Türbe	34 -
3.8. Şeyh Şâhidî Türbesi.....	35 -
İKİNCİ BÖLÜM	36 -
MUĞLA'DA TASAVVUFİ HAYATA ŞEKİL VEREN TARİKATLAR.....	36 -
1. Mevleviyye.....	37 -
1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî (H. 604-672/M. 1207-1273).....	37 -
1.2. Muğla'da Mevleviyye	48 -
2. Nakşibendiyye.....	51 -
2.1. Bahâeddin Nakşibend (H. 718-791/M. 1318-1389).....	52 -
2.2. Muğla'da Nakşibendiyye.....	54 -
3. Rifâiyye	55 -
3.1. Seyyid Ahmed er-Rifâî (H. 512-578/M. 1118-1182).....	55 -
3.2. Muğla'da Rifâiyye.....	60 -
4. Bayramiyye	61 -
4.1. Muğla'da Bayramiyye	68 -
5. Zeyniyye.....	68 -
5.1. Muğla'da Zeyniyye	69 -
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70 -
MUĞLA'DA YAŞAMIŞ OLAN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....	70 -

1. Mevleviyye Mensubu Şahsiyetler	- 72 -
1.1. Şeyh Seyyid Kemaleddin (H. ?-830/ M. ?-1430)	- 72 -
1.2. Hüdai Salih Dede (H. 785-885/M. 1383-1480).....	- 73 -
1.3. İbrahim Şahidi (H. 875-957/M. 1470-1550)	- 74 -
1.4. Şuhudi Dede (H. ?-1000/M. ?-1591).....	- 82 -
1.5. Hüsameddin Efendi (H. ?-1026/M. ?-1617).....	- 83 -
1.6. Sül Efendi (17. yy. sonu).....	- 83 -
1.7. Yusuf Ziyaeddin (H. 1252-1327/M. 1836-1909)	- 84 -
1.8. Hacı Mehmet Zekai (H. 1256-1351/M. 1849-1932)	- 84 -
2. Nakşibendiyye Mensubu Şahsiyetler	- 85 -
2.1. Kurbanzade Hacı Süleyman Efendi (H. 1211-1291/M. 1797-1875).....	- 85 -
2.2. Şeyh İbrahim Efendi (H. 1256-1319/M. 1840-1901).....	- 86 -
3. Rifâiyye Mensubu Şahsiyetler	- 87 -
3.1. Şeyh Hasan Nuri (19.yy)	- 87 -
3.2. Ahi Sinan, Ahi Ebu Bekir, Ahi Yahya (14. yy. Başları)	- 88 -
4. Bayramiyye Mensubu Şahsiyetler.....	- 89 -
4.1. Üç Erenler (14. yy)	- 89 -
4.2. Pisili Hoca (H. 895-974/M. 1490-1567).....	- 89 -
5. Diğer Önemli Şahsiyetler.....	- 90 -
SONUÇ.....	- 99 -
KAYNAKÇA	- 101 -
ÖZGEÇMİŞ	- 110 -

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.k.	adı geçen kaynak
a.g.m.	adı geçen makâle
a.s	Aleyhi's-selâm
bkz.	bakınız
c.	cilt
çev.	çeviren
ed.	editör
haz.	hazırlayan
Hz.	Hazret-i
m.	miladî
r.a.	radiyallahu anhu/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	sayfa
s.a.v.	Sallallâhü aleyhi ve sellem
ter.	tercüme eden
tsz.	tarihsiz
Yay.	yayınları
yy.	yüzyıl

ÖNSÖZ

Tasavvuf, Kur'an ve Hadis tarafından önemi işaret edilen, asırlar boyunca dervişlerin yanında filozof ve şairlerin intisap ettiği inanış ve yaşayıştan oluşan bir düşünce sistemidir.

Tesadüfî bir şeyin olmadığı kâinatta her şeyin bir gayesi vardır. Tasavvuf da insanın kötü ahlâk ve huylardan uzaklaşarak güzele dönmesi, Allah ve Resulü'nün (s.a.v.) ahlâkıyla ahlaklanmasını gaye edinmiştir. Bu yönüyle bir eğitim işi de olup tarikatlar, tekkeler, fütüvvet ve ahî birlikleri gibi ana müesseselerde zaman içinde gelişmiştir. Tasavvufta tarikat kalbin arındırılması, nefsin temizlenmesi yöntemlerine bina edilen bir kurum olup her dönem ihtiyaç duyulmuş, yaşam tarzı bakımından da varlığını hep hissettirmiştir. Hz. Peygamber'e uzanan silsile sahibi şeyhlerle tarikatlar, ilim yaymış, insanlara rehberlik etmiştir.

Anadolu'nun İslamlaştırılması gayesiyle muhtelif yerlerden Anadolu'ya tasavvuf erbabı önemli şahsiyetler gelmiştir. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 669/1271), Necmeddîn Dâye (ö. 654/1256), Fahreddîn-i Irakî (ö. 688/1289) gibi şahsiyetlerin öncülüğünde Anadolu'da fikri canlılık artmıştır. Siyasî otoritenin de desteğiyle İslâm, sûfiler aracılığıyla tanınmıştır.

Anadolu'da tasavvufî düşünce; İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Sadreddîn-i Konevî (ö. 673/1274), Mevlânâ ve Orta Asya-Horasan tasavvuf anlayışı yönünden Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre (ö. 720/1320 ?) tarafından temsil edilmiştir. Anılan kaynakların farklı tasavvuf telâkkileri Anadolu'da aynı potada birleştirilmiştir. Özellikle Orta Asya ve Horasan'dan gelen tasavvuf anlayışı Anadolu'da klâsik Türk tasavvufunun teşekkülünde önemli rol üstlenmiş, akın akın Anadolu'ya yayılan pek çok tasavvuf erbabı, bölgelerindeki anlayışı taşımış, gittikleri yerlerde bir kıvılcım olmuşlardır.

Muğla şehri de anılan tasavvuf erbabının getirdiği anlayıştan nasibini almış, kimi zaman gür bir ateş kimi zaman da bir köz ateşi gibi insanların gönlünde yanmıştır. Şehrin coğrafi konumu, doğal ve tarihi özellikleri ile idari anlamda önemli

görülmesi, sosyal, kültürel olduğu kadar dini yönden de hareketli olmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak 14. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar Muğla’da kurulan zaviyelerde önemli mutasavvıflar yetişerek şehrin tasavvuf tarihinde önemli bir ilim merkezi olarak yer edinmesine vesile olmuşlardır.

Bu çalışmada da Muğla ve civarındaki tarikatler ile bölgede yaşamış tasavvufi şahsiyetler konu edinilmiştir. Bölgedeki tasavvuf geleneğinin gelişim sürecinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş, genel olarak tasavvuf, tarikat ve tasavvuf tarihinin incelendiği, Anadolu’da tasavvufi hareketlerin gelişim süreci ile tarihi, sosyal ve dini yönlerden Muğla’nın incelendiği bir bölümdür.

Birinci bölümde, Muğla’da dini hayatın unsuru olan yapılar, cami, mescit, medrese, zaviye, tekke ve türbeler başlıkları altında incelenmiştir. Anılan yapılardan tarikatlarla bağlantılı olanlar ile tasavvufi hayata etki edenler ilgili kaynaklar doğrultusunda ele alınmıştır.

İkinci bölümde Muğla’da tasavvufi hayata şekil veren tarikatler başlığında, Mevleviyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Bayramiyye, Zeyniyye tarikatlarına ilişkin bilgi verilmiş, her bir tarikatın kurucuları, tarihi, genel özellikleri ve Muğla ile bağlantıları incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde Muğla’da yaşamış olan önemli şahsiyetlerden tarikat mensubu veya tasavvuf ehli olanlar ile herhangi bir tarikata mensup olduğu bilinmemekle birlikte Muğla’da dini-tasavvufi hayata yön vermiş önemli şahsiyetlere ilişkin bilgi verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, görüş, öneri ve yönlendirmeleriyle rehberlik eden, yardım ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Betül Gürer’e teşekkürlerimi borç bilirim. Yine çalışmamıza katkılarından dolayı, her zaman bize vakit ayıran yetişmemizde emeği geçen kıymetli hocam Prof. Dr. Dilaver Gürer’e şükranlarımı sunarım. Çalışma süreci boyunca yoluma ışık tutan ve beni cesaretlendiren, çok kıymetli Prof. Dr. Namık Açıkgöz’e de minnetlerimi sunmak isterim.

GİRİŞ

GENEL OLARAK TASAVVUF VE MUĞLA'DA DİNİ VE SOSYAL HAYAT

1. Tasavvuf

İslam'ın anlaşılması ve yaşanması noktasında önemli bir düşünce sistemi olan tasavvuf, mânevî bir hayat tarzı özelliği taşır. Kitap ve Sünnet'le irtibatlı olması, Allah'la kulun ilişkileri, güzel ahlâk, kalbin temizliği, nefsin terbiye edilmesi gibi işlevleri yönüyle çok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sûfîlerin sayısı kadar farklı tanımı olduğu belirtilmektedir. Tasavvuf, Schimmel'in aktardığı gibi çözümlenmesi, sözcüklerle derinliklerine inilmesi “sözcükler kıyıda fazla açılmadığı için” neredeyse imkânsızdır.¹ Araştırmanın çerçevesini belirlemesi açısından girişte tasavvuftan anlaşılan tanımın paylaşılmasının elzem olduğu düşünülmektedir.

Tasavvufun kaynağı İslam inançları ve maneviyatıdır. Schimmel de tasavvufun kaynağına ilişkin ideolojik-oryantalist bakış açısıyla bakmanın yanlışlığına işaret ederek tarihsel etkileşim bağlamında tamamen İslami bir düşünce sisteminden bahsetmektedir. Ona göre tasavvuf, “her dinin özünde olan mistik denilen bir boyutun diğer adı, bir yeniçağ hareketi veya ezoterik bir hareket değildir”.² Kur'an ve Hadis kaynaklı bir gelenektir. Asırlarca dervişlerle birlikte filozof ve şairlerin intisap ettiği inanış ve yaşayışın oluşturduğu düşünce sistemidir. İslam dini ve çeşitli kültürlerin etkisiyle zamanla şekillenmiş, ortak katkı ve birikimle oluşmuş ve benimsenmiştir.³

Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır:

“1. Sıra, dizi anlamındaki “saff” kelimesinden türemiştir.

2. Çölde biten bir bitki olan “sufane” den türemiştir.

¹ Annemarie Schimmel, **İslamın Mistik Boyutları**, çev. E. Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001, s. 25.

² Schimmel, **a.g.e.**, s. 22.

³ Ahmet Kabaklı, **Tasavvuf, Tarikat, Edebiyat**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9.

3. Temizlik, saflık anlamındaki “safâ” dan türemiştir.
4. Hz. Peygamber’in mescidinin bitişiğindeki bir bölümde yaşayan ve hayatlarını Hz. Peygamber’e yakınlık içerisinde ilim ve zikir ile geçirmiş olan Ashâb-ı Suffe’nin “suffe” sinden türemiştir.
5. Yunanca bir kelime olan ve hikmet anlamına gelen “sophia” dan türemiştir.
6. Yün anlamına gelen Arapça “sûf” kelimesinden türemiştir.”⁴

Tarikat ve tekkeler de tasavvufun sınıflara ayrılmasıyla oluşmuş, önemli yapılarıdır. Tekke denildiğinde sanat, edebiyat, musiki, ahlâkta ve hizmet konularında kemâl akla gelmektedir.⁵

Tasavvuf, “ebedî saadete nail olmak için nefsi tezkiye (temizleme) ahlâkı tasfiye (sıfırlama), zahir (görünen) ve batını (görünmeyen) tenvir (aydınlatma) hallerinden bahseden bir ilim” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma ilişkin görüş birliğinden söz etmek zordur⁶. Kişiye özel olmasının ağır bastığı tecrübe ve tespitler bu çeşitliliğe neden olmaktadır. Tasavvufun yaşandığı makamda manevî tecrübeler farklı farklıdır. Çeşitlilik o kadar fazladır ki, İngiliz araştırmacı Nicholson, “*Kuşeyrî Risalesi, Tezkiretü’l-evliya’sı ve Nefehâtü’l-üns*” gibi kaynaklarda geçen yetmiş sekiz tasavvuf tanımına ulaşmış ve kronolojik sırasını dâhil yayınlamıştır.⁷

Tasavvuf tanımlarında ortak noktalar vardır, kısaca dünyanın zevklerinden el çekme, tümüyle vazgeçme, geçici nimetlerden korunarak, Allah’ın rızası için güzel ahlak ve kalbin temizlenmesine çalışma olarak tarif edilmektedir. Başka bir tanımda tasavvuf on farklı anlamda sınıflandırılmıştır:

“1. Tasavvuf zühhtür,

⁴ Dilaver Gürer, **Düşünce ve Kültürde Tasavvuf**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2007, s.28.

⁵ Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11.

⁶ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 15.

⁷ Ethem Cebecioğlu, “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Târifleri” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 29 sayı.1, 1987, s. 387.

2. *Güzel ahlaktır,*
3. *Tasfiye; yani kalp temizliğidir,*
4. *Tezkiye; nefis ile mücahededir,*
5. *İstikamet; yani kitap ve sünnete sarılmaktır,*
6. *Allâh'a tam teslimiyet ve rabbaniliktir,*
7. *Hakk'a vuslattır (ihsan),*
8. *İslâm'ın ruh hayatıdır,*
9. *Bir batın ilmidir,*
10. *Havassa ait ledün ilmidir.”⁸*

Tanımı konusundaki geniş yelpazeye rağmen tasavvufun konusu hakkında bir ittifaktan söz edilebilir. “Allah ve insan” tasavvufun konusudur. Allah, insan ve varlık arası ilişki, “vahdet-i vücûd”, “vahdet-i şühûd” ya da “tevhîd-i vücûdî ve tevhîd-i şühûdî” düşünce sistemleri incelenmektedir. İnsan açısından ruh ve nefis yapısı, ruhu arındırmak, ahlâkı yüceltmek, kalbini temizlemek, nefisini bilmek, aşk, nefret, sevgi, kin gibi duygularla bunların bilgisi tasavvufun konusunu teşkil etmektedir⁹.

Tesadüfî bir şeyin olmadığı kâinatta her şeyin gayesi vardır. İslâmî ilimler de “dünya ve ahiret mutluluğu” için vardır. Tasavvuf da insanın kötü ahlâk ve huylardan uzaklaşarak güzele dönmesi, Allah ve Resulü’nün (s.a.v.) ahlâkıyla ahlaklanmasını gaye edinmiştir. Bu taraftan bakınca hem bir ilim hem de bir eğitim işidir. İlim ve eğitimin yürütülebilmesi için üç ana müessese zaman içinde gelişmiştir:

- i. Tarikatlar,
- ii. Tekkeler,

⁸ Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 29.

⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 57.

iii. Fütüvvet ve Ahî birlikleridir.¹⁰

Anılan müesseselerden kısaca araştırmanın kapsamına giren tarikatlerden bahsetmenin fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Tarikatlar

Tarikatlar, İslam dünyasında 11. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başlarında görülmeye başlayan toplumsal bir ihtiyacın sonucudur. İhtiyaç aslen ilk olarak mezhepleri, daha sonra da tarikatlerin doğuşunu hazırlamıştır. Dış dünyaya ilginin kesilerek kalbin temizlenmesini hedefleyen tarikatı; “Allah Teâlâ’ya yaklaşmak ve O’nun hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla takip edilmesi gereken yol” olarak tanımlamak mümkündür.¹¹ Tasavvufta tarikat da kalbin arındırılması, nefsin temizlenmesi yöntemlerine bina edilen bir kurumdur.¹² Her dönemin ihtiyacı olan tarikatler yaşam tarzı bakımından varlığını hep hissettirmiştir. İslâm’ın ilk döneminde tasavvuf ilmi diğer dinî ilimler gibi Kur’an ve Hadis içinde derç edilen bir ilim olmuştur. İslam’ı öğrenerek yaşamak isteği halkın bazı İslâm büyüklerinin çevresinde toplanmasına vesile olmuş, oluşan topluluklar da zaman içinde tarikat olarak anılmıştır. Zahiri manadaki şeriattan, öz mana olan hakikate bir yoldur. Yolda Hz. Peygamber’e uzanan kesintisiz silsile sahibi şeyh ve mürşid denilen bir rehberde de ihtiyaç vardır.¹³

İhtiyaç sonucu ortaya çıkan ve yayılan tarikatlerin manevi ve sosyal yönden iki faktör nedeniyle öne çıktığını söylemek mümkündür. İlki manevî faktördür. Sahabe devri sonrası ilk sofilere kadar ki devrede manevî şahıslarda manevî hususiyetlerin temerküz ve tezahürü ile görülmüştür. İkinci olarak her sınıftan insanın tasavvufa yönelmesiyle görülen sosyal faktördür. Bu faktörler sayesinde tarikatlerin tesis ve yükselişi mümkün olabilmiştir. Tarikatlerin mezheplere göre

¹⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 229.

¹¹ Eraydın, a.g.e., s. 172.

¹² Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celveti Tarîkatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1982, s. 143.

¹³ Mustafa Tahralı, *Tasavvuf Notları*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, İstanbul, tsz., s. 1-4.

fikhî ve itikadî yönünden daha ziyade tasavvufî olduğu ifade edilebilir. Tarikat mensuplarının ayrıca mezhebe mensubiyeti vardır.¹⁴

Tarikatlerin sosyal faktörü, insan ilişkilerinin ve günlük hayatın da etkilenmesine yol açtığı görülmektedir. 12. yüzyıl sonrası kurulan tarikatlar, süreçte bazı alt kollara da ayrılmıştır. İslâm dünyasında mevcut yaklaşık 400 tarikatın, 12 ana tarikattan doğduğu düşünülmektedir. Bir kısmı zamanla yok olsa da büyük kısmı halen varlığını devam ettirmektedir. Pir veya şeyh önderliğinde, özgün kural ve kıyafetlerle ortak kültür oluşmuştur. Bağış ve vakıflar gelir kaynağını oluşturmuştur.¹⁵

1.2. Tasavvuf Tarihi

Muğla’da tasavvufi hayata geçmeden genel olarak tasavvuf tarihine kısaca bakmanın konunun anlaşılmasına yarar sağlayacağı öngörülmektedir.

Tasavvuf, İslam medeniyetinde dinî, ahlakî ve mistik açıdan önemli bir yapı taşıdır. Kaynağı Hz. Peygamber’e dayanan ve oradan yayılan bir rayihadır. Başlangıcından itibaren her safhasından Kur’an ve Sünnet doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu gelişim içinde esasa uymayan kimi fikir ve davranışlar olmuşsa da bunların tezahürü eşyanın tabiatı, sosyal hayatın vazgeçilmezi olarak görülmektedir.¹⁶

Tasavvuf, ruhu kemale götüren hal ilmine önem vermiştir. Halin oluşumu, Kur’an ve Sünnet çerçevesinde prensiplerin tespiti ve uygulaması ile gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber ve ashabının örnek hayatlarının gelişimine sebep olan eğitimin sonrakilere aktarımı bir disiplin ile mümkündür. Tasavvuf bu disiplindir ve ilk olarak bir züht hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonrasında teşkilatlanarak tarikatler oluşmuştur. Günümüzde tasavvuf tarihi çoğunlukla “zühd dönemi, tasavvuf dönemi ve tarikatler dönemi” olarak üç dönemde incelenmektedir.

¹⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁵ Eraydın, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁶ Eraydın, **a.g.e.**, s. 59.

1.2.1. Zühhd Dönemi

Asr-ı saadetle başlamakta ve Hicri olarak ilk iki asrı kapsamaktadır. Sofi deyimi ilk kez bu dönemde kullanılmıştır. Tasavvufta Hz. Peygamber sofilerin piridir, mevcut ilim, marifet ve hâl O'ndan alınmıştır. Bu ruhani hayat ve dini heyecan nesiller boyunca aktarılmaktadır. Okuma-yazma ile öğrenilmeyen hayat yaşanılmakta ve yaşatılmaktadır.

Hadis ilmi tasavvufta çok önemlidir. Hz. Peygamber'in zühhd hayatına ilişkin sözleri, hadis ve tasavvuf ilimlerini birbirleriyle girift hale getirmiştir. Bunun örnekleri muhaddis ve mutasavvıflar tarafından kalem alınan “*Kitabu’z-zühdler*”de görülmektedir.¹⁷

Tasavvuf kavramı ve sofi kelimesi lafız olarak Kur'an ve Sünnette geçmemekte ancak tasavvufun tarifinde kullanılan kavramların çoğu bu kaynaklardandır. Mutasavvıflar "tasavvuf zühhtür" tarifini yapmakta, zühhtün övüldüğü hadislerle işaret etmektedirler. Hz. Peygamber ve ashabının hayatında zühht; takva, tevekkül, sabır, feragat, cömertlik olarak yaşanmıştır. En güzel örnekleri benimseyen diğer sahabe ve onlardan sonra kemale eren zühhd hareketi ile tasavvufi akımların doğduğu anlaşılmaktadır. “Zühhdün nihayeti tasavvufun bidayetidir” kaidesi bireysel hayatta zühht yaşayışı, sosyal alanda zühht hareketi açısından geçerli ve doğrudur.¹⁸

1.2.2. Tasavvuf Dönemi

Sahabe nesli biterken ve Tâbiûn nesli başlarken yaşanan Kerbelâ olayı, Haricîlerin tutumu ve Emevîler dönemi siyasi gelişmeleri İslam dünyasında bir eksen kayması yaşatmıştır. Artarak devam eden fetihler refah ve zenginliği artırmış, Saadet Devri'nde olmayan lüks hayat tarzı ortaya çıkmıştır.

Hicrî 2. asırda görülen bu dünyevileşme kaynaklı öze yabancılaşma devrin zahitlerini incitmiş, Hz. Peygamber ve Sahabe neslinin akidelerini alarak dünyevi

¹⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 59-60

¹⁸ Mustafa Kara, **Dini Hayat ve Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, s. 31-32.

hayattan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Hasan Basrî (ö. 110/728), Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), Rabi'atu'l-Adevîyye (ö. 135/752) devrin önemli âlimleridir.¹⁹

Züht hayatı devamında doğan tasavvuf cereyanı ile manevi tecrübeler kazanarak zenginleşen sofiler, Kur'an ve Sünnet ekseninde birikimlerini izah eden kitaplar telif etmişlerdir. Tefsirciler, hadisçiler ve fakihler yorum, rivayet ve içtihatlarına ruhanî tecrübe, aşk ve manevi bilgilerini de katarak Allah'ı tanımak ve sevmek konusundaki marifetleri ile birlikte yeni ekoller geliştirmişlerdir. Sahabe devrindeki gibi manevi derinliğin canlı tutulmasını bir şekilde devam ettirmişlerdir. Sofiler ise diğer âlimler gibi Kur'an ve Sünnet ekseninde amelleri, yazdıkları eserler ve manevi tecrübelerden kaynaklanan içtihatlar ile sistemli müstakil bir amel yolu ve de ilim olan Tasavvuf ilmini geliştirmişlerdir. Önemli sufi ve mutasavvıflar da bu dönemde yetişmiştir: İmam-ı Gazalî (ö. 505/1111), Cüneyd-i Bağdadî (ö. 297/909), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 ?). Hicri 2. asır tasavvuf açısından nazari yönden gelişimin amelî yöne göre üstün olmaya başladığı dönemdir. Sofiler marifet, hakikat, sır ve irfan şeklinde tanımlanan manevi tecrübe kaynaklı bilgilere erişmişlerdir.²⁰

Zamanla ferdilikten kolektif bir boyuta geçen tasavvuf topluluklarca da benimsenmiş, üstad ve şeyhlerin etrafında müritler halka oluşturmuştur. Bu sebeple hânkâh ve tekkelerde değişik etkinliklerin olduğu müesseseler teşkil edilmiştir.²¹

Coğrafi anlamda da önce Basra, Medîne, Bağdat, Kûfe gibi şehirlerde gelişme görülürken Arap Yarımadası'nın tamamı, Nişabur, Mısır ve Horasan da Hicri 3. Asır sonunda tasavvuf hareketi ile tanışmış ve geniş bir coğrafyada müesseseler yayılmıştır.²²

Neredeyse ortaya çıkışından itibaren tasavvuf hareketi iki ayrı ekol olarak ilerlemiştir. İlki "Bağdat Ekolü" olarak bilinen, dinin zahiri hükümlerini esas alarak şeriat kurallarından taviz vermeyen, zahir-bâtın dengesini koruyan ekoldür. Hasan-ı Basrî, Cüneyd-i Bağdadî, Hâris-i Muhâsibi, Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, Ebû Tâlib-i

¹⁹ Yılmaz, a.g.e., s.109

²⁰ Kara, a.g.e., s. 38.

²¹ Hayrani Altıntaş, "Tasavvuf", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 31 Sayı.1, 1989, s. 75.

²² Osman Türer, **Tasavvuf Tarihine Giriş**, Erzurum, 1992, s. 66.

Mekkî, Kelâbâzî, Kuşeyrî, Hucvîrî ve nihayet İmam-ı Gazzâlî bu ekoldeki önemli şahsiyetlerdir.

Tasavvufta diğer ekol, sufilerde manevî sarhoşluk, cezbe, ilahî aşk hallerinin ağırlıklı görüldüğü özelliktedir. Bu ekolde Rabiâtül-Adeviyye, Bayezîd-i Bistamî, Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), Mevlânâ C. Rûmî gibi sûfîler önde gelmektedir.²³

Tasavvufi hareket başlangıcından itibaren kimi fıkıh âlimlerinin itiraz ve hücumlarına maruz kalmıştır. Aşk ve cezbeyle önemseyen mutasavvıflara yönelen saldırılar kimi zaman kendilerini anlamayan siyasi otoritenin de kararı ile bu şahsiyetler için sürgün, işkence ve eziyetlere dönüşmüştür. İdam edilen Hallâc-ı Mansûr, devrin bu yöndeki sembol örneğidir.²⁴

İmam Gazzâlî kritik bir rol üstlenerek medrese ve tekkenin uzlaşmasına, rasyonalizmle ve ir-rasyonalizm dengesine vesile olarak tasavvufi hayatı daha anlaşılır ve herkesçe benimsenip, saygı görülen bir şekilde açıklamıştır.²⁵

Nitekim Hicri 7. asır, tasavvufî düşüncenin doruk noktası olmuştur. Kitleleri etkileyen fikir sistemi cazipliği, pratik hayat için teşkilatlı yapısı ile hem Müslüman toplumları kendine çekmiş hem de İslâm'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır.²⁶

1.2.3. Tarikatler Dönemi

Miladi 11. asırdan başlayarak tasavvuf kurumlarının temsilcisi denilebilecek tarikatler ortaya çıkmış ve sosyal hayatın parçası olmuştur. Bu alanda çalışan tarihçilerin ekseriyeti tarafından süreç, “Tarikatler Dönemi” olarak tanımlanmıştır.²⁷ Miladi 13. asra kadar alabildiğine yayılan her tarafta hânkâh, tekke, zâviyeler tesis edilmiş, tarikatler kurulmuştur. Orta Asya, tasavvufî hayatın ve tarikatlerin en

²³ Yılmaz, a.g.e., s. 110-125.

²⁴ Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 11.

²⁵ Hilmi Ziya Ülken, **Türk Tefekkürü Tarihi**, Cilt II, Matbaai Ebüzziya, İstanbul, 1934, s. 97.

²⁶ Altıntaş, a.g.e., s. 75.

²⁷ Mustafa Aşkar, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 15.

yaygın ve hareketli olduğu yerlerdendir. Türk toplumunun İslâmiyet ile tanışması, kitleler halinde dini benimsemesinde tarikatlerin rolü büyüktür.

Mutasavvıflar, ilâhî kelâmın yorumlanması ile İslam anlayışına zenginlik katmış, şekilden çok ruha ve duygulara önem veren din anlayışı geliştirmişlerdir; diğer yandan düşünce ve felsefeler geliştirmek için çalışmışlardır. Allah-insan, Allah-âlem, insan-insan, insan-âlem münasebetine dair izahlar getiren anlayış, İslâm'ı katı kurallar dini olmaktan çıkarmış ve önemli bir ivme kazandırmıştır.²⁸

Mevlânâ ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile gelen anlayış, Sadreddin Konevî, Müeyyidüddîn Cendî (ö. 691/1292 ?), Sadeddin Fergânî (ö. 699/1300), Seyyid Burhâneddin (ö. 639/1241), Evhadüddîn Kirmânî (ö. 635/1238), Necmeddin Dâye, Fahreddin Irâkî, Afifüddîn Tilimsânî (ö. 690/1291), Hacı Bektaş Velî, Ahî Evren (ö. 653/1261), Yunus Emre gibi pek çok Hak aşığıyla desteklenmiştir. Anadolu'da her tarafta tekkeler, zaviyeler ve tasavvuf mektebi inşa edilmiştir.²⁹

Örneğin Anadolu'da “Beylikler” mozağinde yaşanan kıyasıya rekabet Yunus'un “gelin tanış olalım”, “sevelim-sevilelim” düsturuyla halkı yakınlaştırmış, eşsiz bir medeniyet kurulmasına varan sürece harç sağlamıştır. Bu harç üzerine kurulan Osmanlı'da sultanlar da genellikle bir şeyhe intisap ederek tasavvuf ve tarikatlere hoşgörüsüyle yaklaşmıştır. Tekke anlayışı kurumsallaşarak, ihtiyaç duyan her fert ulaşabilmiştir.³⁰

2. Anadolu'da Tasavvuf ve Tarikatlerin Doğuşu

Hız. Peygamber (s.a.v), 628'de Doğu Roma Kralına mektup göndermiş, Anadolu'yla irtibatı başlatmış, coğrafyanın İslamlaştırılması için çaba göstermiştir. Bu ideal doğrultusunda hareket eden ecdat Moğol istilâsı gibi yıkıcı olay neticesinde Anadolu'yu yeni vatan seçmiştir. “Kolonizatör Dervişler” marifetiyle topluluklar, İslâm potasında Hristiyan unsurlar yoğrulmuş, İslâm kardeşliği esas tutulmuştur. Muhtelif yerlerden Anadolu'ya tasavvuf erbabı gelmiştir: Mevlâna Celâleddin-i

²⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 126-133.

²⁹ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 204.

³⁰ Mustafa Kara, “Osmanlılarda Tekke Siyaseti”, **Hareket Dergisi**, Ocak-Şubat 1975, Sayı. 9, s. 109.

Rûmî Konya, Hacı Bektaş-ı Velî Kırşehir, Necmeddîn Dâye Kayseri, Fahreddîn-i Irakî Tokat.³¹

12. yüzyılda Haçlı seferleri Müslümanların batıya karşı aktif taarruzunu ve muharip, yayılmacı tarikatlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yine Müslümanların İspanya'dan çıkarılması ve Moğol istilâsı sonucu Harzem medeniyetinin yıkılması bu medeniyetlerin Anadolu'ya taşınmasına, fikri canlılığın artmasına neden olmuştur. Tasavvufi gelişmeler çağ atlarken, medrese çevresinde, felsefe ve müspet ilimler alanında bir duraklama başlamıştır. Siyasî otoritenin de desteğiyle İslâm, Türkler arasında sûfiler kanalıyla tanınmıştır.³²

Anadolu'da tasavvufî düşüncenin gelişiminde üç kaynak önemlidir. Mağrib Mektebi, İbnü'l-Arabî ve Sadreddîn-i Konevî tarafından temsil edilmektedir. İkinci olarak tasavvufun estetik yönünü Mevlânâ temsil etmektedir. Son olarak da Orta Asya-Horasan tasavvuf anlayışı, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre ile temsil edilmektedir. Ancak Anadolu'da anılan kaynakların farklı tasavvuf telâkkileri aynı potada birleştirilmiştir. Kesin kategorilere ayrılması mümkün olmayıp, her görüşün izini diğerinde görmek mümkündür. 13. yüzyıl ve sonrası Anadolu'da tasavvufî düşünce İbnü'l-Arabî'den fazlasıyla etkilenmiştir. Kendisinin Endülüs'ü zorunlu olarak terk ettikten sonra, Kuzey Afrika, Orta Doğu'yu kapsayan ilmî seyahati yedi yıl sürmüş ve Konya'da sonra ermiştir. Üvey evladı Sadreddîn-i Konevî'nin de yetişmesine katkı sağlamıştır. İbnü'l-Arabî'de düşünce sistemi iki yönlü ilerlemiş, Kur'an'ın tasavvufî tefsiri yanında Yeni Eflâtun felsefesi, İslâm işrâk felsefesi de devam etmiştir. İslâm felsefesine getirdiği Vahdet-i Vücûd felsefesi, genel anlamda en büyük uzlaştırmacı düşünce sistemi olarak kabul edilmektedir. Felsefesi "akıl ile iman, ilim ile din, zâhir ile bâtın ve hürriyet ile zaruret" gibi konuları birlikte telif etmiştir. Yaklaşımıyla kimi zaman kâfirlikle itham edilmişse de mücadelecî, aktif tutumunu değiştirmemiştir. "*Fusûsu'l-Hikem*" ve "*Fütûhât-ı Mekkiyye*" gibi eserleri Anadolu'da Türk tasavvufunun temel taşlarını teşkil etmiştir. Yine yetiştirdiği Sadreddîn-i Konevî, Molla Câmî (ö. 898/1492), Fahreddîn-i Irakî, Davûd-ı Kayseri

³¹ Mehmet Akkuş, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslamlaşmada Rolü", **Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf**, (Vefatının 10. Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri) Haz., Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, s. 133.

³² Mehmet Bayraktar, **İslâm Felsefesine Giriş**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, s.131-132.

(ö. 751/1350) gibi birçok kimse Anadolu’da onun tasavvuf düşüncesinin yayılmasına katkı sunmuştur.³³

Anadolu’da tasavvufî hayata etki eden diğer önemli unsur Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin tasavvuf anlayışı olmuştur. İran etkisi taşıyan Mevlânâ, sanat ve estetiğe ağırlık vermiştir. Sınırsız hoşgörü ve insan sevgisi ile Türk tasavvufunda İbnü’l-Arabî’nin ahlâkçı ve aksiyoner anlayışına denge getirerek geliştirmiştir.³⁴ Anadolu’da Haçlı seferleri, Moğol istilâsı gibi kargaşa yaşayan insanlara manevî bir huzur limanı oluşturmıştır. Geliştirdiği “sema” şekli ve musikisi Anadolu tasavvuf hayatına estetik bir boyut getirmiştir.

Orta Asya ve Horasan’dan gelen tasavvuf anlayışı da Anadolu’da klâsik Türk tasavvufunun teşekkülü açısından önemlidir. Akın akın Anadolu’ya gelen pek çok tasavvuf erbabı, bölgelerindeki anlayışı taşımıştır. En büyük gayesi ahlâkî olgunluğa erişmek olan anlayış Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) ve Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)’nin tesirinde gelişmiştir. Tövbe, feragat, nefsin fedası gibi unsurlar, ahlâkî olgunluk aracı görülmüş, hikmet ve vatan anlayışı ustalıkla birleştirilmiştir.³⁵ Bunun en büyük örneği Osmanlı Devleti’dir. Osmanlı’da tasavvuf denince ilk akla gelen Hoca Ahmed Yesevi’dir. Her safhada hem Sünnî hem Alevîlerde onun izleri görülebilmektedir. Toplumda Hoca Ahmed Yesevi’nin izini taşıyan, tasavvuf kültürünü yayan bazı tarikatler şunlardır;³⁶ “Halvetiyye, Mevleviyye, Nakşibendiyye, Celvetiyye, Bayramiyye, Kâdiriyye, Bektâşiyye”.

Bu tarikatlerden bazıları Muğla ve civarında da yayılma imkânı bulmuştur. Sonraki bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

3. Muğla’nın Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Dini Özellikleri

Muğla ve civarında tasavvuf ve tarikatlerin gelişimini daha iyi anlayabilmek için bölgenin tarihi ile sosyal kültürel ortamının, bu ortamda neşet eden dini düşünce

³³ Hilmi Ziya Ülken, “Türk Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, Cilt.9, 1971, s. 135.

³⁴ Ülken, *a.g.m.*, s.136.

³⁵ Ülken, *a.g.m.*, s.136.

³⁶ Nejdî Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. yüzyıl)*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.98.

ve kurumların incelenmesinin fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Bu düşünceyle Muğla'nın tarihine kısaca bakıldığında M.Ö. 3000'lere kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu görülecektir. Bölge ilk çağlarda Karia olarak anılmışsa da bilinen tarihi Hititlerle başlamaktadır. Hititlerin Lugga adını verdiği bölgeye daha sonra sırayla Frigler ve Lydialılar egemen olmuştur. Yine bölge tarihinde yolu buradan geçen Perslerin, Büyük İskender'in, Bergama Krallığının, Roma ve Doğu Roma İmparatorluklarının hâkimiyeti söz konusu olmuştur.³⁷

Türklerle tanışma Uç Beylerden Menteşe Beyin fethi ile gerçekleşmiştir. Bölgeye Menteşe beye ithafen Menteşe ili denilmiştir.

1391'de, Yıldırım Beyazıt ile Osmanlı toprağı olan bölge, 1402'de Timur tarafından alınarak tekrar Menteşe Beyliği'ne verilmiştir. 1425'te II. Murat bölgeyi tekrar almıştır. Aradaki dönemde Rodos adasına Sait Jean şövalyeleri yerleşmiş Menteşe oğulları ve Osmanlılarla savaşmışlardır. 1522'de Kanuni Rodos adası ve Bodrum Kalesini alarak Milas olan il merkezini de Muğla'ya taşımıştır.

“Muğla” adının kaynağı konusunda farklı söylentiler bulunmaktadır. En yaygın olanı bölgeyi fetheden Selçuklu Komutanı “Muğlu” Beyin adından geldiği yönünde olandır. 1889 Aydın ili salnamesinde şehrin antik dönem ismi olan “Mobella” (Mobolla, Mogola) ismi geçmektedir.

Osmanlı'nın dağılış sürecinde bölge İtalya tarafından 11 Mayıs 1919'den itibaren işgal edilmiştir. Ancak Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe gibi öncülerle gerçekleştirilen ulusal direnişler başarılı olmuştur. Kurtuluş Savaşı sürecinde de “Vatan Müdafaa Cemiyeti, Serdengeçtiler Müfrezesi, Muğla Kuvayı Milliyesi” gibi komitelerle ulusal mücadeleye katkı sağlanmıştır.³⁸

Şehrin fiziksel gelişiminin 14. yüzyıldan itibaren Menteşe Beyliği siyasî güç kazandıkça kalenin dışına çıkmış ve açık bir şehir haline gelmiştir. Savunma ihtiyacı olmadan yerleşim kale olan dağdan inen dereler boyunca genişlemiştir. Topografik yapı iskânı güneydeki ovaya yönlendirmiştir. Fizikî yapıda Türklerin elinden çıkan

³⁷ T.C. Menteşe Belediye Başkanlığı, “Muğla Tarihi”, <http://www.mentese.bel.tr/mugla-tarihi/> (12 Haziran 2019).

³⁸ Ünal Türkeş, **Kurtuluş Savaşında Muğla**. Yelken matbaası, 1973, s. 54.

en eski yapı İbrâhim Bey tarafından 1344'te yaptırılan Ulu Cami'dir. Bu tarihten önce de şehirleşme elbette vardır. Hatta İbn Battûta bundan on yıl önce bölgeyi ziyaret ettiğinde misafir olarak bir zâviyede kaldığını ifade etmiştir. Cami bir merkez olmuş, Pazar ve meydan çevresinde yer almıştır.

Fizikî yapı dikkate alınarak aynı gelişim 15. yüzyılda da Hacı Muslihuddin'in yaptırdığı cami, medrese, çeşme gibi unsurlarda görülmüştür. Külliye şehrin güney ucunu belirlemiştir. Tabakhane deresi boyunca uzanan çarşı çeşitli dükkân ve atölyelere sahiplik etmiştir. 16. yüzyılda 250-300 dükkân olduğu bilinmektedir. Aynı dönemde iki tane de kervansaray olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

2.1. Sosyal, Kültürel Özellikleri

Muğla'da sosyal ve kültürel özelliklerin incelenmesinde Osmanlı dönemine ilişkin kayıtlar fayda sağlamaktadır. Bu kaynaklar incelendiğinde şehrin sosyal ve kültürel durumu ile tasavvufi hayatına dair fikir yürütmek mümkün olmaktadır.

Sosyal yapıda temel oluşturan “aile” kurumu dini tercihlerin belirlenmesinde etkilidir. Hüdayi Salih Dede'den başlayarak İbrâhim Şahidi, Şuhudi Dede ve Hüsamettin Efendi ile ailede devam eden Mevlevî şeyhlik kurumu en açık örnektir. Yine ailede tarikat mensubu veya mutasavvıf büyük bir zatın bulunması o ailenin de zatın ismiyle anılmasına sebep olmuştur.

Çeşitlilik ve dönüşümün sıklığı Muğla'da sosyal yapıyı ve dini-içtimai hayatı da etkilemiştir. Bunun için en bariz örnek de camiler ve zaviyeler etrafında oluşan mahallelerdir. 16. yüzyılda Muğla'da on iki mahallenin olduğu ve isimlerini genellikle merkezinde bulunan cami ya da mescitlerden aldığı kayıtlarda geçmektedir. “Hacı Muslihuddin, Kerâmeddin, Hacı Rüstem, Bâlî Hâce, Hacı Bayezid, Kadı Mescidi” bunlardan yeri bilinen bazı örneklerdir. 1676'daki tahrir kayıtlarından bölgenin sıkça depremlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Mahalle isimlerinin değişmesi, sayısının azalması bölgedeki cami veya zâviyelerin özellikle

³⁹ T.C. Menteşe Belediye Başkanlığı, “Muğla Tarihi”, <http://www.mentese.bel.tr/mugla-tarihi/> (12 Haziran 2019).

deprem veya başka bir nedenle yıkılması, kaybolması ile gerçekleşmektedir.⁴⁰ 1890 tarihli kayda göre şehre ait bazı bilgiler şu şekildedir:

“Muğla’nın nüfusu 9655 idi. Bu tarihte şehirde 2383 ev, 342 dükkân, altmış yedi mağaza, otuz üç kahvehane, altı han, yirmi dört fırın, üç otel (oda), 327 Rum evi, üç hamam, yirmi altı değirmen, sekiz Müslüman okulu, bir Rum okulu, bir Rum kilisesi, iki kütüphane, on iki türbe, hükümet konağı, kışla, hapishane, telgrafhane, mezbaha, kırk yedi çeşme ve sebil, altı meyhane, üç kiremithane, iki gazino, iki karakol hane, bir Mevlevî tekkesi, bir Rifâî tekkesi, altı cami, yirmi dokuz mescit vardı. Şehir merkezinde peştemal, havlu, ipek gömleklik bez ve astarlık dokuyan birçok tezgâh bulunuyordu.”⁴¹

Dini yapılar anlamında; türbe, Mevlevî tekkesi, Rifâî tekkesi, cami ve mescitlerin öne çıkmaktadır.

Şehirde yaygın olan “terzilik, demircilik, tabaklık, kalaycılık, semercilik, sapancılık, kaşıkcılık, sandıkçılık” gibi iş kollarının uzun yıllar aktif ve gelişmiş olduğu bilinmektedir. İş kollarının bu denli çeşitli olması ve gelişmişliğinde esnaf ve zanaatkârlara önem veren ve kollayan Ahilik yapılanması ile Bayramilik gibi tarikatlerin etkisi olduğu da söylenebilir.

Yine sosyal yapının değişimini gözler önüne seren bir kayıt 1895 yılına aittir. Şehirde on beş mahalle, 3370 ev ve 15.941 kişi bulunmaktadır. Nüfus artışı yanında cami, mescit sayılarının artmasını getirirken, diğer yandan bu ve benzeri yapılara destek olan varlıklı şahısların sayısında ve vakfedilen mallarda artış sağlamıştır. 1902 sayımında da nüfus 17.498 kişi olarak artışını sürdürmüştür. Hareketli sosyal yapıda 16. yüzyılda şehirde kalan şehzadeler, sancak beyleri ve kalabalık maiyetleri yer almıştır. Bazı belge ve kaynaklarda, 15. yüzyılın sonunda Muğla’nın sancak merkezi olduğu, yönetici olarak hânedandan üyelerin (Fâtih Sultan Mehmed’in oğlu Şehzade Cem ile II. Bayezid’in oğulları Şehzade Şehinşah ve Alemşah) şehirde bulunduğu görülmektedir. Merkezden gelen sancak beylerinin yönettiği şehir daha sonra emekli

⁴⁰ Zekai Mete, “Muğla”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 2007, s. 377.

⁴¹ Mete, , **a.g.e.**, s. 377.

paşalar için arpalık olmuştur. Bir süre de mütesellimler tarafından idare edilmiş, bu yönetim şekli terk edildiğinde ise muhassıl görevlileri tayin edilmiştir. Bu kadroların varlığı şehrin sosyal ve kültürel yapısında etki etmiştir. İbrâhim Şâhidî gibi bazı şahsiyetlerin öne çıkmasını sağlamıştır. Yine Şeyh Bedreddin gibi mutasavvıflar ve kurulan zâviyeler ile Muğla'nın 16. yüzyılda tasavvuf açısından öne çıktığı söylenebilir.⁴²

Muğla'da sosyal ve kültürel anlamda nüfusun sınıflar halinde farklılaşması sosyal tabakaları oluşturmaktadır. 16. yüzyıla dair kayıtlarda şehirde “iki müderris, üç mülâzım, dört dânişmend, on üç talebe” bulunduğu aktarılmaktadır.⁴³ Adalet, din ve eğitim görevlerinin çoğunlukla Muğla'daki yerli ailelerden gelen görevlilerle yürütüldüğü, bunların yanında halk arasından çokça “şeyh, hâce, çelebi ve fakih” unvanı bulunan şahıslar olduğu dikkate alındığında Muğla'da 16. yüzyılda ilim ve kültürün önemli seviyede olduğu, tasavvufi hareketlerin, tarikatlerin zemin bulmasına, yayılmasına müsait ortamın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sosyolojik anlamda siyasi ve ekonomik etmenler öncelikli olmak üzere Osmanlı toplumunda çeşitli sınıflar oluşmuşsa da din ögesi ile bağlantılı sınıflar da toplumda önemli yer tutmuştur. Osmanlıda bilinen sosyal sınıflar şu şekildedir:

- i. Yönetici-Yönetilen, (Âyan / Eşraf),
- ii. Bilim Adamları (Ehl-i İlim),
- iii. Yönetici Sınıfı (Ehl-i Örf),
- iv. Şehir Halkı (Reaya).⁴⁴

Anılan sınıfların Muğla gibi şehirlerde dini-tasavvufi hayatın seyrine etki ettiği, içtimai yönleri ile şehirdeki şeyh, pir gibi önderlerin rahat olarak bulunabilmesi, ekonomik ve sosyal anlamda gelişip varlığını idame ettirebilmesi açısından önem arz etmektedir. Kısaca sınıfların bu meseleye bakan yönü incelendiğinde;

⁴² Mete, , a.g.e., s. 378.

⁴³ Mete, , a.g.e., s. 378.

⁴⁴ Amiran Kurtkan, **Genel Sosyoloji**, Divan Yayınları, İstanbul, 1976, s. 149.

* Eşraf olarak tanımlanan kesim ulema ve esnaftan oluşmaktadır. İç politikayı şekillendiren sınıf mensupları askerî ve idareci sınıftan temsilcilerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmakta, dikkatli davranmaktadırlar. Toplumdaki statüleri nedeniyle şehir halkını temsil etme yetkisini doğal olarak kendisinde gören ulema, tüccar ve lonca yetkilileri halk üzerinde oldukça etkilidir. Kendileri de halktan olmalarına karşın zenginlik ve etraflarındaki taraftarlar sayesinde imtiyazlı konumdadırlar.⁴⁵ Dini hayata da çok yönlü katkılarının olduğu söylenebilir. Özellikle esnaf kesiminde teşkilatlanmış olan Ahiler, Anadolu’da birçok yere gitmişler, kardeşlik ve dayanışma mantığıyla kolayca yayılmışlar, mensubu oldukları tarikat görüşünü de gittikleri yere aktarmışlardır.

Ahilerin anıldığı noktada bu gibi teşkilatlanmaların Osmanlı’da sivil toplum örgütlenmesi anlamında önemli güç oluşturduğunu da söylemek gerekmektedir. Şehir ve kasabalarda esnaf örgütleri belirli kâidelere bağlı olarak alış-veriş ilişkilerini yönetirken dini hassasiyetleri de gözetmektedir. Âhîlik gibi “lonca” teşkilatları da esnaf gruplarının bağlı olduğu yapılardır. Her esnaf teşkilatın başındaki ehl-i örfler esnaf arası ilişkiyi düzenleyen, yöneten “Âhî Baba, Şeyh, Bazarbaşı, Kethüda, Yiğitbaşı” gibi isimlerle anılan yöneticiler bulunmaktadır. Oluşturulan sağlam bağlar esnafı ve diğer tüm paydaşları güvenceye almakta, sistemin sağlıklı işlemesini sağlamaktadır.⁴⁶ Muğla için Ahi Sinan, Ahi Yahya örnekleri dini-içtimai hayata Ahilik geleneklerini aktarırken kurdukları tekke ve imarethane yapıları ile de bölgelerinde İslamiyet’i anlatmayı hedeflemişlerdir.

Eşrafın ulema yönüyle de dini hayata büyük katkısı vardır. İdarecilerle arası iyi olan ulemanın tasavvufî görüşünü, tarikat bilgisini aktarmasına müsaade edilmekte, vakıf ve benzeri yapılarla maddi olarak desteklenmektedir. Muğla için Fatih Sultan Mehmed’in muhabbetinden feyz aldığı Hüdai Dede’ye Muğla Mevlevihanesi’ni kurması için istediği yeri vermesi nadir görülebilecek güzel bir örnektir.

⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 11.

⁴⁶ Rıfat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1986, s. 175.

* “Ehl-i örf” denilen yönetici (umera) sınıfı da eşraf gibi şehirde sosyal tabakada en üstte yer almaktadır. Yönetim; kadı, mutasarrıf ve mütesellim tarafından sağlanmaktadır. Bunlardan başka; “kethüda yeri, şehir kethüdası, ihtisab nazırı, defterdar” gibi görevliler de bulunabilmektedir. Bu sınıfta yer alanların dini hayata etkisi şahsi tercihleri doğrultusunda müridi bulundukları veya en azından ilgi duyup saygı gösterdikleri tarikat veya tasavvuf ehlinin halkın nazarında da itibar görmesi ve yükselmesi söz konusudur. Bu seviyelerdeki bir örf ehlinin bir şeyhe danışması, ziyaretinde bulunması dahi önemlidir.⁴⁷

Vakıf görevlileri; “müezzin kayyumlar, müezzin başı, cüz-han, ser mahfil, çerâğdâr, ferrâş, türbedar, şeyh, hademe” gibi meslek gruplarından insanlardır. İmam-hatip, müezzin gibi görevliler cami ve mescitlerde Müslümanların ibadetlerinde yardımcı olmaktadır. Cemaatle ibadetin yanında, toplumun problemlerine çözüm üretme, halkı hurafelere karşı uyarma benzeri görevleri de yerine getirmişlerdir. Buraların temizliği için ayrıca ücreti ilgili vakıf tarafından karşılanan görevliler istihdam edilmektedir. Görevlerde babadan oğula geçme uygulaması yaygındır. Sayılan görevler sayesinde hem hizmetler yürütülmekte hem de belirli oranda işsizliğe çare bulunmaktadır.⁴⁸ O zamanın dini ve tasavvufi hayatı açısından önemli bir katkı olduğu değerlendirilmektedir. Muğla’da da hem bir vakıf görevlisi hem de şeyh veya müderris olan örnekler vardır. Kurbanzâde Hacı Süleyman Efendi’nin hem imam hem de postnişin olduğu bilinmektedir.

* Ehl-i İlim veya İlmiye Sınıfı medrese kökenlidir, halkta itibarları yüksek, sözleri dinlenir kişilerdir. Yargı hizmeti kadı veya naib tarafından yürütülmektedir. Kadıların yanında “kadı yardımcısı, kâtip, mukayyid, muhızırbaşı, beytülmal emini, kassâm” gibi padişah beratı ile görevlendirilen kimseler vardır. 1583’deki tahrir defterinde Muğla’da altı kadının ikamet ettiği görülmektedir.

Kadı ve mahkeme görevlileri haricinde “ehl-i ilm” sınıfı mensubu “müderrisler, müftüler, nakibü’l-eşraf kâim makamları, cami, mescit, tekke, zaviye

⁴⁷ Musa Çadırcı, Tanzimat’a Girerken Türkiye’de Şehirler İdâresi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1972, s. 95 96.

⁴⁸ İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 262.

gibi ilmî ve dinî kurumlarda görev yapan görevliler” şehirlerde yönetimde söz sahibidir. Halkın kalanına göre gelir seviyesi yüksek insanlardır.⁴⁹ Muğla’da doğup yetişen veya Muğla ve çevresinde görev yapan çok önemli âlimler bulunmaktadır. Burada Beylik ve Osmanlı erken dönemlerinde daha çok dışarıdan gelen İslamlaştırma-Türkleştirme gayesi güden hareketlerin 18.-19. yüzyıllarda artık Muğla’dan da dışarıya yöneldiği söylenebilir.

Müftüler de ilmiye sınıfı mensubu olan fetva görevini yürüten görevlilerdir. Problemlere ayet ve hadis başta olmak üzere ictihâd ve kıyas hükümleri ile hüküm veren konumdadırlar. Sosyal hayata fazlaca etkileri olup genel olarak Haneî mezhebine uygun kaynaklardan fetva çıkarmışlardır.⁵⁰ Bazı yörelerde, mezhep yoğunluğu dikkate alınarak müftü ataması da yapılmıştır. Normalde siyasete karışmaları yasak olan müftüler buna karşın siyasete karışması veya şikâyet edilmeleri durumunda sürgün edilmişlerdir. Bazıları ise müftülük görevi dışında “tarikat şeyhliği, vakıf mütevelliliği, müderrislik, vaizlik” görevlerini de deruhte etmişlerdir. Muğlalı olan veya yolu Muğla’dan geçmiş değerli müftüler vardır. Ali Rıza Hakses (ö. 1983), Mehmet Sâdık Oğuz (ö. 1938) bunlara örnektir.

Müderrisler, medreselerde eğitim ve öğretimi yürütmüştür. 5-6 yaş grubu çocuklar “mekteb-i sıbyân” sonrası medreseye devam etmekte ve bir süre eğitim sonrası “icâzetname” alarak, mezun olmaktadır. Medreselerin ihtiyacı, kurulan vakıflarca karşılanmıştır. Müderrislerin çoğunlukla ölene kadar görev yaptığı bilinse de azledilenlere de rastlanmaktadır.⁵¹ Muğla’da da tarikat şeyhi olan veya tasavvuf ehli olan birçok müderris görev yapmıştır. Örnek olarak kendisi Mevlevî olan müderris Hacı Mehmet Zekai (ö. 1932), uzun yıllar Muğla müftülüğü de yapmıştır.

Medreselerin verilen eğitim sayesinde tüm şehirlerde olduğu gibi Muğla’nın da kültür seviyesine, dini hayatına önemli katkı sağladığı, büyük bir boşluğu doldurduğu değerlendirilmektedir.

⁴⁹ Hüseyin Güneş, Lale Devrinde Amasya (XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği), Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2001, s. 144-147.

⁵⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s. 205.

⁵¹ Cahit Baltacı, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975, s. 25.

İlmiye sınıfından olan imamlar, cami ya da mescit benzeri küçük ibadethanelerde, padişâh beratıyla atanan, vazifesi karşılığı genelde vakıflardan ücret alan kişilerdir. İmamlık yanında “defter nazırlığı, doğanların, ölenlerin, evlenenlerin, sazlı sözlü âlem yapanların, tesettüre uymayanların, genel ahlâka aykırı davrananların engellenmesi, mahallenin temiz tutulması, bazı vergilerin toplanmasında görevlilere yardım edilmesi, muhtarlık teşkilatı kuruluncaya kadar mahalle halkına, muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra da, muhtarlara kefil olmak ve bazı dava oluşumlarında “şuhûdü’l-hâl” üyesi olarak bulunmak” gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Toplumda değerli, itibarlı bir konumda olmuşlardır.⁵² Muğla’nın dini- içtimai hayatında yer eden önemli imamlar vardır.

* Halk (Reaya), Muğla’da halkın, çoğunluğu Müslüman, bir kısmı ise Hristiyan ve Yahudi gruplardan oluşmuştur. Büyük kısmı ticaret, tarım ve zanaat ile uğraşmıştır. Kadın ve çocuklar ağırlıklı olarak tarımda çalışmıştır. Şehirde ihtiyaç duyulan hemen her konuda “bakkallık, bezzazlık, kasaplık, haffaflık, attarlık, boyacılık, demircilik, mumculuk vb.” esnaf gurubu yer almıştır.⁵³ Muğla’da sosyal yaşama dair bir gösterge de kullanılan rumuz ve lakaplardır. Dini kimliğe de işaret eden bu lakaplardan özellikle “Hacı” unvanına sıkça rastlanmaktadır.

2.2. Dini Özellikleri

Anadolu İslam tarihi açısından önemli faktörlerden biri, Anadolu’nun Türkleşmesini sağlayan Oğuzlar’dır. Anadolu din tarihi açısından buraya yerleşen Türkmenlerin sıkı sıkıya bağlı oldukları kavmi ananeleri ile Türkmen babalarının telkini akideleri vardır. Ayrıca eski inanç ve kültürlerini de yaşattıkları dini anlayışlarını Anadolu’ya taşımışlardır. Ayrıca bu Türkmenler arasında tarikat mensubu şeyhler ile tasavvuf ehli insanlarda vardır. Moğol tehlikesi onları farklı bölgelerden (Buhara, Türkistan, Irak, İran) Anadolu’ya getirmiştir. Şehirlere ve uç bölgelere yerleştirilen “Kolonizatör Türk Dervişleri” Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için önemli rol oynamışlardır. Anadolu Selçuklu idarecileri de kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi kendilerine hürmet

⁵² Çadircı, a.g.e., s. 409-420.

⁵³ Güneş, a.g.e., s. 86.

göstermiş, fetih yapılan yerlerde tekkeler inşa ettirmiş, vakıflar kurdurmuştur. Mutasavvıflar sayesinde, Anadolu'da sufilik akımı kırsal kesimdeki Türkmenleri dahi sarmıştır. Bu kesimler için Ahmed Yesevi geleneğinden gelen sufiler etkin iken medrese eğitimi olan şehirlerde tasavvufî anlayış tarikatlerin etkinliğinde devam etmiştir.⁵⁴

Türkmenler arasında yayılan tarikatlerden öne çıkan önemli şahsiyetler arasında Baba İlyas, Hacı Bektaşî Veli, Sarı Saltuk, Barak Baba, Yunus Emre, Aybek Baba, Kumral Abdal, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi zatlar bulunmaktadır. Bu şahsiyetler Anadolu'ya hem dini anlamda hem de sosyal, kültürel ve siyasal yönlerden etki etmişlerdir.⁵⁵

Sürekli değişen ve gelişen bu tarihi süreç içinde Muğla şehri de Türkmen göçlerinin yaşandığı ve göçlerle birlikte gelen dini anlayışın etkilerine maruz kalmış bir şehirdir. Dini hayatın yapı taşları arasında onun göstergesi olan cami ve mescitler ile medrese ve külliyeler önemlidir.

⁵⁴ Özden Erdoğan, XVIII. Y.Y.'a Kadar Anadolu'daki Türkmenlerin Dini Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 124-125.

⁵⁵ Hasan Basri Öcalan, "Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi", Halil İnalcık (Ed.) **Türkler Ansiklopedisi**. 7, 462-470. Yeni Türkiye Yayınları: Ankara. 2002, s. 467.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUĞLA'DA DİNİ HAYATIN UNSURU OLAN YAPILAR

Muğla şehri dini hayatı görünenden de fazla çeşitliliğe sahiptir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de hikâyesi anlatılan "Ashab-ı Kehf" in izlerine Muğla'da da rastlanmaktadır. Yedi Hristiyan genç ve köpekleri Kıtmir bir mağaraya sığınmış ve 309 yıl uyku sonrası tekrar ortaya çıkmış ve dünyanın değişmiş, zulmeden kralın 300 yıl önce ölmüş olduğunu fark etmişlerdir. Muğla Karabağlar Yaylasında "Kehf Oturağı" Camii'nde duvarda Ashab-ı Kehf ve köpeğin isimleri yazılıdır. Yine Muğla'daki Şahidi Camii'nde Ashab-ı Kehf izine rastlamak mümkündür. Mevlevihane olarak da kullanılan Camii'nin yuvarlak iç mekânı 8 ahşap direklerle çevrilmiştir. Direklerin başında olan yarım kemerlerden içe bakan 7'si 7 Hristiyan genci, dışa bakan da köpeklerini temsil etmektedir.⁵⁶

Müslüman ve Hristiyanların yanı sıra Musevilerin de yaygın olarak bildiği *Yedi Uyurlar* hikâyesinin Muğla'da izlerinin bulunması çeşitliliğin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Bu düşünceyi destekleyecek bir araştırma da "*XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar*" isimli çalışmadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kullanılarak Muğla ile ilgili Hurufat defterleri incelenmiş, Muğla ve köylerinde 1691–1830 tarihleri arası kurulan vakıf kayıtları çıkarılmıştır. Kayıtlar vakıfların çeşidi, yeri, görevli şahıslar ve aldıkları ücrete kadar çeşitli bilgileri içermektedir.

Anılan çalışmayı esas alarak Muğla ve köylerindeki cami ve mescit gibi ibadethaneler ile medrese ve zaviyelerden tasavvufi yönü olanlar, bir tarikatın etkisinde bulunanlar incelenmiştir.

⁵⁶ Namık Açıkgöz, "Ashab-ı Kehf ve Muğla", Hamle Gazetesi, 07 Temmuz 2015, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/ashab-i-kehf-ve-mugla/> (11 Haziran 2019).

1. Camii ve Mescitler

Diyanet İşleri Başkanlığı kayıtlarına göre Muğla'da köyler dâhil toplam 1082 cami bulunmaktadır. Tarih boyunca ihtiyaca ve fiziksel etkenlere göre cami sayısı sürekli değişmiştir. Evliya Çelebi, Muğla için “on bir mahalle 70 mihrapdır” ifadesini kullanmıştır.⁵⁷ Hurufat defterlerine göre ise; “13 mahallede 37, 12 köyde 19 ve Karabağlar Yaylağı'nda 13 ve yer bilgisi bilinmeyen 4 olmak üzere toplam 74 câmi ve mescit” bulunmaktadır.⁵⁸ Buna göre ancak kırsal bölgelerdeki câmi ve mescitler dâhil edilirse Evliya Çelebi'nin ifadesi doğru olmaktadır. Diğer taraftan, harap olan, yetersiz kalan bazı mescitlerin câmiye dönüştürüldüğü, aynı isimde birkaç câmi ve mescit olabildiği, aynı caminin bazen farklı isimle anıldığı, bir hayır sahibi tarafından tamir ettirilen câmi veya mescidin yeni isimle anılabildiği durumlar yaşanabilmekte, sayı anlamında anılan durumlar karışıklığa sebep olabilmektedir.

Günümüzde ise Hurufat defterlerinde anılan şekli ile cami ve mescit isimlerinin büyük çoğunluğunun bulunmadığı, ya yapıların korunamadığı ya da farklı isimlerle anıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuya özel detaylı araştırma ihtiyacı bulunmaktadır. O dönem için bilinen ve bazı tarikatler ile sofilerin etkisinde olan, onlar adına yaptırılan cami ve mescitlere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

1.1. Şahidi Camii

Geleneksel mimariden örnekler taşıyan Osmanlı dönemi camisidir. Muğla'daki en önemli tasavvuf geçmişi olan yapıdır. Camikebir Mahallesi'nde yer almakta olup adını mevlevihane şeyhi Şahidi İbrahim Dede'den almıştır. Caminin bugünkü yerinde Şeyh Seyyid Kemâleddîn'in 1390'da yaptırdığı Mevlevihane Mescidi 18. Yüzyıla kadar yer almıştır. Yıkılan bu mescidin yerine, 1848'de Hacı Osman Ağa, şimdiki camiye inşa ettirmiştir. İlk olarak 1869'da, ikinci olarak da 1911'de esaslı onarımlar geçirmiştir. İkinci onarım Mevlevi Postnişini Şeyh Cemal tarafından yaptırmıştır. Cami bahçesinde Şeyh Seyyid Kemâleddîn'in mezarı, Şeyh

⁵⁷ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Cilt 9-10, (Sadeleştiren Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 88.

⁵⁸ Ertan Gökmen, "XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar." **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 28, 2013, s. 108.

Şahidi ve babası Hüdai'nin türbesi yer almaktadır. Cami içinde dervişlerin halka olarak zikir yaptığı alan aynen korunmuştur.⁵⁹

Halk arasında şehre yukarıdan bakan cami bahçesindeki yatan Mevlevi şahsiyetlerin Menteşe'yi manevi anlamda koruduğu düşünülmektedir.

Cami girişindeki kitabede şu ifade yer almaktadır:

*“Muğla Hanedanından Merhum ve Mağfurun İley Hacı Osman
Ağazade El Hacı Mehmet Ağanın Ruhuna El Fatiha”.*⁶⁰

1.2. Şeyh Bedreddin/Şeyh Câmî

Hurufat defterlerinde câmî hakkında 1700-1831 arasında 46 atama kaydı vardır. Şehrin diğer câmilerine kıyasla cihet çeşitliliği fazladır. Kayıtlar câmî vakfî mütevelliliği, hatip, imam, kayyım, müezzin, nâzır, ferrâş ve vâiz atamalarına ilişkindir.

1790'lardan itibaren “imam-ı evvel ve imam-ı sâni” olmak üzere iki imamın görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁶¹

1.3. Kurşunlu Câmî

Muğla'nın Balıbey Mahallesi'ndeki en eski yapılarından olan cami, 1493 yılında Menteşe beylerinden Esseyit Şucaaddin tarafından inşa ettirilmiştir. Son cemaat yerini Şerif Efendi, minaresini Hacı İsmail 1900'de ekletmiştir. Kurşunla kaplanan büyük kubbesi 1853'teki tadilatında yapılmıştır. İlk döneminde otuz odalı medrese olarak hizmet vermiştir. İçerisindeki süslemeler kalem işi olup kökboyaları Rodos'tan getirilmiştir. Örne beden duvarlarıyla Selçuklu'dan izler taşımaktadır.⁶²

⁵⁹ T.C. Menteşe Belediyesi, “Gezi Rehberi”, <http://www.mentese.bel.tr/gezi-rehberi/> (15 Haziran 2019).

⁶⁰ T.C. Menteşe Kaymakamlığı, “İlçemiz”, <<http://www.mentese.gov.tr/ilcemiz-hakkinda>> (21 Haziran 2019).

⁶¹ Gökmen, **a.g.m.**, s. 90.

⁶² T.C. Menteşe Kaymakamlığı, **a.g.k.**

Cami hakkında hurufat defterlerinde 1704-1824 arası için 28 kayıt bulunmaktadır. Emir-i Küçük Mahallesi içinde olduğu belirtilen kayıtlarla birlikte cami için görevden alma ve ataması yapılan kayyım, imam, hatip, Cuma vâizi, ferrâşlara ilişkin kayıtlar vardır. Ayrıca caminin tamirine ilişkin de 1769 ve 1824 tarihli kayıtlar bulunmaktadır. Detayında “Menteşe mütesellimi Ser-Bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli El-Hâc Ahmed Ağa”nın câmiyi tamir ettirdiği ifade edilmektedir.⁶³

1.4. Ulu Camii

Şeyh Mahallesi’ndeki Selçuklu dönemi yapısıdır. Muğla’daki en eski yapı olan Cami, Menteşe Beyi İbrahim Bey 1344 yılında inşa ettirilmiştir. İlk yapı kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Bismillâhirrahmanirrahim Enel emir’ul kebir’ül ecellü İbrahim Bey İbn Orhan kemâ kalen nebüyyü Aleyhisselâm. Men benâ mesciden Lillâhi ben Allahû lehu beyten fil cenneti. Senet’i hamsin ve erbâun ve seb’a mie.

Besmele, Ben Orhan oğlu büyük ve ölümlü Emir İbrahim Bey, Peygamber’den beri. Bana cennette bir köşk ihsan etmesi için Allah rızası için bir mescit inşa ettim. Elli ve kırk ve altmış senet ile”

1838’de cemaat yeri ve abdesthane eklenerek genişletilmiştir. Kesme taştan, ahşap çatılı, tek şerefeli minaresi vardır. İlk yapısı bozulmaksızın 1938’de Muğlalı Abdizade Bey tarafından tadil edilmiştir.⁶⁴

⁶³ Gökmen, **a.g.m.**, s. 85.

⁶⁴ T.C. Menteşe Kaymakamlığı, **a.g.k.**

1.5. Ahi Sinan Camii

Ahilik geleneğinin Muğla’da yaşadığını gösteren en önemli kanıttır. Ahi Evran’ın halifelerinden olan Ahi Sinan adına yaptırılmıştır. Kendisi Denizli’de yaşamış olmasına rağmen Muğla ve civarında da bilinip sevildiği anlaşılmaktadır. Orta Anadolu’da Kırşehir’den yayılan ahiliğin Muğla’ya kadar gelişinin hikâyesi ilginçtir.

Anadolu’da Selçuklu sonrası karışıklık hâkimdir. Moğol istilası kargaşayı iyice artırmış, Türkmen-Oğuz boyları bozgun yaşamıştır. Hz. Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahi Evran gibi veliler halkın nabzını tutmuş, büsbütün dağılmasına engel olmuştur. Bundan rahatsız olan Hulâgû, 1235’de Ahi Evran’ı Denizli’ye sürerek Kırşehir’den uzaklaştırmıştır. Ahi Evran, bir yıl sürgünde kalmış ancak bu yöreye de manevi mayasını taşımıştır. Kötülük gibi görünen durumdan iyi bir sonuç çıkmıştır. Ahi Evran, sürgünden dönerken Batı Anadolu’da geleneğini sürdürecektir halife olarak Ahi Sinan’ı bırakmıştır. Tahminen Denizli’de ahi zaviyesinde yetişen bir zat ateşi Muğla’ya taşıyarak bir zaviye ve mescit inşasına vesile olmuştur.

Halen Düğerek mahallesinde bulunan Ahi Sinan Camii, 13. yüzyıl ortalarından kalan bir eserdir. Zaviye yıkılmış ve kaybolmuştur ancak Cami tadilat-tamirat görmüş, ayakta kalmıştır.

Yine Cami’nin minaresine ilişkin ilginç bir bilgi kitabesinden öğrenilmektedir. 15 Ağustos 1889’da “Hacı İmam-zâde Hacı Molla Mehemmed” tarafından yaptırıldığı kitabeden öğrenilen minarenin ustası ise bir gayrimüslim olan Mimar Mihal’dır. Kitabe şu şekildedir:

“Hacı İmam-zâde Hacı Molla Mehemmed itdi delâlet

Görüldi ahâlî-i karyeden dahi bir hayli gayret

Düğerek câmi’-i şerîf minâresinde okunan ezândan bulsun nezâket

Minârenin hitâmı 1305 Ağustosuna itdi isâbet

Binâsına Mimâr Mihâl virdi metânet

Sene 1305, fî 3 Ağustos”⁶⁵

Kitabede oluşturulan kompozisyon gereği çerçeve içine ilk dört mısra, dışına ise sol tarafa mimarın adı, sağına tarih nakşedilmiştir. Bu şekilde hem estetik korunmuş hem de bir gayrimüslimin adı öncelikli alanda zikredilmemiştir.

1.6. Mehmed Beşe Mescidi/Câmii

Hurûfat defteri kayıtlarından Mehmed Beşe tarafından Kerâmüddin mahallesinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. 1734’te minber konulmuş ve câmiye dönüştürülmüşse de bir kısım kayıtlarda halen mescit olarak tanımlandığı görülmektedir.

Cami’yi yaptıran Mehmed Beşe’nin tasavvuf ehli olabileceğini gösteren en önemli işaret bazı kayıtlarda Mehmed Beşe yerine Mehmet Çelebi isminin zikredilmesidir.⁶⁶

1.7. Câmî-i Kebîr

1750’lerde “Elvân Bey binâsı Câmî-i Kebîr” şeklinde bilinen camide yalnızca ibadet edilmediği, Kur’ân eğitimi de verildiği bilinmektedir.

Cami’nin tarikatlarla bağlantısı olduğu 1760, 1773 ve 1792 tarihli kayıtlardan anlaşılmaktadır. “Câmî-i Kebîr’de Cuma günü vaaz yapan vâizlerin aynı zamanda Emir Küçük mahallesinde Mevlevihâne bahçesi yakınında Mehmed ve Hacı Abbas Efendilerin bina eyledikleri hücrelerde hasbî dersiâmlık yaptıkları” ifade edilmektedir.⁶⁷

1.8. Ayvalı Kapu Câmii

Kitabesinden miladi 1895’te yaptırıldığı anlaşılan yapı Karabağlar Yaylağı’nda bulunmaktadır. Yanık Hacı Mehmed’in oğlu Hacı Hüseyin inşa ettirmiştir. Kitabesinde o dönem eserlerinde sıkça kullanılan şair Ziyâ’nın şiiri vardır.

⁶⁵ Namık Açıkgöz, “Düğerek Ahi Sinan Camii Minare Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 14 Kasım 2017, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/dugerek-ahi-sinan-camii-minare-kitabesi/> (22 Haziran 2019).

⁶⁶ Gökmen, **a.g.m.**, s. 89.

⁶⁷ Gökmen, **a.g.m.**, s. 81.

Câmi'nin kitabesinde:

*“Habbezâ Yanık Hacı Mehmed ol hayrât-ı dîn
Oğludur inşâsına gayret eden Hacı Hüseyin
“Men benâ” hadîsini anlar edip gör iktidâ
İşte ra’nâ yaptı câmi’ü’s-salâ yâ mü’mînîn
Et vuzû’ gel dur namâza sıdk ile ey müslimîn
Hâzihi cennâtü adnî fe’dhulûhâ hâlidîn
Secde-i şükri edâ ile yazdı târihini Ziyâ
Râh-ı Hak’da yaptılar bak secdegâhı pek metîn
“Ne güzel!... O, din uğruna hayırlar yapan Yanık Mehmet’in oğlu
Hacı Hüseyin inşâsına gayret etti
Onlar, “Her kim ki bir mescit inşa eder” hadisine uyup bu namaz
camiini ne güzel yaptı ey mü’mînler!
Ey Müslümanlar, abdestinizi alıp sıdk ile namaza durun, ebedî
olarak bu adn cennetlerine girin.
Ziyâ, şükür secdesini eda edip tarihini şöyle yazdı: Bak, Hak
yolunda secdegâhı çok sağlam yaptılar.”⁶⁸*

1.9. Süleyman Efendi/Hacı Ebubekir Câmii

Câmi-i Kebîr mahallesinde yer alan Cami, Şâhidi mezarının hemen bitişiğindedir. Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1755’de harap olan yapıyı Cezâyirli Ebubekir Efendi tekrar yaptırmıştır.⁶⁹

1.10. Kurbanzade Câmii

Şehir merkezindeki cami Nakşibendî tarikatına mensup Kurbanzade Hacı Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Yapım tarihi net olarak bilinmemektedir. Vakıf kaydına göre 1875 yılı öncesi yapıldığı düşünülmektedir.

⁶⁸ Namık Açıkgöz, “Ayvalı Camii Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 23 Ağustos 2016, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/ayvali-camii-kitabesi/> (22 Haziran 2019).

⁶⁹ Gökmen, a.g.m., s. 82.

Caminin ayrıca Nakşibendi dergâhı olarak kullanıldığı, Kurbanzâde Hacı Süleyman Efendi'nin hem imam hem de postnişin olduğu değerlendirilmektedir.⁷⁰

Burada anılanlardan başka Hurufat defterlerinde kayıtları bulunan tasavvuf veya tarikat ehli olduğu değerlendirilen şahısların isimleri bulunan cami ve mescitler de vardır. Dede, molla, çelebi, Hoca (Hace), pir, Seyyid gibi isimlerde geçen tanımlar şahısların yönelimine dair işaretler taşımaktadır. Aşağıda anılan isimlerden Pisili Hoca'nın Zikrhane müdavimi olduğu bilgisi mevcuttur.⁷¹

- i. Bostan Dede Câmii
- ii. Molla Mehmed Halife Câmii
- iii. Ahmed Gazi Camii
- iv. Yahya Efendi/Çelebi Mescidi
- v. El-Hâc Mustafa Mescidi/Câmii
- vi. Ahmed Hâce Mescidi/Câmii
- vii. Düğerek Köyü Ali Fakih Mescidi
- viii. Hacı Bayezid/Pîrî Câmii
- ix. Elhâc Süleyman Mescidi/Câmii
- x. El-Hâc Dede Câmii
- xi. Seyyid Ebubekir Câmii
- xii. Pisi Köyü Pisi Hoca Câmii

⁷⁰ Ali Rıza Hakses, **Muğla Mentеше Büyükleri**, Muğla Valiliği Yayınları, Muğla, 1999, s. 102.

⁷¹ Gökmen, **a.g.m.**, s. 80-97.

2. Medreseler

Osmanlı'da yaygın eğitim kurumlarından birisi sıbyan mektepleri diğeri medreselerdir. Muallimhâne, mahalle mektebi, taş mektep de denilen Sıbyan mektepleri, mahalle ve köylerde 6-11 yaş aralığındakilere okuma- yazma dinî kuralların öğretildiği okuldur. Medreseler, orta ve yükseköğretim seviyesinde şehir ve kasabalarda, kimi zaman vakıflarca kurulan eğitim müesseseleridir.

Muğla'daki medreseler hakkında hem Evliya Çelebi'nin ikrarı hem de hurufat defterlerinin kayıtları bilgi vermektedir. 17. yüzyılda 11 medrese olduğu kaydedilmiştir. Evliya Çelebi'ye göre sayı 7'dir. Bunun sebebi zaman içinde kapanan, açılan sayılarındaki değişiklik olabileceği gibi medreselere ek olarak yapılan yerlerin ayrı bir medrese gibi anılmasıyla da ilgisi bulunduğu değerlendirilmektedir.

20. yüzyıla dair kayıtlar ise sayının otuz üç olduğunu göstermektedir. On dördü merkezde, yedisi kasabalarda, kalanlar ise köylerde dir.⁷²

2.1. Konya Mollası Mehmed Efendi Medresesi

Medrese Şemseddin zaviyesinde inşa edilmiştir. 1721-1723 arası kayıtlarda zâviye harap olmuş yerine Konya Mollası Mehmed Efendi'nin medrese yaptırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca zâviyedâr, dersiam ve mütevellî atamalarına ilişkin kayıtlar vardır. Câmî-i Kebîr mahallesinde olup Şeyh Şâhidî'nin mezarına yakındır.⁷³

2.2. Hacı Kahraman Medresesi

Câmî-i Kebîr yakınındadır. Hacı Kahraman Ağa inşa ettirmiştir.⁷⁴

⁷² Zekai Eroğlu, **Muğla Tarihi**, Muğla Belediyesi Kültür Yayını, Muğla, 2011, s. 157.

⁷³ Gökmen, **a.g.m.**, s. 104.

⁷⁴ Gökmen, **a.g.m.**, s. 104.

2.3. Kâtib Mehmed Efendi Medresesi

Medrese Kurşunlu Câmisi avlusunda inşa edilmiş ve kayda göre Şeyh İsmail müderris olarak atanmıştır. Hasan Çavuş-zâde Hacı Ahmed Ağa tarafından dersihâne ve on hücre eklenmiş ve kısmen yenilenmiştir.⁷⁵

2.4. Mehmed Efendi, Hacı Abbas ve Diğer Kişilerin İnşa Ettikleri Hücreler

Emir-i Küçük Mahallesi Mevlevîhâne bahçesine yakın olarak hücreler inşa edilmiştir.

Burada anılan medreseler doğrudan Mevlevihane, zaviye avlusu veya yakınında inşa edilmişlerdir. Buradan medreselerin tarikatlarla bağlantılı olduğu, müderris, dersiam ve hocalarının tarikat ehli olduğunu değerlendirmek mümkündür.

Ayrıca hakkında kayıt bulunmakla birlikte yeri ve inşa bilgisi detaylı olmayan medreseler de vardır. “Mehmed Ağa Medresesi, İbrahim Paşa Medresesi, Mehmed Efendi Medresesi” bunlara örnektir.⁷⁶

3. Zaviye, Tekke ve Türbeler

Muğla, sosyal ve kültürel anlamda 16. yüzyılda öne çıkmıştır. Bunda şehirdeki şehzade ve sancakbeyleri ile yönetici kadroları, medrese ve zaviyelerin çok önemli etkisi vardır.

Muğla Mevleviliği, İbrâhim Şâhidî ve Şeyh Bedreddin tarafından şöhret kazandırılmış, kurulan zaviye ve tekkeler önemli merkez olmasını sağlamıştır. Hurufat defterlerinde kayıtları bulunan bazı zaviye ve tekke bilgileri şu şekildedir:

⁷⁵ Gökmen, **a.g.m.**, s. 105.

⁷⁶ Gökmen, **a.g.m.**, s. 105.

3.1. Muğla Mevlevihanesi

Mevlevihane halk tarafından sevilen, tanınan, Mevlevi Şeyhi İbrahim Şahidi'nin babası Hüdai Salih Dede tarafından kurulmuştur. Mevlevihane'nin kuruluşuna dair Esrar Dede şunları ifade etmiştir:

“Babası tarafından Muğla’da ikamet eden Seyyid Kemaleddin Hazretlerinin manevi terbiyesine tecdi edilen Hüdai Dede, ta’lim-i enva-ı ‘ulum-ı diniyye ve ledünniyeden sonra Mevlevilik yoluna girmiş ve şöhret kazanmıştır. Irak ve Acem diyarını ziyaretini müteakip İstanbul’a gelmiş, sadrazam tarafından Fatih Sultan Mehmed Han’ın huzuruna çıkarılmış; Sultan kendisiyle tanışmaktan müşerref ve bereketli sohbetlerinden müstefid olduğunu söyleyerek bir arzuları olup olmadığını sormuş, Hüdai Dede de, Muğla’da Seyyid Kemaleddin Hazretlerinin medfun oldukları Türbe-i Şerife’nin kendilerine Mevlevi Zaviyesi olarak ihsan olunmasını talep etmiştir. Sultan Fatih de bu arzuyu kabul ederek ziyadesiyle ihsanda bulunmuştur.”⁷⁷

Hüdai Dede'nin yaşı dikkate alındığında Mevlevihane'nin tesisinin 1470'leri bulduğu tahmin edilmektedir. Konya Mevlevihanesi'nin Hazine-i Evrak Arşivi belgelerinde zaviyeye ilişkin farklı başlıklarda kayıtlar olduğu bir çalışma ile bunları tasnif eden Mustafa Çıpan tarafından ifade edilmiştir.

3.2. Şemseddin Bey Zâviyesi

Zâviye ilk kuruluşu hakkında bilgi bulunmamakla birlikte 1721-1723 arasındaki kayıtlardan harap olduğu ve Konya Mollası Mehmed Efendi'nin medrese olarak tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Daha sonra vakfa “zâviyedâr, dersiâm ve müteveli” atamaları yapılmıştır.⁷⁸

⁷⁷ Mustafa Çıpan, **Muğlalı Şahidi Dede (Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri)**, Bahçıvanlar Basım, Konya 2014, s.25.

⁷⁸ Gökmen, **a.g.m.**, s. 98.

3.3. Ahi Sinan Zâviyesi

Câmi-i Kebîr mahallesinde olduğu, genel atamaların yapıldığı kayıtlarda geçmektedir.⁷⁹

3.4. Ahi Yahya Zâviyesi

Ahi Sinan Zâviyesiyle beraber kayıtlarda yer alan zaviyenin Düğerek köyünde olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰

3.5. Hoca Mukbil Zaviyesi

Menteşe Beyliği döneminde Milas'ta manevi şahsiyetlerden olan Hoca Mukbil yaptırmıştır. 1562 yılı evkaf defteri içeriğinde cami ve zaviye için vakıf kaydı bulunmaktadır.

Kaydın detayında zaviyeye bağışlanan vakıf malları sıralanmıştır:

*“Başdeğirmen’de iki değirmen, Yusufça deresinde bir bahçe, Mamalus köyünde üç parça arazi, Kavak’ta bir bağ, Teküranbarı köyünde bir arazi, Nusret Pınarı’nda bir değirmen, Nusret pınarında bir ev, Kaba Menkeş, Kırcağız, Acısu, Budamya ve Kirişli Beli’nde ve Suçam’da birer parça arazi, Başdeğirmen’de 2 parça arazi, Hisaraltı’nda bir bademlik”.*⁸¹

⁷⁹ Gökmen, **a.g.m.**, s. 98.

⁸⁰ Gökmen, **a.g.m.**, s. 98.

⁸¹ Namık Açıkgöz, “Milas Hoca Mukbil Zaviyesi Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 15 Kasım 2016, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/milas-hoca-mukbil-zaviyesi-kitabesi/> (22 Haziran 2019).

Kitabesindeki ifade ise şu şekildedir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Benâ hâzi’z-zâviyeti’l-mübârek Ebu’l-hayrât ve ma’denü’-hasenât

Hâce Mukbil sene fî seb’a ve seb’în ve seb’ami’e

Bismillahirrahmanirrahim

Bu mübarek zaviyeyi hayrat babası ve hasenat maden ocağı

777 senesinde Hoca Mukbil bina etmiştir.”⁸²

3.6. Düğerek Köyü Tekkesi

Hurufat kayıtlarında tekkenin durumuna dair bilgi verilirken, tamiratı için Ahi Sinan ve Ahi Yahya zaviyelerinin vakıf gelirlerinden pay aktarılması kararlaştırılmıştır.⁸³

3.7. İkiz Türbe

Osmanlı dönemine ait nadir türbe yapılarındandır. Türbe köyü olarak anılan bölgeye tahminen Horasan’dan gelen Pir Ahmed Çelebi ile beraberindekiler yerleşmiştir. Pir Ahmed Çelebi adına bir zaviye bulunan bölge aynı zamanda yolcuların konakladığı bir mekân olarak kullanılmıştır. Çelebi’nin türbesi de bölgededir. Hassasiyet gösterilmediğinden yakın zamana kadar harap haldeki yapı restore edilerek ziyarete açılmıştır.⁸⁴

⁸² Açıkgöz, a.g.k.

⁸³ Gökmen, a.g.m., s. 98.

⁸⁴ Milliyet, “İkiz Türbe ve Cami Ziyarete Açıldı”, Milliyet Gazetesi, 13 Kasım 2014, <http://www.milliyet.com.tr/ikiz-turbe-ve-cami-ziyarete-acildi-mugla-yerelhaber-471016/> (29 Haziran 2019).

3.8. Şeyh Şâhidî Türbesi

Câmi-i Kebîr mahallesindeki türbe yanında Mehmed Efendi medresesi yer almaktadır. Türbedâr, zâviye-nişîni, ferrâşı, bevvâb atamalarına ilişkin kayıtlar vardır.⁸⁵

⁸⁵ Gökmen, **a.g.m.**, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

MUĞLA'DA TASAVVUFİ HAYATA ŞEKİL VEREN TARİKATLAR

Mevlânâ'nın Konya'dan başlattığı İslam ilmini ve tasavvufu yayma çabası Anadolu'nun diğer yerlerine olduğu gibi Muğla'ya da ulaşmıştır. Günümüze kadar başta Mevleviyye tarikatında olmak önemli mutasavvıflar, âlimler yetişmiştir. Ayrıca Nakşibendiyye, Rifaiyye, Bayramiyye ve Zeyniyye tarikatlarının temsilcileri de bu topraklarda İslam'ı sevdirmek için çalışmışlardır. Bu bölümde tarikatlerin kronolojik sırası gözetilmeksizin Muğla ve civarında en bilinen ve temsilcisi en fazla olan Mevleviyye tarikatı başta olmak üzere Nakşibendiyye, Rifaiyye, Bayramiyye ve Zeyniyye tarikatları, tarikatlerin önder şahsiyetleri ve Muğla'daki varlıklarına ilişkin bilgi sunulmuştur.

1. Mevleviyye

Selçuklular zamanında özellikle Sünni tasavvufî hareketler arasında, Anadolu'da doğarak geniş çevrelere özellikle devlet adamlarına ulaşan en etkili tarikat Mevlevîliktir. Mevlevîliğin anlaşılabilmesi için Mevlâna'nın hayatı, felsefesi, diğer tasavvufî akım ve zümrelerle ilişkilerini öncelikle incelemek yerinde olacaktır.

1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî (H. 604-672/M. 1207-1273)

Rivayete göre 1207 yılında Belh Şehrinin ileri gelenlerinden, Kübrevî tarikatı kurucusu Necmeddin Kübra'nın halifesi Bahâeddin Veled (ö. 628/1231), Belh şehrinde halka ve Hârzemşâh hükümdarına gücenerek aynı yıl doğan oğlu Celâleddin de birlikte olmak üzere ailesiyle yolculuğa çıkmıştır. Alâeddin Keykubâd (ö. 634/1237)'ın, ısrar etmesi üzerine Konya'ya gelerek yerleşmiştir.⁸⁶

İrşat vazifesine devam eden Bahâeddin Veled, 1231'de vefat etmiştir. Babası ve ilk hocasından aldığı manevî terbiye ve yükselişini sürdüren Celâleddin Rûmî, iyi bir müderris, etkili bir vâiz ve şer'î konuları çözen bir halk müftüsü olmuş gittikçe ünü artmıştır.⁸⁷

⁸⁶ Ahmet Eflâkî, **Menakibu'l-Arifin**, Trc. Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1954, C.1, s. 91.

⁸⁷ Bedüzzaman Fûrûzanfer, **Mevlâna Celâleddin**, (Çev. F.N.Uzluk) , Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, İstanbul 1997, s.35.

Hayatında dönüm noktalarından birisi de 1244'te Şemseddin-i Tebrîzî (ö. 645/1247 ?) ile karşılaşmasıdır. Onun feyzinden çok etkilenmiş, adeta Mevlânâ'yı yetiştirmiş, farklı bir derinlik kazandırmıştır. Ancak, müritleri tüm zamanını bu yabancı ile geçiren Mevlânâ'yı kıskanmış, Şems'in, Konya'dan ayrılmasına sebep olmuşlardır. Onun da vefatıyla Çelebi Hüsameddin (ö. 683/1284) ile birlikte yıllarca tasavvufî konularda sohbetlerde bulunmuş, eserler vermiştir.⁸⁸

Mevlânâ, hayatını "Hamdım, piştım, yandım" sözüyle özetlediği hayatını 17 Aralık 1273'te tamamlamıştır. Ölümünü yeniden doğuş olarak gördüğü için o günü düğün veya gelin gecesi anlamında "Şeb-i Arûs" olarak anılmasını istemiştir.

Anadolu'da yaşayıp vefat ettiği için "Rûmî" diye bilinen Muhammed Celâleddîn'in diğer lakabları, Mevlanâ ve Hüdâvendigâr'dır.

Mevlevî silsilenamesine göre tarikatın pîri olan Mevlânâ'nın silsilesini Eflâkî, "*Menâkıbü'l-ârifîn*"de "Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, babası Bahâeddin Veled, Şemsüleimme es-Serahsî, dedesi Hatîb-i Belhî, Ahmed el-Gazzâlî, Ebû Bekir en-Nessâc, Muhammed ez-Zeccâc, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemî, Hasan-ı Basrî" tarafından Hz. Ali'ye ulaştırmaktadır.

Mevlânâ sonrası ise silsile "Şems-i Tebrîzî ile devam etmiş Sultan Veled'e, Sultan Veled ile Hüsâmeddin Çelebi'nin Ulu Ârif Çelebi'ye, Ulu Ârif Çelebi'nin Şemseddin Emîr Âbid, Selâhaddin Zâhid ve Hüsâmeddin Vâcid çelebilere, Emîr Âbid Çelebi'nin Emîr Âdil Çelebi"den kendi dönemine kadar geldiğini ifade etmiştir.⁸⁹

Mevlânâ, eserlerinde Kur'an ve Hadis eksenli esin kaynağını daha sonra antik çağ düşüncesi, Batılı ve doğulu şair ve yazarlarla geliştirmiştir.⁹⁰

Altı cilt, yaklaşık 25.700 beyitlik büyük eserinin kâtipliğini ilk halifesi Hüsâmeddin Çelebî yapmıştır. Çelebi, marifet sırları ile sülûk konularını dervişlere

⁸⁸ Eflâkî, **a.g.e.**, C.1, s. 131-133.

⁸⁹ Eflâkî, **a.g.e.**, C.2, s. 998-999.

⁹⁰ Ahmet Kazım Ürün, "Mevlana'nın Edebi Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler ve Eserleri" , **III. Uluslararası Mevlana Kongresi**, Konya, Mayıs 2003, s. 169.

aktaracak bir eser ricası üzerine Mesnevî'yi yazmaya başlamıştır.⁹¹ Yazmaya başlarken Mevlânâ, gönlüne ilham olunduğunu söylemiş, manzum eser için, “Bişnev ez ney çün hikâyet mî kuned” şeklinde başlayan Mesnevî'den ilk on sekiz beyiti sarığından çıkararak, Hüsameddin Çelebi'ye vermiştir.

Mesnevi'nin yazımı farklı görüşler olmakla birlikte sekiz, on yıl arası sürmüştür. 1268'de tamamlanmıştır. Mesnevi'nin şiir amacı taşımadığını, düşünceyi aktaran bir alet olduğunu, manayı betimleyen suret olduğunu ifade eden Pir, suret olmadan da mananın zuhurunun mümkün olmadığını, tasavvufî manalar için şiirin kullanılmasının uygun olacağını vurgulamıştır.⁹²

Mesnevî'nin içerik yönüyle tahlilinde din ve dinin temeli olan “amel (şariat), hal (tarikât) ve hakikat” konularını içerdiği, aralarındaki sıkı bağa işaret ettiği görülmektedir.

Hakikatin elde edebilmesi amel ve hal varlığı gerekli iken, amel ve hal de hakikatten anlamını almaktadır.⁹³ Tasavvufî eserlerin genel anlamda anılan kavramları sebep-sonuç ilişkisi içinde incelediği görülmektedir. Yesevî görüşündeki “Dört Kapı” anlayışı ile Hacı Bektâş'ın *Makâlât'ında* işlediği benzer kavramlar bu ilişkiye işaret eden güzel bir örneklerdir.

Mevlânâ, Mesnevi'yi dini bütün şekilde konu edilmesi ile içerik ve üslup yönüyle Kur'an-ı Kerîm'e benzetmiştir. Bazı Kur'an sıfatlarını da tavsif etmesi nedeiyle lâfzî olarak ortaklık kurulduğu değerlendirmelerine neden olmuştur.⁹⁴ Ancak Mesnevî manzum bir işarî tefsir şeklinde tanımlanabilir. İçerikte işlenen 950 hikâye ellinin üzerinde ayet ve yine elliden fazla hadis başlığı taşıması hikâyelerin temellendirilmesinde naslara riyeti açıkça göstermektedir.⁹⁵

⁹¹ Köprülü, **a.g.e.**, s. 222.

⁹² Semih Ceyhan, “Mesnevi”, **DİA**, Cilt 29, s.325-334, Ankara, 2004, s.326.

⁹³ Ceyhan, **a.g.e.**, s. 327.

⁹⁴ Mikail Bayram, **Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, Damla Ofset, ikinci baskı, Konya, 2006, s. 86.

⁹⁵ Ceyhan, **a.g.e.**, s. 328.

Mevlânâ'ya ait olduğu bilinen beş eserden ikisi manzum, üçü mensurdur: “*Mesnevî, Divan-ı Kebîr, Fîhi Mâ Fîh, Mecâlis-i Seb’a ve Mektubât*”. Eserlerinde dönem itibari ile edebi dil Farsça’yı kullanmıştır.⁹⁶

Mevleviyye Tarikatı genel itibariyle incelendiğinde, tarikatın 13. yüzyıl sonlarında, Mevlânâ adına oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) tarafından kurulduğu görülmektedir. Tarikatın piri, Mevlânâ’dır, derin yol göstericiliği ile din ve insanlık yolunda halkı uyarmıştır.⁹⁷

Moğol hâkimiyeti sonrası Anadolu’da siyasi kaos ve halkın yaşadığı ızdırap, insanları dergâh ve zaviyelere çekmiş, buralar adeta sığınılacak yerler olarak görülmüştür. Mevlânâ’nın Konya ve Anadolu’nun kalanında halk üzerindeki etkisi Mevlevîlik açısından kurulum ve teşkilatlanma noktasında diğer tarikatlere nazaran avantaj sağlamıştır. Halkın tarikat ve tasavvufa yönelimini, yöneticileri de etkilemiş, tasavvuf önderleri dönemin yöneticileriyle genellikle iyi ilişkiler kurmuştur. Sonuç olarak tarikatlerin kurumsallaşması gerçekleşirken vakıf tahsisleri de artmıştır. Mevlevilik için de anılan durum geçerli olup Mevlânâ’nın soyundan gelenler yöneticilerle ilişkilerini geliştirerek Mevlevîliği kurumsallaştırmıştır.

Mevleviliğin temelleri tasavvufa dayanmaktadır. Yaratana ulaşma, aşk ve hakikat ilmi olan tasavvufun maksadı nefisle savaşıp, onu dizginlemektir. Arzuların şiddetinden korunan benlik, âlemdeki varlıkların bilinmeyenlerini kavramayı ve riyazeti gerektirmektedir.⁹⁸

Anılan temellere oturan Mevlevilik sistemi, Çelebi Hüsameddin dönemi başta olmak üzere, Sultan Veled ve oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320) dönemlerinde Mevlânâ âşıkları tarafından oluşturulmuştur. İnsanların gönlüne ışık tutmak için tekkeler kurulmuştur. İkinci Pir olarak görülen Sultan Veled, babasının düşüncelerini sistemleştirmiş, tarikat oluşumunu sağlamıştır. Mevlevilik için; “Mevlânâ ilham etti,

⁹⁶ Safi Arpaguş, *Mevlana’nın Dini Anlatım Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 35.

⁹⁷ H.Hüseyin Adalıoğlu ve Nizamettin Aslan, **Eskişehir Mevlevihanesi**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29.

⁹⁸ Asaf Halet Çelebi, **Mevlana ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, İstanbul, 1974, s. 196.

Çelebi Hüsameddin ihya etti, Sultan Veled kurdu, Ulu Arif Çelebi te'kid etti" denilmektedir.⁹⁹

Aslında Mevlânâ'nın tarikat kurma düşüncesinde olmadığı söylenmektedir. Zaten başlangıçta Mevlevîlik Anadolu'da bulunan başka tasavvuf akımlarındaki gibi âdâb ve erkânı belirli, tekke düzeninin sağlandığı klasik tarikat niteliğinde değildir. İbn Battûta'ya göre sûfîlerin ilk dönemine ilişkin Cüneydiyye, Harrâziyye gibi teşkilatlanmanın sağlanması öncesinde isimleri "Mevlânâî" olan zümreler bulunmaktadır.

Mevlânâ'nın baştaki görüşünün "Biz şu atlas kubbenin altında ev kurmayız" matla'lı gazelinin de işaret ettiği üzere herhangi bir bina ve benzeri yapının kendi adına yapılmamasıdır. Hatta ders verdiği medrese yakınında daha önce başka binalar yapan ve bir de dârü'l-uşşâk (âşıkklar yurdu) kurmak isteyen Hârizmli Emîr Tâceddin Mu'tezz-i Horasânî'nin 3000 altın göndererek yaptığı teklifi geri çevirmiştir. Sonradan Sultan Veled'in ısrarıyla medrese yanına fakirler için bazı odaların inşa edilmesine razı olmuştur. Sonuç olarak Mevlânâ döneminde medresenin ancak küçük bir tekke olduğunu söylemek mümkündür.

Onun ölümü sonrası sevenleri bu tasavvuf yolunu ayakta tutmak için bu çabaya girişmiştir. Halifesi olarak Çelebi Hüsameddin kabul edilmiştir. Çelebi Hüsâmeddin döneminde türbe yapılması, vakıf tahsisi, türbenin yanında mescit ve semâhane yaptırılması ile Mevlânâ dostlarının toplanacağı ortam da hazırlanmıştır. Her Cuma namazı sonrası semâ tertip edilerek Kur'an ve Mesnevî okunması âdet haline getirilmiş, konuklara ikramlarda bulunulmuştur. Ayrıca Mesnevi'nin yeni kopyaları ile Mevlevîliğin temelleri atılmıştır.¹⁰⁰

İbnü'l-Arabî'nin melâmet neşvesi mertebesinde (tasavvufun son mertebesi) saydığı Mevlânâ, türbe yapılmasına, üzerine kubbe örtülmesine "mâna erlerince makbul olmadığı" gerekçesiyle karşı çıkmışsa da halifesi Hüsâmeddin Çelebi döneminde, Sultan Veled, Muînüddin Süleyman Pervâne ve karısı Gürcü Hatun'un teşvik ve desteğiyle türbe yapılmıştır. Türbe ve çevresi ziyaretgâha dönüşmüş, burası

⁹⁹ Çelebi, a.g.e., s. 201.

¹⁰⁰ Nuri Şimşekler, "Mevlevîliğin Tarihi Seyri", **Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, İnsanlığın Aynası**, Editör: Ahmet Efe, Konya B. Şehir Belediyesi Yay., 313 s., Konya, 2004, s. 150.

için vakıflar kurulmaya başlanmıştır. Buradaki imam, mesnevîhan, semâ meclisinde hizmet görenlerin geçimi vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. Çelebi Hüsameddîn sonrası 1284'te Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ve ondan sonra gelen Ulu Ârif Çelebi zamanında da anılan faaliyetler artarak devam ettirilmiştir.

İlk tarikatlaşma faaliyetleri Hüsâmeddin Çelebi sonrası Sultan Veled zamanında başlamıştır. Anadolu'daki siyasî-içtimaî sıkıntılar devam ederken babasının görüşlerini yaymak, vakıf gelirini arttırmak amacıyla Anadolu'ya hâkim Moğollar, Selçuklu hânedan üyeleri ve Türkmen beyleri ile ilişkilerini geliştirmiştir. Seçtiği halifeleri Anadolu'ya göndermiştir: “Şeyh Süleyman-ı Veledî Kırşehir, Alaeddîn Amasya, Hüseyin Hüsameddîn Erzincan”. Buralarda zâviyeler kurularak Mevlevîlik anlayışının yayılmasına çalışmıştır. Hem babası ve hem onun halefi Hüsâmeddin Çelebi gibi müderrislik yapmıştır. Sultan Veled medreseden başka her mekânda da zikir, semâ ya da sohbet meclisi düzenlemiştir. Konya Mevlevîhânesi ancak türbe yapımı sonrası kurulmuştur.

Mevlevîlik, Ulu Ârif Çelebi zamanında (1312-1320) Anadolu'da geniş bir yayılım göstermiştir. Iğın, Akşehir, Bayburt, Tokat, Niğde, Larende (Karaman), Denizli gibi illere yayılmıştır. Ulu Ârif Çelebi, seyahatler yaparak Mevlevîliğin Sivas, Tokat, Kütahya, Sultaniye, Tebriz, Aydın gibi yerlerde yayılmasına çalışmıştır¹⁰¹. Seyahatlerinde Ulu Ârif Çelebi, özellikle Batıdaki Anadolu Beyliklerinden Menteşeoğulları, Germiyanogulları, Eşrefogulları, Aydınoğulları ile iyi ilişkiler kurmuştur. Zikir ve sema meclisleri buralarda ilgi görmüş, taraftar sayısını artırmış ve yeni mevlevîhaneler açılmasına vesile olmuştur.

Anılan devre ilk yayılış olarak anılmaktadır. Devamında Mevlevîlik Divane Mehmet Çelebi tarafından yayılmıştır. “Lazkiye, Halep, Mısır, Cezayir, Sakız, Eğirdir, Sandıklı, Midilli, Muğla, Burdur ve Galata Mevlevîhaneleri” onun gayretleriyle açılmıştır.¹⁰² 16. yüzyıl başında neredeyse Anadolu'nun tamamında yaygın Mevlevî köyleri bulunmaktadır. Devlet kurumu statüsüne geçişinde ise Mevlevîlik, devlet ricâli tarikata katıldıkça önce daha sonra şehirlere intikal etmiş,

¹⁰¹ Eflâkî, a.g.e., s. 633.

¹⁰² Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 334.

zamanla yüksek zümreye mal olmuş, devlet adamlarının desteğiyle birçok zaviye tesis edilmiştir: “Konya Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi Vezîriâzam Pîrî Mehmed Paşa, Eskişehir Mevlevîhânesi Vezir Çoban Mustafa Paşa, Kilis Mevlevîhânesi Emîr Abdülhamîd el-Murtazâ, Halep Mevlevîhânesi Ulvân ve Fûlâd mirzalar, Peçuy Mevlevîhânesi Yakovalı Hasan Paşa, Ankara Mevlevîhânesi Ankara Beylerbeyi Cenâbî Ahmed Paşa, Şam Mevlevîhânesi Vali Hasan Paşa, Kudûs Mevlevîhânesi Emîr Gazi Ebû Seb”.¹⁰³

Mevlevîliğin yayılmasında, Sultan Veled’in kızı Mutahhara Hatun kolundan gelen “inâs çelebisi” olarak bilinen ve çelebilik makamından hilâfet alan Mevlevî şeyhlerinin rolü büyüktür. Bunlar içinde Balı Mehmed Çelebi ve Celâleddin Ergun Çelebi en bilinenleridir. Ergun Çelebi, tarafından kurulan Kütahya Erguniyye Dergâhı, Konya ve Afyon’un ardından en büyük merkez kabul edilmektedir. Benzer şekilde Abâpûş-i Velî olarak bilinen Balı Mehmed Çelebi de tarikatın ileride yayılmasında önemli rol alacak olan Afyonkarahisar Mevlevîhânesi’ni kurmuştur.¹⁰⁴

1509’da Hüsrev Çelebi çelebilik makamına geçmiş ve Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında görev yapmıştır. Onun döneminde Mevlevîlik büyük atılım yapmıştır. Anadolu’daki Safevî propagandası yoğunlaştıkça Osmanlı yönetimi halkta nüfuz sahibi Mevlevîlik ve Bektaşîlik ile denge sağlamaya çalışmıştır. Hüsrev Çelebi sonrası Ferruh Çelebi dönemi başlamıştır. Bu dönem vakıf gelirlerinin artışıyla çelebilerin ihtilâfıyla öne çıkmıştır. Merkezi hükümet Ferruh Çelebi’yi azletmiş, Mevlevîlik için sıkıntılı bir dönem yaşanmıştır. Çelebilik makamı 18 yıl boş kalmış, I. Bostan Çelebi’nin atanması süreci sonlandırmıştır.¹⁰⁵

Padişah ile görüşen I. Bostan Çelebi vakıfları devralmış, tarikatı kısa zamanda toparlamıştır. Mevlevilik açısından “Mesnevî şârihi İsmâil Rusûhî Ankaravî, Gelibolu ve Beşiktaş mevlevîhânelerinin ilk şeyhi Gelibolulu Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede, Kartal Dede, Cünûnî Ahmed Dede” şahsiyetler de bu

¹⁰³ Ş. Barihüda Tanrıkorur, “Mevleviyye” **DİA**, Cilt 29, s.468-475, Ankara, 2004, s. 468.

¹⁰⁴ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s. 470; Betül Saylan, “Mustafa Sâkîb Dede’nin Gözünden Kütahya Mevlevîhânesi ve Celâleddin Ergün Çelebi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, 2014, ss. 57-91 s. 61.

¹⁰⁵ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s.472; Halil İnalcık, **The Otoman Empire**, London: Variorum Reprints. 1973, s. 201.

dönemde yetişmiştir. Önemli merkezlerden Gelibolu Mevlevîhânesi, Selânik, Üsküp mevlîhâneleri, ikinci Bursa Mevlevîhânesi de bu dönemde tesis edilmiştir.

Başkent İstanbul'da Mevlevîliğin gelişim süreci de Mevlevîlik tarihi açısından önemlidir. İlk Mevlevîhâne olan Galata'nın ilk postnişini Şeyh Yûnus Efendi'dir. Buradaki kurumlaşma süreci Mehmed Çelebi'nin halifesi olan Safâyî Dede tarafından devam ettirilmiştir. Sonradan açılan Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhâneleri şehrin sosyal yapısına damga vurmuş, kültürel anlamda temel taşlardan biri olmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesi, Şeyh Kemal Ahmed Dede için yeniçeri başhalifesi olan "Malkoç Mehmed Efendi" tarafından yaptırılmıştır. Mevlevîhâne'nin etkinliği IV. Murad zamanında artmış, Şeyh Doğanî Mehmed Dede, saray ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ancak bürokraside sivrilene Sadrazam Sofu Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının tarikata intisabı Mevlevîliğe itibar kazandırır da şahsî çıkarların öne çıkması Mevlevîliğin siyasîleşmesine neden olmuştur.¹⁰⁶

Safâyî Dede sonrası Galata Mevlevîhânesi postnişini Mesnevîhan Mehmed Dede zamanında Halvetîler'e geçen Mevlevîhâne, 17. yüzyıl başında Sırrî Abdi Dede tarafından Mevlevîliğe tekrar bağlanmıştır. Sırrî Dede, buna rağmen görevinden alınmış, İsmâil Rusûhî Ankaravî yerine tayin edilmiştir. Ankaravî, yeniden tarikatın yaygınlaştırılması faaliyetine hız vermiştir. İstanbul'da sürdürdüğü faaliyetleri tarikatın mahiyeti, âdâb ve erkânına ilişkin "*Minhâcû'l-fukarâ*" ve "*Mesnevî Şerhî*" eserlerle sürdürmüştür. Anılan çalışmalar aynı zamanda Osmanlı fikir hayatında Mevlevî düşüncesinin rolünü artıran çalışmalardır.¹⁰⁷

Yayılma faaliyetinin işareti olarak Sırrî Dede, Kasımpaşa, Ohrili Hüseyin Paşa Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni tesis etmiştir. Beşiktaş Mevlevîhânesi'de Şeyh Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede, Hüseyin Paşa aracılığıyla Mevlevîliğe siyasî destek sağlamıştır.

Aslında İstanbul'da etkinliği diğer ana tarikatlerden fazla olmasına karşın mevlîhâne sayısı beklenenden daha azdır. Bunun nedeninin, Mevlevîliğin tasavvuf

¹⁰⁶ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s.473; M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", **DİA**, Cilt 13, s. 317-321, Ankara, 1996, s. 318.

¹⁰⁷ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s. 475.

kültürü gereği büyük külliye planıyla kurulması ve düşünce, edebiyat, mûsikî düzeyi ile daha seçkin bir kitleye hitap etmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

III. Selim döneminde âyan ve eşraf ile birlikte tarikatlerin da yetki ve muafiyetlerinin kısıtlanması kendisi dahi Mevlevî olan padişaha yönelik tepkiye neden olmuştur. Tarikatın gelir kaynağı olan “Evkâf-ı Celâliyye”nin kontrolünün Dârüssaâde ağasına verilmesiyle avâriz muafiyetinin kaybedilmesi tehlikesi doğmuştur. Mehmed Çelebi, anılan uygulamalara sebep olan Nizâm-ı Cedîd’e karşı tavır takınmıştır. Mevlevîhâne şeyhleri arasında da farklı görüşler çıkmasına neden olan uygulamada Ebûbekir Dede, Galib ve Ali Nutkî dedeler yeniliğe destek vermiş, reformcu nitelik göstermişlerdir.¹⁰⁸

Padişah II. Mahmud’un da Mevlevîliğe girişi tarikata maddî ve mânevî desteği artırmış, yöneticilerin ilgisi sürdürmüştür. Özellikle Hâlet Efendi’nin desteğiyle mevlevîhânelerin bakım-onarımları yapılmış, şeyhler maaşa bağlanmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasında da Mevlevîler’in devleti desteklemesi tarikata ilgiyi üst seviyeye taşımıştır. Sonraki devirlerde de devletin yaşadığı iktisadî, siyasî problemler halkı elinde tutmak isteyen devletin mevlevîhânelerden desteğini esirgememesini sağlamıştır.¹⁰⁹

Benzer durum Sultan Reşad (V. Mehmed) döneminde de devam etmiştir. Mevlânâ neslinden olan Konya Mevlevîhânesi postnişini Abdülhalim Çelebi’ye kılıcını Sultan Reşad kuşattırmıştır. Mevlânâ Dergâhı dâhil olmak üzere Yenikapı, Bahâriye gibi mevlevîhânelerde onarım ve yenilemeler yaptırılmıştır. Balkan Savaşları ve Çanakkale savaşında sosyal dayanışma ve yardımlaşma anlamında mevlevîhâneler görev almıştır. Ulaşım hattında olan Yenikapı Mevlevîhânesi hastane vazifesi görmüştür. Galata Mevlevîhânesi öncülüğünde yardım toplanmış, sıkıntı yaşanan beldelerde mevlevîhâneler Müslümanlara sığınak olmuş, Anadolu’ya geçmek için köprü vazifesi görmüştür. I. Dünya Savaşı’nda Veled Çelebi

¹⁰⁸ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s.475; Kemal Beydilli, “Selim III”, **DİA**, Cilt 36, s.425-426, Ankara, 2009, s. 425.

¹⁰⁹ Nimetullah Akay, “Osmanlı Sultani II. Mahmud Döneminde Mevlevilik”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak–Haziran 2015, s. 84.

kumandasında “Mücâhidîn-i Mevleviyye” adında gönüllü alay kurularak Filistin’de görev almıştır.

Tekkeler kapatıldığında Konya’dan Mehmed Bâkır Çelebi öncülüğünde Mevlevîlik Halep’e merkezini taşımış, Türkiye toprakları haricindeki mevlevîhâneler buraya bağlanmıştır. Hatay sorununda Bâkır Çelebi’nin Türkiye tarafını tutması Suriye hükümeti tarafından hoş karşılanmamış, casusluk değerlendirmesiyle Türkiye’den dönüşüne izin verilmemiştir. 1944 yılında Suriye’nin aldığı kararla çelebilik makamı kaldırılmış, Mevlevîliğin kurumsal yapısı tarihe karışmıştır.

Mevlevilik, Anadolu kültüründe büyük etki bırakmıştır. Eğitim müessesesi Mevlevî tekkeleri geniş kitlelere hitap etmiştir. Gelir kaynağı oluşturmak için uğraşılan el sanatları da Türk el sanatlarının gelişimine katkı sunmuştur. Yine sözlü sanat kolu olan şiirle ilgilenilmiş zengin bir edebiyat oluşumu sağlanmıştır. Klasik Osmanlı edebiyatı, ağırlıklı Farsça olmak üzere birçok eserle Mevlevîlerin etkisiyle gelişmiştir.

Müzik yüksek sanat olarak görülmüş, Türk tasavvuf ve tekke müziği Mevlevî müziği ile gelişmiştir. Klasik Türk musikisinde en büyük bestekârların çoğu, aynı zamanda tarikat ehli divan şairlerinin büyük çoğunluğu Mevlevî kökenlidir. Tarikat gerçekten de Türk sanatına, kültürüne ciddi somut katkıda bulunmuştur. İstanbul mevlevîhânelerinin 18. ve 19. yüzyıllarda konservatuvar gibi çalıştığı görülmektedir. Önemli musiki büyükleri yetişmiştir.

Osmanlılarda resim yerine kullanılan Hüsn-i hat bir sanat kolu olmuştur. Birçok sanat eseri levha, müze, kütüphane ve koleksiyonların en güzel eserleri arasındadır. Mevlevî hattatların işlediği Mevlevilik ile ilgili konular en güzel örnekler arasındadır.¹¹⁰

¹¹⁰ Sezai Küçük, “Yenileşme Dönemi Kültür ve Sanatına Katkıda Bulunan Mevlevîler ve Mevlevî Dergâhında Güzel Sanatlar”, Halil İnalcık (Ed.) **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt XV, s.539-552. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 543.

Mevlevihane mimarisi de dikkat çekicidir. Tenha alanlarda, büyük bahçe içinde kurulmuşlardır. Az da olsa ibadet ve ayin kısımları, türbeler, selamlık ve harem bölümleri kısmen süslüdür.¹¹¹

Mevlevîliğin tarikat ayini, semahtır. Müzik eşliğinde yapılır. Ayrıca “zikir telkini, taç ve hırka giyme, halvet” gibi başka ritüeller de vardır. Mevlevilik, diğer tarikatler gibi, 13 Eylül 1925’te çıkarılan kanunla son bulmuştur. 1926’da Konya merkez tekkesi ile Mevlânâ türbesi müze olarak ziyarete açılmıştır. 1950’lerde maalesef külliye bilinçsiz bir imar çalışmasına tabi tutularak zarar görmüştür.¹¹²

Mevlevîliğin esasını “aşk, mârifet ve hizmet” oluşturmaktadır. Tarikata giriş için belirli ritüeller vardır. Buna tâlip olan kişi gusül abdestini alarak muhip ya da çilekeş can olma hedefiyle şeyhe gelmektedir. Şeyh muhiplik talebini kabul ettiği takdirde başını dizine koyarak, sikkesini giydirip, tekbir getirmekte, taliple birlikte Fâtîha’yı okuduktan sonra sağ ellerini eşzamanlı kaldırarak parmaklarını öpmektedir. Ankaravî, takiben tâlibin saç ve bıyığından birkaç tel kesilmektedir. Bundan sonra nevniyaz ismiyle muhibbâna katılan tâlip, şeyh tarafından görevlendirilen dededen tarikatın âdâbını öğrenmeye başlamaktadır. Muhip dergâhta kalmak zorunda olmayıp sadece semâ ve mukabeleye katılabilmektedir.

Muhibbân içerisinde istidadına göre “ney üflemeyi, na’t, âyin ve ilâhi söylemeyi belleyenler, Meşnevî okuyanlar, icâzet alıp destar sarmaya hak kazananlar yahut tarikattaki hizmetine karşılık destar sarmak” için icâzet alınabilmektedir. Muhiplerin çilekeş canlar gibi çile çıkarma veya başkaca bir mecburiyeti yoktur. Hırka ve sikke giyilmesi de isteğe bağlıdır. Dede olmak için ise ikrar verilmekte çileye soyunulmaktadır, bu da onlar için iradeye bağlıdır. Tarikatın tarihinde devlet adamları, ticaret erbabından, ilim ve sanat insanlarından muhibbân olan çok sayıda kişi vardır.

Çilekeş can olma kısmında tâlip, binbir gün süren riyâzete tâbi tutulmaktadır. Mevlânâ’ya göre çalışmak en üstün vazife olup riyâzetin hizmet şeklidir. Hizmet çilesi ile dergâhta nefsin tasfiye eden çilekeş can, kapıya yakın saka postunda üç gün

¹¹¹ Nilgün Açıık, “Mevlana ve Mevlevî Tarikatının Eğiticiiliği” **III. Uluslar Arası Mevlana Kongresi Bildiri Kitabı**, s. 99-114, Mayıs 2003, s. 107.

¹¹² Haşim Karpuz, “Mevlana Külliyesi”, **DİA**, Cilt 29, s.448-452 Ankara 2004, s. 451.

boyunca murakabe durumunda oturarak diğer matbah canları seyrederek, çileye soyunma ikrarı verilirse 18 günlük ayakçılık hizmeti yapmaktadır. Hizmetinin bitiminde uygun görülmesi halinde, ilk elbisesini çıkararak tennûre giyip matbah canı olmaktadır. Matbah Can, yine matbah-ı şerifin dedelerinin kontrolünde on sekiz değişik hizmeti (pazarcı, çamaşırcı, bulaşıkçı, helâ temizliği vb.) yerine getirmektedir. Bu hizmetlerle beraber kabiliyetleri nispetinde semâ meşki, sanat faaliyetleri ile farklı meslek dallarına yönlendirilerek öğrenmeleri sağlanmakta, ayrıca farklı ilim dallarında yönlendirme yapılmaktadır. Çilekeş canların çiledeyken matbah-ı şerif dışında geceleme mümkün değildir, bu halde çile kırılmakta ve yeniden başlatılmaktadır. Çilesi biten can şeyhten evrâd-ezkâr dersini alarak hücre sahibi dede olmaktadır.¹¹³

Her Mevlevî için bilinmesi gereken hafî ve devranî zikir semâ, çilekeş eğitimin önemli konusudur. Semâ meşki alınmadan sikke giyilmemektedir. Meşk veya semâ için çilekeş canlar semâ dedesi kontrolünde çivili tahtada eğitim yapmakta, mukabeleye hazır hale gelmektedirler. Gündüz vakti öğlen, gece ise yatsı sonrası, tekkeye göre farklılık gösterebilen günlerde semâ âyini yapılmaktadır. Zikirler esnasında aşırı cezbe haline müsaade edilmemekte, zikir halkasının kontrolü meydancı dede tarafından yapılmaktadır.¹¹⁴

1.2. Muğla'da Mevleviyye

Mevlevilik sistemi 14. yüzyıl başlarında hayata geçmiştir. Konya başta olmak üzere Anadolu ve Balkanlarda Mevlevihaneler aracılığıyla klâsik kültürün kurucu, koruyucu, nakledici kurumu haline gelmiştir. Hayli geniş yayılım coğrafyası içinde Mevlevî geleneğinin uzunca bir süre aktif olduğu yerlerden biri de Muğla'dır. Menteşe bölgesi ve Muğla'ya Mevlevilik, Ulu Arif Çelebi ile müridi Menteşe oğlu Mes'ud Bey tarafından getirilmiştir. Sultan Divani'nin Muğla'ya yaptığı sefer sonrasında Mevlevilik şehirde yerleşmiş ve sevilmiştir. Esrar Dede'nin ifadesiyle Mevlevilik şehre Şahidi'nin babası Hüdayi Salih tarafından getirilmiştir. Ancak bu

¹¹³ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s. 477.

¹¹⁴ Tanrıkorur, **a.g.e.**, s. 478.

ifade Mevlevihane kurulması ve kültürün Muğla'da yerleşmesi, kökleşmesi konusunda doğru ise de ilk kez tanıştırma konusunda anıldığı üzere yanlıştır.¹¹⁵

Sâlih Hüdâyî Dede, Muğla yöresinde Mevlevî geleneğinin ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Seyyid Kemâleddin'den ders almış ve Mevleviliğe instisab etmiştir. 1450'lerde Fatih Sultan Mehmed'in müsaadesiyle Muğla'da Mevlevihane kurarak, Mesnevi okuttuğu bilinmektedir. 1491'de tesis edilen dergâh Anadolu'daki ilklerden olup İstanbul Galata Mevlevihanesi'nden daha önce yapılmıştır.

Muğla Mevlevîhânesi'nin gelişimi Salih Dede'nin oğlu Şâhîdî zamanında olmuştur. İbrahim Şâhîdî, tahsilini babasından almış, Farsça öğrenmiştir. Edebiyat tarihine önemli eserler veren "Muğlalı Şâhîdî", bir eserinde kendisine ilişkin şu satırları yazmıştır:

*"Gedâyem Şâhidî-i Mevlevîyem
Diyâr-ı Menteşe'de Muğlevîyem
Şâhidiyem Mevlevî-i ârifem gelsün bana
İsteyen sırr-ı Hudâyî ben Hüdâyî-zâdeyem."*¹¹⁶

İstanbul Fatih ve Bursa Yıldırım Han Medreselerinde eğitim görmüş özellikle Bursa'da yaşadıklarından çok etkilenmiştir. "Gülşen-i Esrar" isimli eserinde kırılma noktasını şu şekilde anlatmaktadır:

"Bir gün, Seyyid Hüseyin'in Kenzü'r-Rümûz'unu okurken, bir softa ona, „Bu nedir?“ diye sorar. O da eser için, „Dünyayı terk etmeyi, dünya nimetlerine ehemmiyet vermemeyi telkin ediyor." --- der. Bunun üzerine softanın, „Bu kadar zahmetten sonra, demek dünyayı terk edeceğim hal Bana mevki, mal, mülk, evlat gerek" demesi, Şâhidî'ye çok dokunur. Zavallı softa da onun yanından ayrılıp, odasına geçince, vebaya yakalanarak ölür. Bu olay, Şâhidî için dönüm noktası olur; öğrenimini tamamlamadan Muğla'ya döner ve annesine, artık medresede okumayacağını, derviş olmak istediğini söyler. Bu sırada Muğla'da iki Şeyh vardır. Bunlardan Şeyh Vefâ'nın halifesi olan Şeyh Hayreddin'in ne Şeyhlikle ve ne de dervişlikle ilgisi vardı. Tekkesi bile yoktur. Oysa Şeyh

¹¹⁵ Ayfer Nalçakar ve Arif Özgür Ülger, "Muğla'da Bir Çınar: İbrahim Şahidi Dede Hayatı ve Eserleri", **1. Uluslararası Mevlevîlik ve Şâhidî Sempozyumu**, Muğla, 17 Aralık 2014, s. 88.

¹¹⁶ Nilgün Açık Önkas, **Muğlalı İbrahim Şahidi**, Muğla Valiliği Yayınevi, Muğla, 2012, s. 45.

*Bedreddin, tekke sahibidir ve Şehzâdelerle beylerin saygısına mazhar olmuştur. Şâhidî annesinin de isteğine uyarak, Vefâî Şeyhi Bedreddin'e bağlanır, ondan tefsir okur".*¹¹⁷

Şâhidî'nin Mevlevîliğe intisabı ise daha sonra olmuştur. Hayatına sonraki bölümde daha detaylı yer verilecektir.

Şâhidî öncesinde Muğla'da Mevlevîlik hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bilinenler arasında Hüdâyî Dede'nin Mesnevi okuttuğu, İbrahim Şâhidî'ye Farsça öğrettiği, Şâhidî'nin tefsir okuyarak feyz aldığıdır. Ayrıca Şâhidî öncesi yörede Mevlevîliğin varlığına dair bir delil de Vakıf köyünde imamın Mevlevî Fenâyî olduğu bilgisidir. Muğla Mevlevîhanesi'nin asıl ünü Şâhidî ile olmuştur.¹¹⁸

Şâhidî Dede'nin 1550/51'de vefatıyla yerine oğlu Şuhudî Dede geçmiş, 40 yıla yakın şeyhlik yapmıştır. Kendisinden sonra 19. yüzyıla kadar Mevlevîhane şeyhlerine dair pek bilgi yoktur.¹¹⁹

İki belgede Muğla'da Mevlevî tarikatına ilişkin ifade öne çıkmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklı 29 Ocak 1855 tarihli belgede “Muğla'da bulunan Şemseddin Mevlevîhanesi” ifadesi yer almaktadır. Şeyh Abdülkadir Efendi'ye ait dilekçede, mevlvîhanenin suyu ile ilgili haksız bir durum olduğu ve ortadan kaldırılması talebi yer almaktadır. Burada Şuhudî Dede sonrası harabe olan Mevlevîhane'nin ihya eden Şemseddin isimli birine işaret edilmesi muhtemeldir.

Ancak 1857 tarihli başka bir belge ise Seyyid Kemaleddin Zaviyesi postnişini Tesrifî Dede'den şeyhliğin alınarak başkasına tevcihi hususunun Çelebi Efendi tarafından talep edildiği görülmektedir. Çelebi Efendi'nin talebi üzerine yazılan başka bir yazıda Seyyid Kemaleddin Kadiri mesayihî olduğundan talebin öncelikle araştırılması istenmiştir. Buradan Muğla Mevlevîhanesi'nin kuruluşunda Mevlevî

¹¹⁷ Namık Açıkgöz, “Muğla'da Mevlevîlik ve Şahidi”, **Mevlana Mesnevi ve Mevlevîhaneler Sempozyumu Bildirileri** 30 Eylül- 01 Ekim 2006, Manisa, s. 89.

¹¹⁸ Açıkgöz, **a.g.e.**, s. 90.

¹¹⁹ Açıkgöz, **a.g.e.**, s. 91.

zaviyesi kurmasına müsaade edilen Seyyid Kemaleddin zaviyesi zamanla Kadiri tarikatı mensuplarınca ele geçirilmiştir.¹²⁰

8 Aralık 1858 tarihli başka bir belge ise Hacı Mehmet Dede Muğla Mevlevîhanesi Şeyhi olarak bahsedilmekte, dergâhı idarede sıkıntı çeken şeyhe maaş tahsisi talep edilmektedir. Tasnif ve tarihlendirme hataları olabileceği göz önünde bulundurularak Hacı Mehmet Dede'nin Çelebi Efendi'nin talebiyle şeyh olarak tevcih edildiği tahmin edilmektedir.¹²¹

Sonuç olarak altın çağını 16. Yüzyılda Şahidi zamanında yaşayan Muğla Mevlevhanesi ve Muğla Mevleviliğinden söz edilebilir. Şâhidî'nin eseri Gülşen-i Esrâr, dönem hakkında Konya gibi sûfîlerin doldurduğu tasavvuf merkezi tanımlaması yapmaktadır. Muğla çevresinde yakın illerden Afyon, Denizli, Kütahya'da Mevlevîhaneler, “Söke, Kemer, Çukurköy, Kozluk, Karye ve Vakıf köylerinde” zaviyeler olduğu, mesnevî okunup semâ meclisleri kurulduğu bilinmektedir.¹²²

2. Nakşibendiyye

Nakşibendilik olarak da bilinmektedir. Muhammed Bahaeddin Şah-ı Nakşibend tarafından kurulmuştur. Sistemini Abdülhâlîk Gucdüvânî (ö. 575/1179?) oluşturmuştur. “Nakış yapan” anlamındaki Nakşibend, müritlerinin kalbini ahirete bağladığı düşüncesi ile tercih edilmiş, kullanılmıştır. Tarikatın sessiz, gösterişsiz zikir uygulaması vardır. Bahâeddin Nakşibend öncesi “Hacegan” olarak bilinen tarikat Harezmi'e kadar yayılmışken Bahâeddin Nakşibend sonrası Buhara merkezli olarak Maverâünnehir ve Horasan'a kadar ilerlemiştir. Orta Asya'da etkisi gittikçe artmış, mürit sayısı artmıştır.¹²³

¹²⁰ Serdar Ösen, **Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına Mevlevilik**, 19. yüzyıl. Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015. s. 140.

¹²¹ Ösen, **a.g.e.**, s. 141.

¹²² Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 245.

¹²³ Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, **DİA**, İstanbul, 2006, 335-342.

2.1. Bahâeddin Nakşibend (H. 718-791/M. 1318-1389)

Tam adı “Muhammed b. Muhammed el Buharî”dir. 1318’de Buhara yakınlarında Kasr-ı Hindüvan (Kasr-ı Ârifan)’da doğmuştur. Hacegân Tarikatından Şeyh Muhammed Baba Semmasî köylerine geldiği sırada kendisini manevi evlat olarak kabul etmiştir. Müritlerinden Emir Külâl’e “Bu erin terbiyesi sana aittir.” dediği anlatılmaktadır. Emir Külâl’e intisab etmesine karşın gerçek şeyhinin, çok önceden vefat etmiş “Abdülhalık Gücdevanî” olduğu kabul edilmektedir. Bu terbiye usûlüne tasavvufta “Üveysîlik yolu” denilmektedir. Hacegân Tarikatının alenî zikrine karşılık Nakşibend “Hafî Zikri” tercih etmiştir. Semmasî’nin ve o öldükten sonra da dervişlerin sohbetlerini takip etmiştir. Emir Külâl’den hilafet almış ardından Yesevî şeyhleri Halil Atâ ve Kasım Şeyh ile tanışmıştır. Mevlânâ Arif ile yedi yıl, Halil Ata ile on iki yıl birlikte kalmıştır.¹²⁴

Bazı kaynaklara göre Nakşibend, Kasr-ı Arifan’da ikamet etmiş ancak sıkça ziyaret için Nefes’e gitmiştir. Nitekim Kasr-ı Arifân’da hastalanmış ve yetmiş üç yaşında vefat etmiştir (1389).

Haneffî olan Nakşibend, “Tarikimiz Sohbetir.” diyerek her fırsatta sohbet etmeyi tercih eder, ilim ve ahlâka önem verirdi.¹²⁵

Nakşibendiyye Tarikatı genel olarak incelendiğinde, Bahaeddin Nakşibend’in halifeleri Alaeddin Attar, Zahid Bedahşî ve Muhammed Parsa tarikatı geniş bir alana yaydığı görülmektedir. Yeseviyye Tarikatının olduğu yerlerde ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle İmam Rabbani döneminde Hindistan’da ciddi yayılma gösterilmiştir. İmam Rabbani’nin oğlu Muhammed Ma’sum babasının tasavvuf yolundan gitmiş ve tarikatın yayılmasına hizmet etmiştir. Ebu Said Müceddidî ve Gulam Ali Dehlevî ile tarikatın Hindistan ve civarında gelişimi hızlanmıştır.¹²⁶

¹²⁴ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 371.

¹²⁵ Molla Cami, **Nefahatü’l-Üns**, (Ter. Lami Çelebi), Medine Yayınları İstanbul, 2017, s. 428.

¹²⁶ Eraydın, **a.g.e.**, s. 372.

Şeyh Seyfeddin ve halifesi Seyid Nur Mehmed Bedvânî'nin çabalarıyla tarikatın naklî, tasavvufî ve müspet ilimler öğreten bir halka açık bir medrese açılmıştır.

Tarikatın Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Übeydullah Ahrar'ın halifesi Molla İlâhî aracı olmuştur.

Osmanlı'da gelişim ise biraz daha geç olmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde Mevlânâ Ziyaeddin Bağdadi ile istikrar ve genişleme söz konusu olmuştur. Sultanların ilgisiyle Nakşibendîlik himaye edilmiştir. Padişah Vahdettin için Nakşî tarikatı Halidî kolu mensubu olduğu rivayet edilmektedir.

Tarikatın, Hz. Ebubekir (r.a.)'den başlatılan (Sıddîkiyye), Mevlânâ Halid'e kadar (Nakşibendiyye-i Halidiyye) uzanan silsilesi olduğu kabul edilmektedir.

Tarikatın Abdülhâlîk Gucdüvânî'nin tanzim ettiği esasları şu şekildedir:

“1- Vukûf-ı zamanî: Bütün zamanın iyi değerlendirilmesidir. Her zaman Hakk'ı düşünmeli, O'ndan gafîl olmamalıdır.

2. Vukûf-i adedî: Mürîdin verilen dersin adedine vakıf olmasıdır.

3. Vukûf-i kalbî (Kalbi ayık tutmak): Zikreden kimse her zaman gönlünü Allah'a karşı uyanık tutmalıdır. Bu sayede masivaya karşı duyulan aşırı sevgi azalacaktır.

4. Hûş der-dem (Nefes alıp verirken gaflette olmamak): Gafletten korunmaktır. Kalbi huzura kavuşturmaktadır.

5. Nazar ber-kadem (Ayağa Nazar): Yürürken önüne bakan kimse, masiva ile fazla meşgul olmaz, etrafa bakıp dalmak kalbi perdelemektedir.

6. Sefer der-vatan (Hak'tan Hakk'a Sefer): İnsanın kötü huylardan, beşeri sıfatlardan, güzel huylara; insanî sıfatlardan, meslekî sıfatlara sefer etmesi, ahlaki olgunluğa kavuşmasıdır. Ayrıca dervişlerin feyz alabilecekleri birini buluncaya kadar yolculuk etmelerine de bu isim verilmiştir.

7. Halvet der-encümen (Toplulukla Halvet): Maddi varlığı halk ile meşgul olurken, gönlün hak ile huzur bulmasıdır.

8. Yâd-kerd (Zikretmek): İnsanın, murakabe mertebesine ulaştıktan sonra nefy ve isbatı belli bir miktar dil ile yapmasıdır ki; böylelikle kalp pas tutmaktan kurtulmuştur.

9. *Bâz-geşt (Dönüş): Nefesini tutup, nefy ve isbat zikrini (La ilahe illallah) yaptıktan sonra, nefesini bırakırken “ilahi ente maksûdî ve rızaike matlubî” cümlesindeki manayı düşünen mürit “Allahım benim muradım Sensin, Senin rızanı isterim; başka bir şey değil.” der.*

10. *Nigah-daşt (Muhafaza): Zikir yapanın kalbine sahip olmasıdır.*

11. *Yâd-daşt (Yadetmek): Allah’ı devamlı düşünmek, hatırdan masıvayı atmak ve böylelikle huzura ermektir.”¹²⁷*

Bu tarikatta müridin vazifeleri, nefesine karşı vazifeleri, zikir, rabıta, Hatm-i Hâcegan’ın ne şekilde olacağı mufassal olarak açıklanmıştır. Ancak diğer tarikatlerden ayırt edici karakteristik şeklinde algılanamaz. Hemen her tasavvufî tarikatın geleneğinde bu ilkelere rastlamak mümkündür.¹²⁸

Nakşîlik, Sünni bir tarikattır. Zikir ve adabında sükûnet ve mahviyet hâkimdir. Türk kültürüne, halkın bilinçlenmesine ve Anadolu’nun birliğine büyük hizmetleri geçmiştir.¹²⁹

2.2. Muğla’da Nakşibendiyye

Muğla’da Nakşibendiyye hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte Kurbanzade Hacı Süleyman Efendi’nin tarikatın mensubu olduğu, kendi adına yaptırdığı caminin aynı zamanda dergâh olarak kullanıldığı ve kendisinin postnişin olduğu bilgisi bulunmaktadır.

Yine Muğla’da Nakşibendiyye izleri mezar taşlarında da görülmektedir. 1937’de Kurşunlu Câmîi etrafındaki mezar taşları Muğla merkezdeki büyük mezarlığa taşınmıştır. Burada âile kabristanı halinde 200 civarında eski yazılı mezar taşı bulunmaktadır. Prof. Dr. Açıkgöz’ün aktardığına göre bu ailelerden birisi Konya’nın Bozkır ilçesinden Muğla’ya göçen bir âileye aittir. Taşın yazısından göç eden ilk zatın kadılık göreviyle Muğla’ya gelen Sadeddin Efendi olduğu

¹²⁷ Johan G. ter Haar, “Nakşibendiyye’de Manevî Rehberliğin Önemi”, çev: Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvuf Dergisi* Sayı. 9, 2002, s. 385.

¹²⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 89.

¹²⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s. 372.

anlaşılmaktadır. Ayrıca bu zatın Nakşibendî tarîkatı Hâlidîyye kolunun şeyhi olduğu da mezar taşındaki manzume sayesinde öğrenilmiştir:

Hüve'l-Hallâkü'l-Bâkî
22 C. âhir fî sene 1313
Müftî Sa'deddîn Efendi câre fâh
Konya'nın Hoca köyünden rû-be-râh
Ders ü irşâd ü fetâvâsıyla bu
Muğla'yı tenvîr edip pür-intibâh
Zâ'irâ bu merkad-i gül-bûya gel
Fâtiha-hân ol edeble bî-günâh
Post-nişîn-i Nakşibendî Hâlidî
Vâlid ü üstâz ü şeyhim hem-penâh
Kalb-i mâtem (Nûrî'dir) târîhe zamm
*Tayr-ı rûhu ten kafesden kaçdı âh*¹³⁰

Yine manzumeden Sadettin Efendi'nin Hicrî 1313 (1895) yılında vefat ettiği, oğlu Nûrî'nin de aynı tarikatın mensubu olduğu görülmektedir.

3. Rifâiyye

Kurucusundan dolayı Rifâiyye, Ahmedîyye veya kurulduğu bölgeden (Batâih) dolayı Batâihîyye olarak bilinen 12. yüzyılda sistematik hale gelen ilk Sünni tarikattır. Kurucusu Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (1118–1182)'dir.¹³¹

3.1. Seyyid Ahmed er-Rifâî (H. 512-578/M. 1118-1182)

Seyyid Ahmed, Basra'da Batâih bölgesi Ümmüabîde köyünde doğmuş, Şafii fıkhnı öğrenmiş sonrasında tasavvufa sulûk etmiştir.

¹³⁰ Namık Açıköz, **Muğla'da Eski Yazı Akrostişli Bir Mezar Taşı**. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, 8.

¹³¹ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", **DİA**, Cilt 35, s.99-103 Ankara 2008, s. 99.

Babasının vefatı üzerine mutasavvıf olan dayısı Şeyh Mansur el Batâihî'nin himayesine girmiştir. Küçük yaşta hafız olmuş, dinî ilim tahsili için Şeyh Ali Ebu'l Fazl el-Vasıtî'ye gitmiştir. Aklî ve naklî ilimlerde üstün başarı göstermiş, önemli ölçüde ilmi kariyer edinmiştir. “Sükûtla emir olundum.” diyerek fazla öne çıkmayan, az konuşan mazbut yaşayan Ahmed er-Rifâî, müritlerine örnek olmuştur. Ahmed er-Rifâî önce Ali Ebü'l-Fazl el-Vâsıtî'den, daha sonra dayısı Mansûr el-Batâihî'den hilâfet aldığı için Rifâiyye'nin Hz. Ali'ye ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. İlk şeyhinden silsilesi; “Ebü'l-Fazl b. Kâmihi el-Vâsıtî, Gulâm b. Türkân, Ebû Ali er-Rûzbârî, Ali el-Acemî, Ebû Bekir eş-Şiblî”; ikinci şeyhinden silsilesi “Ebû Mansûr et-Tayyib, Ebû Saîd en-Neccâr, Ebû Ali el-Karmezî, Ebü'l-Kâsım es-Sundûsî (es-Sundurûsî), Ebû Muhammed Ruveyym el-Bağdâdî” ile Cüneyd-i Bağdâdî'ye oradan da Hz. Ali'ye varmaktadır.¹³²

Genç yaşta dayısından bir mürit grubu devralması teşkilatlanmasını hızlı yapmasını sağlamıştır. Şeyh Mansûr, kendisine 1145 yılında “şeyhü's-şüyûh” unvanı vermiş, tüm tekkeleri kendisine bağlamıştır.

Seyyid Ahmed tarafından genişletilen Ümmüabîde'deki merkez tekke çok büyük bir alanı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kemerli revaklardan oluşan bölgeye zaviye yerine daha çok rivak denilmiştir. Bu şekilde inşada bölgenin bataklık olmasının da etkisi vardır.

Binlerce muhibbin sağladığı bağış ve hediyelerle büyük zikir meclisleri kurulduğu 20 bin müridin rivakta toplandığı ifade edilmektedir. Ziyadesiyle bolluk bulunan bölgede su kanalları sayesinde kayıkla ulaşım sağlandığı bilinmektedir. Bölgede günümüzde Ahmed er-Rifâî'nin türbesi dışında yapı bulunmamaktadır.

Rifâiyye, Ahmed er-Rifâî'nin vefatı sonrası Anadolu, Rumeli ve Ortadoğu'da devam etmiş, pek çok kola ayrılrsa da günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Kurucusunun nisbesi dolayısıyla Rifâiyye olarak bilinmektedir. Ayrıca doğrudan ismine izâfen Ahmediyye, kuruluş bölgesine atıfla Batâihîyye isimleriyle de anılmaktadır. Sonraki dönemde muhtemeldir ki Batâihîyye adı daha çok kullanılmadığından ve 13. yüzyılda Ahmediyye ismiyle ortaya çıkan “Bedeviyye”

¹³² Tahralı, a.g.e., s. 100.

tarikâtı ile karışmasını önlemek için Rifâiyye daha fazla kullanılarak, yaygınlaşmıştır. Günümüzde özellikle halk dilinde Rufâiyye olarak kullanılmaktadır.¹³³

13. yüzyılda Rifâiyye, Anadolu'yu kaosa sürükleyen Moğol istilâsından etkilenmiş, yine de Irak başta olmak üzere Anadolu, Azerbaycan ve Altınordu'nun bazı yerlerinde yayılma imkânı bulabilmiştir.

Ahmed er-Rifâî sonrası Ümmüabîde'deki merkez tekkede irşad postu yeğeni ve damadı olan Ali b. Osman ve diğer damadı Abdürrahîm b. Osman'a geçmiştir. Onlardan sonra ise ilk damadından torunu olan İbrâhim el-A'zeb'e geçmiş ve aile içinde şeyhlik devam etmiştir.

İskenderiye'ye Ahmed er-Rifâî'nin gönderdiği Ebü'l-Feth el-Vâsîti sayesinde Mısır'da teşkilâtlanma sağlanmıştır, bu anlamda ilk tarikattır.¹³⁴

Rifâî'nin torunu İzzeddin Ahmed es-Sayyâd döneminde tarikâtın Irak, Hicaz, Yemen, Suriye ve Mısır'da yayıldığı anlaşılmaktadır. 15. yüzyılda Tunus'ta Rifâî şeyhi olduğu ifade edilmektedir.

Rifâiyye'nin Anadolu'da varlığına ilişkin deliller ise 13. Yüzyılın ortalarına işaret etmektedir. Taşova'da Seyyid Nûreddin Alparslan Zâviyesi'ne düzenlenen vakfiye Eylül 1257 tarihinde yapılmıştır. Kayseri Develi'de Rifâî şeyhi Seyyid Şerîf'a ait 1295-96 tarihli mezar taşı bulunmuştur. Yine Anadolu'da Eflâkî kaydında Mevlânâ'nın sağlığında Konya'ya gelen Rifâîler'den bahsedilmektedir.¹³⁵

Bir rivayeti nakleden Eflâkî şunları anlatmıştır:

“Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Seyyid Tâceddin ve dervişler, ipek kumaş giyenler ve kendisini ilâhlaştıranlardan bir grupla birlikte Konya'ya geldiler. Emirler, eşrâf, halk grubu ve fütüvvet erbabı (ahiler) onları karşılayıp Karatay Medresesinde misafir ettiler.

Halkın bazıları onların delisi gibi olduğu halde, bir kısmı da onlara pek fazla yüz vermedi. Çünkü bunlar kendilerini ateşe atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, kamçıdan kan

¹³³ Tahralı, a.g.e., s. 100.

¹³⁴ Tahralı, a.g.e., s. 101.

¹³⁵ Tahralı, a.g.e., s. 102.

akıtmak ve daha bunlar gibi başka hileli oyunlar (sihirbazlıklar) yapıyorlardı. Konya halkı bu gibi şeyleri pek az gördüğünden çok tuhaf ve garip buluyor, aşağı tabakadan bazı insanlar da bunları, keramet sanıyordu. Oysaki olgun, hâl sahibi kişiler ve veliler nazarında bu gibi hokkabazlıklar, dervişlerin yemek kırıntıları, şeyhlerin artıkları ve velilerin belâya tutulup cezalanmaları olarak kabul edilir.

İşte Rifâîlerin geldiğini duyan Konya hatunlarının çoğu, Mevlânâ'nın eşi Kira Hatun'un mürideleri olduğundan ona gelerek, bu dervişlerin mârifetlerini seyretmek için, beraberlerinde Karatayî medresesine gelmesi için ısrarlı ricalar ettiler. Kira Hatun da dayanmayıp onlarla gitti. Mevlâna eve geldiğinde bunu duyunca eşine çok kızdı ve yüzüne sert sert baktı.”¹³⁶

İbn Battûta da 1332-1334 arası dolaştığı Kuzey Anadolu, İzmir, Bergama, Amasya ve Macar isimli Türkistan şehrinde Rifâiyye tariklerini gördüğünü ifade etmektedir. Anlattığına göre dedesinin kabrini ziyarete giden Şeyh Ahmed Küçük ve yanındakilerin ikindi namazı sonrası def çalıp, raks ettiği, yatsı sonrası da dervişlerin zikir ve semâ' eylediği, ateşlenen odunlara girip yuvarlandıklarını söylemiştir. Rifâîler'in bunlarla tanındığını ifade etmiştir.¹³⁷

Fizik kanunlarıyla açıklanması mümkün olmayan kerametler gösterdikleri ifade edilen Rifailer, İzmir, Bergama, Amasya'da Sonisa, Taşova Uluköy'de Rifâî tekkeleri olduğu, tarikat mensuplarıyla tanıştığı, zaviyelerde misafir olduğunu İbn Batuta ifade etmektedir.¹³⁸ Dönem itibarıyla siyasî, sosyal alanların yanında tasavvufî anlamda da etkiler bıraktıkları, birçok zümre tarafından fark edildikleri söylenebilir.

Köprülü, bu delillerden hareketle Rifâiyye'nin Osmanlı'nın kuruluş döneminde Anadolu'da en etkili tarikatlerden olduğunu ifade etmektedir. Rifâiyye tarikatına da intisabı bilinen Molla Fenârî 15. yüzyılda Bursa'da yaşamıştır. Buradan tarikatın Anadolu'da devam ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'da Rifâîliğe 16. yüzyıl

¹³⁶ Eflâkî, a.g.e., C.1, s. 112.

¹³⁷ İbn Batuta, **Seyâhatname**, (Nşr. M. Çevik) İstanbul, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 126.

¹³⁸ İbni Batuta, a.g.e., s. 204.

sonlarında rastlanmaktadır. Yemen’den gelen Şeyh Muhammed b. Ukayl, Üsküdar’da Tavâşî Hasan Ağa Camii’nde âyin yapmıştır. Yaygınlaşması ise 18. yüzyılda Üsküdar’da kurulan Rifâî Âsitânesi ile olmuştur. Bu dönemde İstanbul’daki en büyük tarikatlerden biri olmuştur. Yine aynı dönemde birkaç tekkenin Edirne’de kurulduğu, Kabûlî Mustafa Efendi gibi şeyhin yetiştiği bilinmektedir.

Tarikatın Anadolu’da fütüvvet, Rumeli’de Bektaşilik ile karıştığı, Bektaşî tekkelerindeki içkili toplantılar yapıldığı, bu nedenle II. Mahmud tarafından tekkelerinin kapatıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Bu olayın münferit olduğu değerlendirilebilir. II. Abdülhamid’in yakınında Ebü’l-Hüdâ es-Sayyâdî isimli Rifâî-Sayyâdî şeyhinin bulunması, Rifâiyye’nin 19-20. yüzyıllarda Osmanlı’da faaliyette olduğunu göstermektedir. 19. yüzyıl sonunda İstanbul’da kırkın üzerinde Rifâî tekkesinin olduğu bilinmektedir.¹³⁹

Aynı dönemde dünyada Endonezya, Hindistan, Balkanlar ve Afrika’ya kadar tüm İslâm dünyasında Rifâiyye yayılmıştır. Günümüzde ise; Yemen, Irak, Türkiye, Mısır, Suriye ve Balkan ülkelerinde devam etmektedir.¹⁴⁰ Yine göçler neticesinde Avrupa’da bazı ülkelere ABD’de, Kanada ve Avustralya’da Rifâîler’in kurduğu tekkeler bulunmaktadır.

Sonraki dönemde “Sayyadiye, Ma’rufiye, Kelaliyye, Hariciyye, Nuriyye, Zeyniyye, Vasitiyye, Fenariye, Burhaniyye, Fazliyye, Cündeliyye, Cemiliyye, Diriniyye, Aslaniyye, Sebsebiyye, Aziziyye ve Kantaniyye” çok sayıda kola ayrılmıştır.¹⁴¹

Tarikatın esasları Ahmed er-Rifâî tarafından belirlenmiştir. Kendi ifadesinde Kitap ve Sünnet’e dayalı, alçak gönüllülük ve tevazunun esas olduğu bir tarikattır. Şeyhe intisap bir anlaşma olarak (biat ve mübâyaa) kabul edilirken, bunun için bir tören yapılmaktadır. Tarikata giren kişiden şeriatın emir ve yasaklarını öğrenmesi, gereklerini yapması, farzların yanında nâfile ibadetleri yerine getirmesi istenir. Sohbet öncelikle tercih edilen şeriat edebidir. Mürşidini dikkatle dinleyen mürid

¹³⁹ Hasan Küçük, **Tarikatlar: Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, Türev Yayınları, İstanbul, 1980, s. 80.

¹⁴⁰ Tahralı, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁴¹ Tahralı, **a.g.e.**, s. 103.

onun haline dikkat ederek örnek almalıdır. Sohbet ve beraberlik kötü huyların dönüşmesinde yardımcı olacaktır.

Müridler, tek başına veya toplu zikirler yaparlar. Tek başlarına olduklarında kendileri işitecek kadar yaparlar. Toplu zikir, ayakta veya oturarak belli usuller izlenerek yapılır. Zikir sırasında yanak, karın gibi vücutta değişik yerlere kılıç, şiş gibi aletler saplanır, ayrıca akkor demirin çıplak vücuda basılması gibi uygulamalar yapılmaktadır. Yine zehir içme, ateşe girme, vahşi hayvanla oynama, cam parçası çiğneme benzeri uygulamalarla da zikir yapılabilmektedir. Allah dilemedikçe bunların sıkıntı vermeyeceği ispatlanmaya çalışılmakta, inkârcıların da inanması hedeflenmektedir.¹⁴²

Ahmed er-Rifâî, yapılanların kemal alameti olmadığını ifade etmiştir. Tarikata ilişkin ilk kaynaklar bu olaylardan bahsetmezken, devam eden silsileler için bunlar ayırt edici olmuştur. Köprülü bu uygulamalar için Moğollar sonrası ortaya çıkan şamanist olaylar değerlendirmesi yapmıştır. Ancak Moğollar öncesi de bu uygulamaların Rifâiyye mensuplarınca yapıldığı bilinmektedir. Siyah tacın sünnet olduğu kabul edilmekte, özel bayrak ve sancak sembol olarak kabul edilmektedir.¹⁴³

3.2. Muğla’da Rifâiyye

Şeyh Hasan Nuri, Muğla’da bu tarikatın bilinen temsilcisidir. Türbe kitabesinde Rifâî tarikatına bağlı olduğu açıkça ifade edilmektedir. Yine Menteşe’de bulunan ünlü üç Ahi’nin Rifâî tarikatına bağlı olduğu iddia edilmektedir. Buna işaret olarak Ahi Köyünde bulunan Ahi Ebu Bekir Zâviyesi’nin vakıfların ve şeyhliğinin Rifâî Tarikatından Şeyh Hasan tarafından idare edilmesine ilişkin 1863 tarihli berat ve Ahilerin “Dört Kutub’un ikincisi tarikat piri, Âlemlerin babası Seyyid Ahmed-er Rufai el-Hüseyni Hazretleri”ne mensup olduklarını ifade eden yaygın bilinen sözleri gösterilmektedir.¹⁴⁴

¹⁴² Tahralı, **a.g.e.**, s.101.

¹⁴³ Tahralı, **a.g.e.**, s.103.

¹⁴⁴ Namık Açıkgöz, “Muğla’da Rifâî Şeyhi Hasan Nuri Dergâhı Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 14 Mart 2017, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/muglada-rifai-seyhi-hasan-nuri-dergahi-kitabesi/> (11 Temmuz 2019).

4. Bayramiyye

Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir mutasavvıf Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429-30?) tarafından kurulmuş ilk Türk tarikatıdır. Bayramiyye kurucusunun sağlığında Ankara ve civarında yaygınlık kazanmıştır.¹⁴⁵

Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonrası Akşemseddin (ö. 863/1459) tarafından Şemsiyye ve Ömer Sikkînî (ö. 880/1475) tarafından Melâmiyye olmak üzere iki büyük kola ayrılmış, Bayramiyye Şemsiyye kolundan devam etmiştir.

Silsilesi, Safeviyye'nin kurucusu "Safiyyüddîn-i Erdebîlî, İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Kutbüddîn-i Ebherî, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Hasan-ı Basrî" silsilesiyle Hz. Ali'ye ulaşmaktadır.

Safiyyüddin sonrası "Erdebil sûfîleri" olarak anılan aileye Osmanlı padişahları da saygı göstermiştir. Tarikatın baştaki Sünnî, Halvetî yapısı Hâce Alâeddin ve oğlu Şeyh Şah ile Şiîleştiği torun Şeyh Cüneyd döneminde de tamamen Şiî-Bâtînî hüviyete büründüğü söylenebilir.¹⁴⁶

Tarikatın kuruluşu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, Aksaray'da vefat eden şeyhinden sonra Ankara'da irşad faaliyetine başlaması olarak kabul edilmektedir (1412 yılı). Kuruluş safhası bu tarihten II. Murad'ın Hacı Bayram'ı Edirne'ye çağırmasına kadar geçen süre olarak sayılmaktadır. Edirne'ye çağırılma gerekçesi kaynaklarda belirtilmese de kısa sürede mensup sayısı artan Hacı Bayram'ın halkı sapıklığa yönlendirdiği ve saltanat hevesi güttüğü iddiaları bulunmaktadır.

Sultan'ın Edirne'de görüştüğü Hacı Bayrâm-ı Velî'den doğru olmadığını anladığı iddialar için özür dileyip Ankara'ya dönüşüne izin verdiği, tarikat mensuplarının vergiden muaf tutulmasını emrettiği söylenmektedir. Edirne'de de Hacı Bayram adına bir zâviye, mahalle ve vakıflar kurulmuştur.¹⁴⁷

II. Murad ile görüşmesinden sonra Hacı Bayram daha önce Hamîdüddin Aksarâyî'den sonra giydiği on iki dilimli kızıl tacını beyaz çuha ile değiştirerek

¹⁴⁵ Fuat Bayramoğlu ve Nihat Azamat, "Bayramiyye", *DİA*, Cilt 5, s.269-273, Ankara, 1992, s. 270.

¹⁴⁶ Bayramoğlu ve Azamat, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁴⁷ Bayramoğlu ve Azamat, *a.g.e.*, s. 271.

Erdebil sûfîleriyle Bayramiyye tarikatının ilgisi olmadığını vurgulamıştır. Ölümüne kadar geçen süreçte tarikatın devlet nezdinde itibarı artmıştır. Vergi muafiyeti şikâyet konusu olmuş, padişah Hacı Bayram’a mürid sayısını bildirmesini istemiştir.

15. yüzyıl ilk yarısında Ankara dışında Beypazarı, Göynük, Gelibolu, Balıkesir, Bursa, Lârende, İskilip, Bolu, Kütahya gibi yerlerde Bayramilik Hacı Bayram’ın halifelerince temsil edilmiştir.

Hacı Bayram’ın vefatı sonrası vasiyeti gereği Akşemseddin’e biat edilmiştir. Tarikat onun Şemsiyye-i Bayrâmiyye koluyla devam etmiştir. Devamında halifesi Kayserili İbrâhim Tennûrî ve onun oğulları Şeyh Ali, Lütfullah ve Kasım ile Şeyh Muhyiddin Yavsî tarafından devam ettirilmiştir.

Anadolu’ya gelerek Hacı Bayram’dan sülûkünü tamamlayan İnce Bedreddin’in Lârende-Bursa civarında müridlerinin olduğuna, “koyun zikri” denilen zikir usulü uyguladıklarına işaret etmektedir.¹⁴⁸ Buradan 17. Yüzyılda Anadolu’da faaliyetlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Hacı Bayrâm’ın halifesi Hızır Dede’den feyiz alan Üftâde’nin halifesi Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından kurulan Celvetiye tarikatı da silsile olarak Bayramiyye’nin koludur ancak müstakil olarak gelişmiştir.

Silsile olarak Bayramiyye’ye ulaşan ancak içerik olarak çok da ilgisi kalmayan Melâmiyye hakkında Kefevî’nin anlattıkları kadarıyla bilgiler mevcuttur. Hacı Bayram sonrası Akşemseddin ve Ömer Sikkînî arasında zikir meclisi, kılık kıyafet gibi şeklî unsurlarda farklılık yaşanmıştır. Ömer Sikkînî, Hacı Bayram’ın taç, hırka, zikir meclisi gibi geleneklerine rağbet etmeyen melâmetî anlayışı tercih etmiş, ayrı bir kol oluşturmuştur. Melâmiyye’yi Akşemseddin’den ayrılan bir kol şeklinde algılayanlar da vardır. Vahdet-i vücûdu benimsemiş, Ehl-i beyt’e aşırı sevgi duyan Bayramî-Melâmîler, siyasî, sosyoekonomik yönlerden Osmanlı’da önemli tesirler bırakmışlardır.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 272.

¹⁴⁹ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 269.

Tarikata dair eserler Hacı Bayram'ın yazdığı dört adet şiiri, kendisine ait olma olasılığı zayıf mektup ve bir risâlesi dışında görüş, âdâb ve erkânı anlatan eser varlığı bilinmemektedir.

Sınırlı bilgiler arasında Hacı Bayram'ın Edirne dönüşü Sünnî hüviyete bağlılığı, kendisinin çiftçilik yapması, imece usulünü kullanması, esnafa yakınlığı ve “Ahî Baba” olarak tanınması halkla iç içe tasavvuf anlayışı takip ettiğini göstermektedir. Köylü ve esnaf arasında yaygın olması, devletin resmî Sünnî politikasını desteklemesi, Anadolu halkının birlik ve beraberliğine katkı sağlaması, mânevî hayatı şekillendirmesi önemlidir. Akşemseddin, Akbıyık ve Molla Zeyrek'in bulunduğu grupla Bayramiyye mensuplarının Fâtih ile beraber İstanbul'un fethine katılması tarikatın itibarını arttırmıştır.¹⁵⁰

Bayramiyye tarikatı tacının altı terki tevhid sırrına ulaştıran tasavvuftaki altı ilkeyi (az yeme, az uyuma, az konuşma, sürekli zikir, havâtırı nefy, tefekkür), altı ciheti kâinatı kuşatmayı, Allah'ın zâtî sıfatları ile imanın şartlarını simgelemektedir.

Ankara'da Bayramî Dergâhı şeyhliğine Hacı Bayram'ın oğlu Ahmed Baba geçmiş, sonra torunu Edhem Baba geçmiştir. Tekkeler kapatılınca kadar “en büyük ve en lâayk” oğul şeyhlik görevini sürdürmüştür. Şemsî-Himmetî anlayışını benimseyen şeyhlerin sonuncusu Şemseddin (Bayramoğlu) Efendi'dir.¹⁵¹

Ankara dışında ilk tekke, II. Bayezid döneminde 1470 tarihli vakfiye olan Edirne zâviyesidir.

İstanbul'un ilk Bayramî tekkesi Yavuz Sultan Selim Camii yakınlarında II. Bayezid'in yaptırdığı bir tekkedir. Akşemseddin ile fethe katılanlar İstanbul'da kalmalarına karşın tekke kurmamıştır. Şeyh Yavsî'nin İstanbul'a getirdiği Bayramiyye 17. yüzyıl ikinci yarısında Şeyh Himmet Efendi ile yaygınlaşmıştır. 1840'a gelindiğinde İstanbul ve civarında Himmetiyye'ye ait tekkeler; “Eyüp Abdi Baba Tekkesi, Topkapı Bayezid Ağa Tekkesi, Salacak Emekyemez (Etyemez) Tekkesi, Kâğıthane Abdüssamed Ağa Tekkesi, Divitçiler Bezciâde Muhyiddin Efendi Tekkesi, Altımermer Tavil Mehmed Efendi Tekkesi, Aksaray Cismilatîf

¹⁵⁰ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 271.

¹⁵¹ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 273.

Tekkesi, Nakkaşpaşa Himmetzâde Tekkesi, Kasımpaşa Hâşimî Osman Tekkesi”. Tekkelerin kapatılmasından önce (1924) faal dört tekke olduğu (Emekyemez, Himmetzâde, Çarşamba Mehmed Ağa Camii, Helvayî Yâkub) bilinmektedir. Diğer şehirlerdeki Bayramî tekkeleri hakkında kaynak bilgisi oldukça kısıtlıdır.¹⁵²

Bayramîlik tarikatında dervişlerin nefisleri ile daima bir mücadele durumunda olduğu, sürekli ibadetle “savm-ı visâl” tutulduğu, sonuçta mazhar olunacak ilâhî nimetin asıl bayramının âhirette olacağı inancı vardır. Bu nedenle kendilerine “Bayramî” denildiğini Mecdi’de geçmektedir.¹⁵³

Hacı Bayram’ın irşad usulünü “*Menâkıb-ı Akşemseddin*”in yazarı Hüseyin Enîsî, Akşemseddin’in el yazısı ile bir kitabın arkasına yazdığını ifade etmektedir. Buna göre Hacı Bayram’ın irşad usulü şu şekildedir:

“On iki rek’at teheccüd namazı kılınır. Hacı Bayram’ın tertip ettiği uzun bir vird ile Bakara, Secde, Yâsîn, Duhân, Hâ Mîm, Feth, Vâkıa, Mülk ve Amme sûreleri okunur. Zikir kelime-i tevhid zikridir. İbret almak için kâinattaki olağan üstülükleri düşünme anlamına gelen ve “tefekküür fî acâibi’l-kudre” şeklinde ifade edilen düşünme tarzı da Bayramiyye’nin esaslarındandır. “Allahümme yâ nûre külli şey’in” diye başlayan kısa bir münâcât okunur.

*Halvetin ilk gecesi 1000 salavat, 1000 kelime-i tevhid okunur. Hz. Peygamber’in şefaatine nâil olma amacıyla (hâcet-i şefâat-i nebî) iki rek’at namaz kılınır. İkinci gece 1000 İhlâs, 1000 kelime-i tevhid okunur ve Allah’ı görme dileğiyle (hâcet-i dîdâr) iki rek’at namaz kılınır. Üçüncü gece 1000 Felak sûresi, 1000 kelime-i tevhid ve kalpteki perdelerin kalkması için (ref’-i hicâb) iki rek’at namaz kılınır. Dördüncü gece 1000 Nâs sûresi, 1000 kelime-i tevhid okunup yine iki rek’at namaz kılınır.”*¹⁵⁴

Enîsî’nin aktardığı bilgiyi Harîrîzâde, Mehmet Ali Ayni ve Fuat Bayramoğlu da teyit etmiştir. Ayrıca bu kaynaklarda sabah namazı sonrası Hacı Bayram’ın okuduğu vird metni yer almaktadır.

¹⁵² Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 273.

¹⁵³ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 273.

¹⁵⁴ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 271.

Esmâ zikrine dayanan Hacı Bayram'ın irşad usulü Bayramî-Şemsîlerce uygulanmış, ancak Bayramî-Melâmîler müsemâm yolunu seçerek sıkâl ya da “gönül bekleme” denilen hafî zikir şeklini uygulamışlardır.

Böylece Şemsiyye ve Melâmiyye arasında silsileden sonra bir de zikir konusunda tercih farklılığı vardır. Ancak çelişki de burada başlamaktadır. Halvetî silsilesini takip eden Melâmîler cehrî zikir yerine hafî zikri, Nakşibendî silsilesini takip eden Şemsîler de hafî yerine cehrî zikri benimsemiştir. Bu aykırılığın Şemsîler'in tarikatı Sünnî çizgide tutma, Nakşibendiyye ve Halvetiyye birleşimi bir tarikat tanımlamasından sıyrılma ve tabi ki Şîlik atfından uzaklaşma amacı güttüğü söylenebilir.

Tibyân'da Bayramiyye bölümünde tarikatın “cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilâhî” olarak üç esasa dayandığına işaret eden adı bilinmeyen şaire ait yedi beyit yer almaktadır. Mehmet Ali Ayni, bu kaynağa dayanarak Şemsî-Melâmî ayırmadan bu üç esası kabul etmektedir.¹⁵⁵

Cezbe

Sözlük anlamı “celbetme, çekme, Allah'a koşmak” olan cezbe tasavvufi olarak ise, “ilahi inayetin gereği olarak Cenab-ı Hakkın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedib, çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması” anlamındadır.¹⁵⁶

Cezbede iken vecd hali olması kaçınılmazdır. Vecd de kalbin, “sâlikin kesbi olmaksızın” Allah'ın bahşettiği manalarla karşılaşması olup insanı hüznün veya sürura sevkeder. Sâlikin durumu değişir, Hakk'ı görmekle kendi niteliklerinden uzaklaşır, habersiz kalır.

Bu durumaki insanın Allah'ın cemâlinde esir olarak dış etkilere kapanması söz konusudur. Cezbedeki kul, vahdeti müşahade etmiş, İslâmî tasavvuf sayesinde Allah'ın birliğine şahit olmuştur. Allah'ın razı olduğu cezbedeki kuldur, zaten onu seçmiş, eriterek sonraki aşamalara ulaştırmıştır. Cezbede sâlikte şiddetli aşk hali görünür. Mutasavvıflar, cezbe halindekilerin varlığa ihtiyaç duymadığını, mutlak

¹⁵⁵ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, s. 271.

¹⁵⁶ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 89.

gerçekle var olacağını bildiğini söylemektedir. Ancak cezbeki kişinin olgunluğa ulaşabilmesi için geriye dönerek, dünyayla kayıtlı varlığa bürünerek irşad makamına çıkabileceği düşünülmektedir.

Melamî ve Bayramî Melamîlerde cezbe, sülûkun temeli olup hakikat yolcusu yolunu ancak bu sayede aşarak hakikate ulaşabilir. Aşkî oluşturan cezbe mürşidin feyzli bakışında görülür.¹⁵⁷

Muhabbet

Sözlük anlamı “sevgi, Allah’ın kulunu, kulun Allah’ı sevmesidir”. Tasavvufta muhabbet ise; “Allah’ın kulunu, kulun Allah’ı veli ve dost edinmesidir”. Kulun Allah’ı sevmesi daha sonradır. Allah’ın kuluna sevgisi olmasa, kul da Allah’ı seveyemezdi.¹⁵⁸ Muhabbet, “güçlü sevgi, bağlılık, tutku” anlamlarıyla da kimi sufilerin bunun seven kişiyi sevilende yok olmaya götüren şiddetli sevgi şeklinde tanımlamıştır.

Bu bağlamda Allah’a ermede aşırı sevgi temel öğedir. “Visâl-i Hakk” ancak adem ile mümkündür. Diğer ifadeyle Allah’da yok olma yani fenâ fillâh seviyesine ulaşarak gerçekleşir. Nefse hâkim olarak maddi ölüm öncesi ölüm olan fenâ fillâh meydana gelebilir. Bu hâkimiyet en kısa yoldan aşk sayesinde olabilir. Sufiler aşkı iki çeşit görmektedir:

* Aşk-ı mecazî: Geçici aşk,

* Aşk-ı hakikî: Allah aşkı

Mecazî olanda, geçici suretlerle, görünüşle birisini sevmek varken, gerçek sevgide, mutlak olanın, Allah’ın sevilmesi vardır. Mutasavvıflar için geçici sevgiye de alışkanlık ve yetenek kazandırdığı için hoşgörü ile yaklaşılır. Geçici olanın gerçeğe dönüşmesi pekâlâ mümkün olabilir.

¹⁵⁷ Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı, c.1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1986, s. 69-70.

¹⁵⁸ Uludağ, a.g.e., s. 232.

Sûfiler arasında “geçici sevgi kişiyi gerçek sevgiye ulaştıran köprüdür” denilmektedir. Yine, Hakk aşkı ile bakan kimse her baktığında mutlak güzelliği görecektir.¹⁵⁹

Sırr-ı İlâhi

Sır, “gizem, esrar” sözlük anlamıyla bilinmektedir. Ayrıca “mevcut olan var-yok arası kapalılık” anlamı tasavvuf anlamına işaret etmektedir. Tasavvûfî sır; “gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgiler” demektir. Bayramîlikte, cezbe ve muhabbet sonrası, dervişlerin hedefi ilahî sırları elde etmek için çabalamaktır.¹⁶⁰

Risâletü'n-nûriyye, Akşemseddin tarafından yazılan bir Bayramî şeyhinin yazdığı ilk eserdir. Bu eser aynı zamanda tarikatın ilk zamanlarına ilişkin bilgiler vermektedir. Hatta Akşemseddin, “tâife-i nûriyye” dediği sûfilerce Bayramiyye mensuplarının bazı davranışlarının sünnete uymadığı, bid’at olduğu tenkitlerine işaret etmiştir. Kendisi de müderris olduğundan tenkid edilen hususları, “fıkıh, hadis ve tasavvuf kitaplarından” delil göstererek uygunluğunu savunmuştur. Eserin açık ettiği bir diğer husus da Bayramîler’in halka olarak cehrî zikir yaptığı, Yûnus Emre şiirlerinin zikirde okunduğu bilgileridir. Yine savm-ı visâl tutulması, vecde gelenlerin haykırdığı, taşlarının büyüklüğü, dilenme hususu, asâ kullanılması, eski-yamalı kıyafet giyildiği, halvet halinin kırk gün sürdüğü bilgileri öğrenilmektedir.

Akşemseddin’in yazdığı “*Def‘u me‘â‘ini’s-şûfiyye*” isimli eseri de Bayramiyye’de vahdet-i vücûd anlayışı olduğunu açıkça göstermektedir. Kısaca *Def‘u me‘â‘in* veya bazı kaynaklarda *Hall-i Müşkilât* olarak anılan kitap 856 (1452) yılında kaleme alınmıştır. Arapça eserde Muhyiddin İbnü’l-Arabî gibi bazı mutasavvıfların küfür ve ilhadla ithamına karşı onların sözlerini Kuşeyrî, Gazzâlî, Cüneyd-i Bağdâdî, Necmeddîn-i Kübrâ gibi ulemâ ve meşâyihin sözleriyle fark olmadığını, hepsinin yolunun aynı olduğunu ispata çalışarak ithamları reddetmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 71-72.

¹⁶⁰ Ethem Cebecioğlu, **Hacı Bayram Veli**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 124.

¹⁶¹ Bayramoğlu ve Azamat, **a.g.e.**, 1992, s. 271.

4.1. Muğla’da Bayramiyye

Muğla ve civarında Bayramiyye tarikatının varlığına ilişkin çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan en güçlüsü “Üç Erenler”e ilişkin olandır. Erenlerden birinin Muğla’nın Düğerek Köyü, ikinci Yeşilyurt Beldesi, üçüncüsü de Yatağan ilçesinde bulunmaktadır. Salih, Ömer ve Mehmet adındaki Erenlerin Bayramiye tarikatına mensup oldukları ve Buhara’dan geldikleri anlaşılmaktadır.¹⁶²

5. Zeyniyye

Horasan kaynaklı, Sühreverdiyye’nin kolu olan Zeyniyye, 15. yüzyılda Osmanlı’ya girmiş, devlet adamları ile medrese çevresinin dikkatini çekmiştir. Tarikatı kuran Zeynüddin Hâfî’nin halifesi Abdürrahim Rûmî 1428 yılında Merzifon’a gelerek tekkesini kurmuş, II. Murad kendisine imaretin evkafından maaş bağlamıştır. Fâtih Sultan Mehmed de İstanbul Vefa’da Şeyh Vefâ için cami-tevhithâne hamam yaptırmış, şeyhe temlik arazi vermiştir. Kanûnî de Zeyniyye tarikatından Eğridir şeyhi Burhâneddin Efendi maaş bağlatmıştır.¹⁶³

Anılanlardan başka özellikle Abdüllatîf el- Kudsî ile halifelerinin çabalarıyla “İstanbul, Bursa, Edirne yanında Ferecik (bugün Yunanistan’da), Kastamonu, Bilecik, Hamîd-ili, Tire, Muğla” gibi yerlerde tekkeler kurulmuş, geniş alana yayılarak 15. yüzyıl ikinci yarısı itibarıyla Osmanlı’da etkili tarikatlarından biri olmuştur.

“Sadrazamlardan Mahmud Paşa, Sinan Paşa, İbrâhim Paşa, Rüstem Paşa, şeyhülislâmlardan Molla Fenârî ve Zenbilli Ali Efendi, kazaskerlerden Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa, Muallimzâde Ahmed, Alâeddin Ali Fenârî, ileri gelen âlimlerden Fâtih Sultan Mehmed’in hocası Mevlâ Ayas, Hayâlî, Musannifek, Molla Hüsrev, Kutbüddinzâde İznîkî, Şücâ’ Çelebi, Hasan Çelebi Fenârî, Molla Lutfi” gibi önemli şahsiyetler tarikata girmiştir.

¹⁶² Hakses, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁶³ Semih Ceyhan (Ed.), **Türkiye’de Tarikatlar**, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

Kısa sürede yükselen tarikat 16. Yüzyıldan itibaren de Anadolu’da etkisini kaybetmiştir. Tarikatın son tekkesi Bursa’da 18. Yüzyıl ortalarında başka tarikatlerin etkisine girerek kaybolmuştur.¹⁶⁴

5.1. Muğla’da Zeyniyye

Muğla, Anadolu’da Şeyh Vefâ kolundan gelen Zeynîler’in 16. Yüzyılın ilk yarısında etkin oldukları önemli merkezlerdendir. Gölpınarlı, *Gülşen-i Esrâr’a* dayanarak, Mevlevîler gibi semâ eden Şeyh Vefâ dervişlerine Muğla’da rastlandığını aktarmıştır. Bunlardan Melâmîmeşrep Hayreddin Efendi ile tekkede irşat faaliyeti ile şehzade ve beylerin hürmetini kazanmış Şeyh Bedreddin’i kaydetmektedir.¹⁶⁵ Faroqhi de 1500-1530 yıllarında faal olduğunu tahmin ettiği Şeyh Bedreddin’in Muğla’da büyük saygı gördüğünü belirtmektedir.¹⁶⁶

Bursalı Mehmed Tâhir, Anadolu’da müderrislik yapmış olan Muğlalı Şeyhzâde Vefâî’nin (ö. 940/1533-34) Zeyniyye’nin Vefâiyye koluna müntesip olduğunu, tarikatı babası Şeyh Mahmud Muğlavî’den almış olabileceğini aktarmaktadır. Ancak Şeyh Mahmud’un mürit yetiştirip yetiştirmediği bilinmemekle birlikte böyle bir faaliyeti oldu ise bunu da büyük ihtimalle Muğla’da gerçekleştirdiği tahmin edilmektedir.

¹⁶⁴ Ceyhan, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁶⁵ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 245.

¹⁶⁶ Suraiya Faroqhi, **Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla**. Tarih İçinde Muğla, 2006, 16-33, s. 28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA'DA YAŞAMIŞ OLAN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

Muğla ve civarı tarihi boyunca fiziksel anlamda karadan erişilmesi zor da olsa kritik ve elde tutulmak istenen bir bölge olmuştur. Bu isteğin bir yansıması olarak bölge bir süre mücadele alanı olmuştur. Menteşe Beyliği ve Osmanlı dönemi ise yükselişinin devam ettiği devirdir. Özellikle Osmanlı döneminde şehre gelen şehzade, sancakbeyi gibi devlet idarecileri ile maiyetleri hem sosyal hem kültürel hareketlilik yaşanmasına neden olmuştur. Bu hareketliliğe kuşkusuz en önemli katkı da bu şehirde yetişen veya yaşamak için burayı tercih eden önemli ilim adamı ve bu araştırmanın konusu olan mutasavvıf ve tarikat ehli şahsiyetlerden kaynaklanmaktadır.

Başta Mevlevilik olmak üzere önceki bölümde anılan tarikatlerin temsilcilerinin zaman içinde Muğla ve civarına geldiği, yaşadığı ve adeta bölgeye maya çaldığı görülmektedir. Kimi zaman bu maya tutarak uzun süre o tarikatın ışığı şehirde yanarken, kimisi de nispeten kısa zamanda yok olmuştur. Halkın günümüzde halen bildiği, saydığı bazı önemli şahsiyetlere öncelikli mutasavvıf ve tarikat ehli kimliği olanlar olmak üzere bu bölümde yer verilmiştir. Her birisi ayrıca detaylı araştırmayı hak eden bu önemli zatların burada kısa hayatı, çevresine etkisi konusu kısıtlı kaynaklarla da olsa işlenmiştir.

İncelemede önemli şahsiyetlerin yaşadıkları dönem kronolijisi gözetilmemiştir. Bunun yerine önceki bölümde işlenen Muğla ve civarında etkin olan tarikatlerin sırasına uygun bir sıralama tercih edilmiştir. Buna göre Mevlevilik, Muğla ve civarında en köklü ve en yaygın tarikat olup İbrahim Şahidi gibi ünlü bir mutasavvıfı yetiştirmesi nedeniyle öne çıkmaktadır. Nakşibendiyye, Rifâiyye, Bayramiyye ve Zeyniyye tarikatleri mensupları devamında incelenmiştir.

1. Mevleviyye Mensubu Şahsiyetler

1.1. Şeyh Seyyid Kemaleddin (H. ?-830/ M. ?-1430)

Seyyid ve Mevlevi şeyhlerinin büyüklerinden olup Muğla'da Şâhidî türbesi yakınında medfundur. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle birlikte Yıldırım Beyazıt ve Çelebi Mehmet zamanında yaşadığı sanılmaktadır.¹⁶⁷

Kendi adıyla bilinen zaviye uzun yıllar irfan dağıtmıştır. Evliya Çelebi, Menteşe'den bahsettiği bölümde Seyyid Kemaleddin hakkında bir kerameti nakleder:

“Bu şehrin kuzeyindeki kale dibinde Seyyid Kemaleddin, üstü açık dört köşe duvar içindedir. Pek çok kerametleri vardır. Kerametlerinden birincisi şudur: Mübarek başları ucunda büyük bir ardıç ağacı vardır. Ağacın içi boştur. Çevresini ancak beş kişi birlikte kucaklayabilir. Ağacın içi on kişinin girebileceği kadar geniştir. Bir gün inancı olmayan birkaç kişi Seyyid Kemaleddin'i imtihan için gelip, hediye olarak badem getirirler ve keramet göstermesini isterler. Şeyh Efendi: Badem getiren adamlar....! Diye seslenerek “Şeyhlerin keramet göstermesi kadınların hayızlı hallerini teşhir etmeleri gibidir. Ancak, şu getirdiğiniz bademlerin tazesini yiyiniz” diyerek getirdikleri bademlerden bir tanesini ardıç ağacının kovuğuna “bismillah” deyip koyar. Allah'ın izni ve inayetiyle bademin hemen dalları çıkar ve yedi saat içerisinde taze badem verir. Hala o kadar çok badem verir ki, diğer vilayetlere hediye olarak götürürler. Bademin kökleri toprakta değil de ardıç ağacındadır. Bu kerametten sonra Seyyid Kemaleddin vefat eder.”

168

Yine Çelebi'nin aktardığı rivayetlerden birisi Bursa'da Emir Sultan'ın Seyyid Kemaleddin'in kardeşi olduğu yönündedir. Başka bir rivayette, Şâhidî'nin hocası olduğu yönündedir. Ancak Çelebi bunun mümkün olmayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁹

Anılan keramet dolayısıyla halk arasında Seyyid Kemaleddin türbesi oldukça ilgi görmektedir. Genellikle bolluk-bereket için dua edilmektedir.

¹⁶⁷ Eroğlu, a.g.e., s. 91.

¹⁶⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 91.

¹⁶⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 92.

1.2. Hüdai Salih Dede (H. 785-885/M. 1383-1480)

Hüdai Dede, Muğla’da doğmuştur. Babasının adı bilinmemekle birlikte Esrar Dede Tezkiresinde Rumeli’de savaşa katılmış âlim ve arif birisi olduğu kaydedilmiştir. Yine babasının Hicaz’dan sefer dönüşü Mısır yakınında kâfir köyünden bir kızla evlendiği, bu evlilikten Hüdai’nin doğduğu rivayet edilmektedir.¹⁷⁰

Babası tarafından küçük yaşlarda Seyyit Kemal’in yanına verilmiş, manevi terbiye alması istenmiştir. Hüdai dini ve ledünni ilimleri ondan tahsil etmiş ve Mevlevi olmuştur. Daha sonra İran ve Irak’a gitmiş ve ilim tahsil etmiştir.

Uzun seyahatler yapmış, son olarak İstanbul’da, Fatih Sultan Mehmed’in meclislerine katılmış, huzura çıkmıştır. Padişah’tan Seyyid Kemaleddin’in türbesinin Mevlevi zaviyesi yapılması için ihsanını istemiştir. Bu sayede Muğla Mevlevi Zaviyesi, 1470’lerde onun himmetiyle kurulmuştur. Kalan ömrünü halkın irşadı ve risale yazımıyla geçirmiştir. Vefat ettiğinde 90 yaşının üzerindedir ve Şeyhi Seyyid Kemaleddin’in ayakucunda gömülmüştür. Mezarı halen Muğla Şahidi Camisi türbesindedir. Muğla’da Mevlevilik için çok önemli hizmetler yürütmüştür.

Ayrıca Hüdai Dede, güçlü bir şair olup şiirlerinde, düzgün aruz kullanmış, dile hâkim bir yapı sergilemiştir. Aşağıdaki gazeli ünlüdür:

*“Ey dil istersen eğer kâmil ola noksanun
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ’nun
Hak-i dergâhını iksir bil ol şahun kim
Gül u gıştan arınup halis ola imanun
Sıdk ile salık olan silk-i Celalü’-d-din’e
Şüphesiz vasıl olur rahmetine Rahmanun
Mesnevi’den işiden mağz-ı kelamu’llahı
Bilür esrarını künhiyle kamu eşyanun
Nay parmağ ile yol gösterüp irşad eyler
Neydüğün sırr-ı sema’ın bize ol sultanun*

¹⁷⁰ İlhan Genç, Esrar Dede **Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye**, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s. 42.

*Virselers bir kavline zerre kadar meyletmez
Kaf'dan Kaf'a değin saltanatın dünyanun
Şevk-ı şems ile Hudayi göğsü çıksa n'ola suz
Zerre-i hak-i rehisin kamu dervişanun”*¹⁷¹

Tasavvufi görüşlerini şiirlerinde aktarmaya çalışmıştır:

*“Aşka bağlandı gönül benden çeküp el neyleyim
Benden çün razı olur bendinden azad olmasın
Sormazam esrar-ı aşkun müşkilünden zahide
Çünkü şakird olmamış bu fende üstad olmasın”*¹⁷²

1.3. İbrahim Şahidi (H. 875-957/M. 1470-1550)

*“Gedâyim Şâhidî-i Mevlevîyim
Diyâr-ı Menteşe'de Muğlavîyim”*

1470 (H. 875) yılında Muğla'da doğan mutasavvıf ve şair kendisinin Muğlalı olduğu ve mahlasının “Şâhidî” olduğunu yukarıdaki dizelerle ifade etmiştir. Babası Muğla Mevlevihanesi Şeyhi Salih Hüdai Dede'dir.¹⁷³

Hayatına ilişkin bilgilerin bir kısmı “Gülşen-i Esrâr” isimli eserinde yer almaktadır. Babası ve ilk öğretmeni olan babasını on yaşındayken kaybetmiştir. Kendisinden Farsça öğrenmiştir. Babasının vasiyeti gereği bir süre sûfî bir kazzâz yanında çırak durmuş ancak okuma isteği nedeniyle bırakmıştır. Yaşı on sekize geldiğinde ders almak için Muğla'dan ayrılmış, İstanbul Fâtih, Bursa Yıldırım'da medreselere gitmiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Genç, a.g.e., s. 42.

¹⁷² Genç, a.g.e., s. 43.

¹⁷³ Mustafa Çıpan, “Şâhidî, İbrâhim”, *DİA*, Cilt 38, s.273-274, Ankara, 2010, s. 273.

¹⁷⁴ Çıpan, a.g.e., s. 273.

Muğla'ya dönüşünde dervişlik arzusu duymuş ve Muğla'da Şeyh Bedreddin, Lazkiye'de Fânî Dede, Mevlânâ soyundan gelen Paşa Çelebi'ye intisap etmiş, onun oğlu Emîr Âdil'e hoca olmuştur. Daha sonra yine Mevlânâ'nın soyundan Karahisar'da kalan Şeyh Divane Mehmed Çelebi'ye intisap etmiştir. Tasavvufî terbiyesinin yanında müfessir, muhaddis ve Mesnevi şârihi olarak kendini yetiştirmiştir.¹⁷⁵

Şeyhinin vefatıyla Muğla Mevlevîhânesi'ne Şeyh olmuştur. Kalan ömründe irşad ve bazı eserlerin müellifliğini yapmıştır. Seyahatnamesi'nde Şâhidî'den bahseden Evliya Çelebi: “Muğla'da Şâhidî Hazretlerinin bir mektebi vardır. Şehrin bütün çocukları orada ilim tahsil ederler. Binden fazla çocuk vardır. Başka şehirlerde olup da derslere akli ermeyen, buraya gelip birkaç ders okuyunca zihni açılır” demiştir.

Her yıl Karahisar'daki şeyhinin kabrini ziyaret etmeyi adet edinmiş, son ziyaretinde kırk gün kalmıştır. Oğluna şeyhliği teslim etmiş, Muğla'ya göndermiştir. Vefatı ile şeyhinin ayakucuna gömülmüştür.¹⁷⁶

Vefat tarihi ve mezar yeri konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Haksess, ölüm tarihini 1524 olarak belirtmekte, mezarının ise Muğla Şahidi Camii haziresinde olduğunu iddia etmektedir¹⁷⁷. Açık-Önkaş¹⁷⁸, ölüm tarihini 1550, mezar yerini Muğla Şahidi Camii bahçesi olarak ifade etmektedir. Afyon'dan naaşının Muğla'ya taşındığını iddia etmektedir.

Çıpan,¹⁷⁹ ölüm tarihi konusunda 1550 tarihinde mutabık olmakla birlikte, Afyon Karahisar'da öldüğünü, şeyhinin ayakucunda yattığını ve anısı için Muğla'da mezar taşı yaptırıldığını söylemektedir. Çıpan'ı destekleyen başka bir görüş Sakıb

¹⁷⁵ Çıpan, **a.g.e.**, s. 274.

¹⁷⁶ Sâkib Mustafa Dede, **Sefine-i Nefise-i Mevleviyân** - 3 Cilt, Matbaa-i Vehbiye, Kahire, 1283, 2. Cilt, s. 15-19.

¹⁷⁷ Ali Rıza Haksess, **Muğla Menteşe Büyükleri**, Muğla Valiliği Yayınları, Muğla, 1999, s. 26.

¹⁷⁸ Açık-Önkaş, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁷⁹ Mustafa Çıpan, **Muğlalı Şahidi Dede (Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri)**, Bahçıvanlar Basım, Konya, 2014, s. 32.

Dede'ye aittir. Halkın inandığı gibi Muğla'da babasının yanındaki mezar Şâhidî'ye ait değildir, mezar Şuhudi'ye aittir.¹⁸⁰

Şahidi'nin ailesi Mevleviliğin Muğla'da temsilini başlatan ve devam ettiren ailedir. Babasına ilişkin şu beyiti yazmıştır:

*Şahidiyem Mevlevi-i arifem gelsün bana
İsteyen sırr-ı Hüdayı ben Hüdayı-zadeyem*¹⁸¹

Şahidi'nin iki oğlu; Şuhudi Dede ve Hüsameddin Efendi'dir. Şuhudi Dede için Şahidi'nin manevi oğlu yönünde rivayetler de vardır. Ayrıca 2'si erkek, 4'ü kız olmak üzere 6 kardeşi olduğu bilinmektedir. Eşine dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁸²

Kendi dilinden Gülşen-i Esrâr'da Mevlevî oluşunu anlatan ünlü mutasavvıf şöyle demektedir:

*“Şâhidî'nin, köy köy dolaştığı zamanlarda, Kozluk köyünde, bir Cuma günü abdest alırken, garip bir hale düşer, kendinden geçer. Orada bulunan bir meczup kendisine, “Abdest alırken göğe bakmadın mı? Bütün melekler başının üstündeydi” der. Bu söz, Şâhidî'yi çok etkiler. Cuma namazından sonra, minbere çıkıp va'za başlar. Va'zı bitirip kürsüden inerken, herkes elini öpmeye koşar. Bu arada, dinleyiciler arasında bulunan bir Mevlevî dervîşi, “Sende bu kadar bilgi varken, neden başında Mevlevî külâhı yok?” der. Şâhidî de, “Bir pîr bulsam, derhal Mevlevî külâhı giyerim” cevabını verir. Böylece, bu dervîşle birlikte, Vakıf adlı köyde imamlık yapan ve Fenâî (V. H. 925/M. 1519) mahlasını kullanan Mevlevî dervîşiyle beraber, Lazkiye (Denizli)”deki Mevlevî Şeyhi Fânî Dede (V. H. 910/M.1504)'ye giderler”.*¹⁸³

Şâhidî'nin Vefâîlik'ten ayrılarak Mevlevîliğe intisabı ve Muğla bölgesinde Mevlevîlik adına hizmetinin başlangıcı bu şekilde olmuştur. Aynı konuda daha fazla detay veren Sahih Ahmed Dede şu önemli bilgileri vermiştir:

¹⁸⁰ Sâkıb Mustafa Dede, **a.g.e.**, Cilt II, s. 18.

¹⁸¹ Haksess, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁸² Numan Külekçi, **Şâhidî İbrahim Dede ve Gülşen-i Vahdet**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 45.

¹⁸³ Çıpan, **a.g.e.**, s. 33.

“Ve bu sâlde, Şâhidî İbrâhîm Efendi cenâbı 24 yaşında iken 7 sene yanında olduğu Şeyh Hayreddîn-i Vefâyî ve Şeyh Bedreddîn-i Vefâyî cenâblarından mufârakat ve Mevlevî olmak istedi; vâlikesinden icâzet aldı. Ba’dehû, Baba Acem cenâbı ile berâber Burusa’ya varıp Mesnevî Şerîf okuyanların meclisinde Baba Acem yedinde “Mesnevî-yi Şerîf” verip, “Cild-i evvelden sen de oku!” dedi. Bu okumağa başladı. Ondan, mezkûr Lazkiye’ye azîmet eyledi. Lazkiye’de Sultân Bâyezîd Hân-ı Sâni cenâbının Şehzâde iken, vücûda gelen oğlu Sultân Alemşâh cenâbı ve dahî Karahisârsâhib’de Çelebi Emîr Âdil-i Sâlis merhûmun oğlu Pâşâ Çelebi cenâbı, 71 yaşında külâh-pûş ve Lazkiye’de tekye-i Mevlevîde Şeyh Ahmed-i Fânî cenâbı ve küçüğü Dervîş Şeydâyî cenâbı ve mesnevîdân Vakıf karyesi imâmı Dede Fenâyî cenâbı külâh-pûş-i Mevlevî ve Lazkiye’de Mevlevîhânede Şeyh Ahmed-i Fânî ve Dede Fenâyî ve Dervîş Şeydâyî ve Pâşâ Çelebi ve Şâhidî İbrâhîm Efendi hırka ve külâh-pûş ve arakiyye-keş, dervîş-i Mevlevî oldu; tekye-nişînlikde kaldı...

Ve bu sâlde, 2 sene Lazkiye Mevlevîhânesi’nde Mevlevî dervîş olup tekye-i mezkûrede sâkin olan Şâhidî İbrâhîm Efendi cenâbı, Sultân Dîvânî Semâ’î Mehmed Efendi cenâbının keşf ve kerâmetlerini işitip, görmeğe müştâk oldu. Ondan Karahisârsâhib’e görmeğe geldi. O sene Sultân Dîvânî hazretleri hacc-ı Şerîfe gitmiş idi. Bekleyip istikbâle Konya ve Karaman’a niyyet, akîbinde vâlikesinden mektûb gelip kardaşları vefâtı haberi geldikte, Şâhidî İbrâhîm Efendi Muğla’ya gelip vâlikesi ile görüşüp, ondan yine vakt-i şitâ iken azm-i râh edip, 27 yaşında idi.

Ve bu sâlde, Kütahya’ya gelip Sultân Dîvânî Semâ’î Mehmed Efendi cenâbı ve Pâşâ Çelebi cenâbını Kütahya’da bulup, onda görüşüp, bende ve mürîd oldu... Ve hicret-i nebeviyyenin 908 sâlinde, mezkûr Sultân Dîvânî Semâ’î Mehmed Efendi cenâbı 64 yaşında Karahisârsâhib’den kalkıp, Muğla kasabasına teşrîf buyurup, mürîd-i muhlis mezkûr Şâhidî İbrâhîm Efendi cenâbı 36 yaşında idi; istikbâl edip hânesinde iskân buyurdu.”¹⁸⁴

Mevlânâ etkisinde tasavvufî şiirleri yazan Şâhidî, Divane Mehmed Çelebi ve babasının tesirinde kalmış, Mevleviliği yayma amacı güden şiirler yazmıştır. Şâhidî’nin Mevlevilik literatürüne kattığı önemli eserler şunlardır:¹⁸⁵

¹⁸⁴ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, **Mecmûatü’t-Tevârîhi’l-Mevleviyye**, (haz. Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139-140.

¹⁸⁵ Nalçakar ve Ülger, **a.g.e.**, s. 89.

- i. **Divan:** Şahidi divanının tam nüshası bulunmamaktadır. Bu nedenle toplam şiir sayısı bilinmemektedir. Bilinen yedi nüshası içinde önceden kırk üç bilinen şiir sayısı Mustafa Çıpan tarafından yapılan çalışma sonucunda 107 olarak tespit edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kayıtlı nüshada diğerlerinden daha fazla şiir vardır. Mevlânâ müzesinde de nüshası bulunan eserde “kaside, terciibend, muhammes, tahmîs, müstezad, gazel, kıta, rubâî ve beyit” örnekleri vardır.
- ii. **Gülşen-i Vahdet:** 1536'da Mesnevî ile aynı tarz ve vezinde yazılmıştır. Türkçe, Farsça iki önsözlü eser Türkçe'dir. Sade ve hareketli dilde insan güzelliğine ilişkin tasavvufî anlamlar detaylı şekilde açıklanmıştır. Saç, sakal, yüz, göz, ağız, baş gibi insan yüzünün unsurları kişileştirilmiş, 457 (Çıpan'a göre 491) beyit ile hikâyeleştirilmiştir. Kurulan diyaloglarla okuyanların vahdet fikrine erişmesi hedeflenmiştir. Mantıku't-Tayr (Feridüddin-i Attar) ve Gülşen-i Raz (Şebüsteri) isimli eserlerden etkilendiği düşünülse de olayların işlenmesi ve unsurları bakımından özgün ve yerel olduğu kabul edilmektedir. Doğrudan Mevlevî terimler kullanılmamış, tasavvufî remizlerle oluşturulmuştur. Genel olarak tasavvufa ve Mevlevîlik birikimine katkı sağlamıştır. Şâhidî, bu eseri yazdığında 68 yaşındadır. Birikimini özgün biçimde yansıtabileceği seviyeye eriştikten sonra böyle bir eser yazmıştır. 1996'da Numan Külekçi tarafından Ankara'da yayımlanmıştır.
- iii. **Gülşen-i Tevhîd:** 1530'da Mesnevî ile aynı tarz ve vezinde yazılmıştır. Mevlevilikle ilgili sözlükten sonra ikinci eseridir. Farsça olup Mesnevî'den seçilen beyitlerin (her ciltten 100 beyit) beşer beyitle şerhinden oluşmaktadır. *Cezire-i Mesnevî* (Yusuf-ı Sine-çâk) isimli Mesnevî şerhi takip edilmiştir. Kırk iki nüshası bulunan eseri Ahmed Niyâzî neşretmiştir. Midhat Bahârî Baytur Türkçe'ye çevirmiştir. Şâhidî 62 yaşında bu eseri yazmıştır. Yıllar boyu Mesnevî okutmuş, şerh etmiş ve birikimi böyle bir esere aktarmıştır. Şâhidî kitabında şerh ettiği beyitlerde örnek getiren, olay anlatan beyitler yerine, hikmet ve anlam yoğunluğu olanları seçmiştir. Aslında Şâhidî,

Mesnevi'den sonra oluşan 250-300 yıllık birikimi bir anlamda yorumlamıştır. Örnek olarak Mesnevî'den 1426. Beyiti;

*“Sûfî ibnü'l-vakt başed der-misâl
Lîk sâfî, fâriğest ez-vakt ü hâl”*

*“Sûfî, vaktin evlâdıdır sözü, bir misal olarak söylenir.
Fakat sâfî olan sûfî vakitten de hâlden de geçmiştir”,*

Şâhidî'nin şerhi ise şu şekildedir:

*“Âgâh ol da, sen bu hâli iste:
Mevlevî ol, abdal denilen velîlere âşık ol.
Bu hâle âgâh olmak istiyorsan, çılgın bir âşık olan Şâhidî'ye gel.
Ey sâdık dost!
Eğer bana dost olursan, benim bu sırlarıma vâkıf olursun.
Ben bu acayip hâli istemekteyim.
Yalnız istemek değil, belki de bu çalışmamla, bu isteğimle o
hâldeyim.
Dilberin visâlini istiyorum, her isteyenlerden daha ziyâde
istiyorum.”*

- iv. **Gülşen-i Esrâr:** Farsça eserde Şahidi, Mevlevîlik, Mevlevi şahsiyetler ve kendisi hakkında bilgiler verilmiştir. Ömrünün son döneminde bir nevi hatıratını kaleme almıştır. 1544'de 76 yaşında Hakk'a yürümeden 6 yıl önce yazmıştır. Manzum olan eserin Muğla Mevlevîliğinin açılım ve gelişimi tarihini anlatması yönüyle önem arz etmektedir.
- v. **Tuhfe-i Şâhidî:** Mesnevî için hazırlanmış Farsça-Türkçe manzum sözlüktür. Şahidi'nin ilk Mevlevi eseridir. Eser 1514'te telif edilmiş ve ziyadesiyle önem görmüştür. Mesnevi tarzındaki altmış bir beyitle başlamaktadır. Yirmi altı bölümde beş- yirmi beyit aralığında nazımlar halinde düzenlenmiştir. Her bölümün kıta başlığı vardır. Mesnevi tarzında 136 beyit olan yirmi yedinci bölümün ardından “Der Beyân-ı Târîh-i Şâhidî” başlığındaki bölüm yer almaktadır. Oldukça kapsamlı olan eserin hedefi iptidâî düzeyde Farsça'nın öğrenilmesidir. Ezberlenmesi kolay 1400

Farsça kelime için Türkçe, az da olsa Arapça karşılıkları bulunmaktadır. İngilizce çevirisi de yayımlanmıştır.

Şâhidî'nin ilk eser olarak Tuhfe'yi yazması pedagojik anlamda oldukça isabetli bir yaklaşım olmuştur. Mevlevihane'de okuttuğu Mesnevî'nin daha kolay anlaşılması, etkili olabilmesi için sözlük gereklidir. Eser manzum sözlük geleneğini gündeme tekrar taşımış, Şâhidî ve Muğla Mevleviliği dünyada tanınmıştır. Bilinen yirmi dokuz şerhi ile etkisi 20. Yüzyılda dahi devam etmiştir.

- vi. **Mevlid:** Bilinen diğer mevlitlerden farklı olup 823 beyitten oluşmaktadır.
 - vii. **Şerh-i Gülistân:** İki nüsha olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Sa'dî-i Şîrâzî eserinin Farsça şerhidir.
 - viii. **Risâle-i Âfâk u Enfüs:** 74 beyitten oluşan eser nazım türündedir. İlk ve diğer beyitlerde ikinci mısralar arasında kafiyevidir. Tasavvufî risaledir, konusu insanın kâinattaki varlığıdır. Bazen Mevlâna'ya nispet edilse de dil, üslup, kelime seçimi incelendiğinde Şâhidî'ye aidiyeti daha kuvvetlidir.⁹⁷ Zayıflığın Şâhidî'nin Farsçayı kitaptan öğrenmesinden kaynaklanmaktadır.
- Eserin Süleymaniye Koleksiyonları, Ankara Millî Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Mevlânâ Müzesi ve Konya İl Halk kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.¹⁸⁶
- ix. **Sohbetnâme:** Mürşid ile müridin sohbet âdâbına ilişkindir. Sahih Ahmed Dede, Mecmûatü't-tevârîhi'l-Mevleviyye'de, Sâkîb Dede Sefîne'de kaydetmiştir.
 - x. **Gülşen-i İrfân:** Oğlu Şuhûdî'ye yazdığı Farsça eserin nüshası bulunamamıştır. Esrar Dede zikretmiştir.
 - xi. **Tırâşnâme:** Farsça, yetmiş dokuz beyitten oluşan tasavvufî mesnevidir. Kesin olarak Şâhidî'ye ait denilememektedir. Mevlânâ veya Sultan Veled'e de atfedilmiştir.

¹⁸⁶ Mürşide Topcu, İşknâme, Tırâşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfus (metin-çeviri-inceleme). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2009, s. 107.

- xii. **Müşâhedât-ı Şâhidiyye:** Sefîne’de kaydedilen risâlede Mevlânâ ve Divane Mehmed Çelebi’den Şâhidî’nin aldığı feyiz ve gördüğü mânevî lütuflar belirtilmektedir.¹⁸⁷

Şâhidî hakkında hayatına ilişkin veya gösterdiği mucizeleri içeren birçok menkıbe vardır. Örnek olarak dedesinin izdivacı, babasının doğumu için şu menkıbe anlatılmaktadır:

“Dedem Hicaz seferinden dönerken Mısır’a yakın bir kâfir köyüne uğrayıp sergerdelerden birinin evine misafir olur. Gece yatarken evin kızı tarafından uyandırılıp ‘Misafir! Müslüman mısın?’ diye sorulduğunda, dedem ‘Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resulullah’ diye cevap verir. Bunun üzerine kızın, ‘Rasûl-i Ekrem Hazretleri bana rüyamda İslam’ı telkin etti, beni alıp bu kabristandan kurtarmalısın. Aksi halde, elim eteğinde olur, davacı olurum’ demesiyle kızı da alarak tekrar hicaz tarafına gider. Kızı kendisine nikâhlar ve bu izdivacdan babam doğmuştur”.¹⁸⁸

Şahidî’nin zaman ve mekân atlama kerametine ilişkin anlatılan menkıbelerden bir diğeri de şu şekildedir:

“Eren’in kerametleri İstanbul’da padişahın kulağına gidiyor. Padişah merak ediyor ve Şahidî’yi davet etmek için haberci gönderiyor. Haberciler İstanbul’dan Muğla’ya at sırtında ve atlarını değiştirerek ancak dört ayda gelebiliyorlar. Şahidî’nin şimdiki türbesinin bulunduğu yere geliyorlar. Şahidî’yi orada buluyorlar. Geldikleri sırada cuma ezanı okunmak üzeredir. Şahidî Eren abdest alıyor. Padişahın davetini bildiriyorlar. Bunun üzerine Şahidî Eren “peki” diyor. Cuma namazını burda mı yoksa İstanbul’da mı kılmak istediklerini soruyor. Haberciler çok şaşırıyorlar. Namaza çok az bir süre kalmış ve onlar ancak dört ay gibi bir sürede bu mesafeyi aşmış, gelmişler. Meraklarını gidermek için “İstanbul’da” diyorlar. Şahidî Eren onlardan gözlerini kapatmalarını istiyor. Kısa süre sonra gözlerini açıyorlar ve kendilerini İstanbul’da bir camide buluyorlar.”¹⁸⁹

Şahidî Hazretlerinin bir gecede Kur’an yazdığına ilişkin anlatılan menkıbe de vardır: Padişahın huzuruna çıktığında, onun kerametlerini duyan ve merak eden

¹⁸⁷ Çıpan, a.g.e., s. 274.

¹⁸⁸ Mehmet Naci Önal, **Muğla Efsaneleri**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2003, s. 317.

¹⁸⁹ Mehmet Naci Önal, “Hoca Ahmet Yesevî Tesirindeki Muğla Erenleri”, **I. Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, s. 167-183, 21-22 Nisan 2000, Muğla, s. 179.

Padişah kendisinden bir gecede Kur'an-ı Kerim yazarak ciltli olarak hazır etmesini istemiş. diye her şeyiyle hazırlamasını istiyor.

Odasına çekilen Hazreti gece saraydakiler merak ederek odasına geliyor. Kapıyı açtıklarında meleklerin geldiğini, bazılarının kâğıtları toparlarken, diğerlerinin yazdığı ve ciltlediği görülüyor. Sabah Padişah'ın istediği Kur'an-ı Kerimi hazırlanıyor.¹⁹⁰

1.4. Şuhudi Dede (H. ?-1000/M. ?-1591)

Şâhidî'nin iki oğlundan birisidir. Şuhudi'nin ilk öğretmeni babasıdır. Uzun yıllar babasına hizmet etmiştir. Babasıyla gittiği Afyon Sultan Divanı'nda 40 gün kalmış ve babasının vefatıyla Muğla'ya dönmüştür. Babası vefatından sonra 43 yıl Muğla Mevlevihâne'sinde şeyhlik yapmıştır.

Sakıb Dede'nin belirttiği üzere, mezarı Muğla Mevlevi Zâviyesi'nde Seyyid Kemaleddin Efendi'nin ayakucundadır.

Ali Enver Tezkiresi'nde, Şuhudi Dede için babasına hal ve olgunluk yönüyle çok benzediğini ifade etmiştir. Esrar Dede, *Gülşen-i İrfan* isimli eseri Şahidi'nin, Şuhudi için yazdığını belirtmiştir. Ancak eserin nüshası tespit edilememiştir.¹⁹¹

Önemli bir mutasavvıf olan Şuhudi Dede, tasavvufi fikirlerini yaymak amacıyla babası ve dedesi gibi şiirler yazmıştır. Yazdığı örneklerde aruz ve dile hâkimiyeti görülmektedir:

*“Dehan-ı fıkri dilde gonçe-i gülzarı canumdur
Hayal-i serv-kaddün haylinden hatır-nişanumdur
Fırak-ı la'l-i nabunla bela bezminde ey saki
Demadem eşk-i gülgunum şerab-ı ergavanumdur”*¹⁹²

¹⁹⁰ Namık Açıkgoz, “Muğla Menkabe ve Efsanelerinde Kanunî Sultan Süleyman İzleri” **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, Ankara, 1998, s. 107.

¹⁹¹ Mustafa Çıpan, **Muğlalı Şahidi Dede, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri**, Nur Basımevi, Konya, 1986, s.51; Külekçi, **a.g.e.**, 1996, s. 38.

¹⁹² Genç, **a.g.e.**, s. 44.

1.5. Hüsameddin Efendi (H. ?-1026/M. ?-1617)

Şahidi'nin oğludur. Babası ve kardeşi gibi mutasavvıftır. Hüsameddin, tasavvufi görüşlerini ifade etmek amacıyla şiiri kullanmış, 1585'te "Tuhfe-i Hüsami"yi yazmıştır. Farsça kuralları içeren bir eserdir.

*"Kilk-i sıhhatile bunı yazdı Hüsam bin Şâhidî
Okuyan tahsil-i fûrs idüp murâdına ire
Didiler gökde melâik şevk ile tarih ile
Şâhidî-zâde Hüsâmî yadigârını göre"*

Ula'nın dini merkez olma özelliğinde Hüsameddin Efendinin etkisi olmuştur. 1617'de vefat etmiştir, türbesi de Ula'dadır. Türbe karşısında kendi adını taşıyan cami bulunmaktadır. Ayrıca türbenin yanında halkın kara selvi dediği çapı 3 metreyi aşan tarihi ağaçlar bulunmaktadır. Türbe kapısındaki kitabede şu mısralar bulunmaktadır:

*"Bina-yı arş-ı ıstibaha sarf-i malile
Ehibba etdiler Hamza Efendi hazretin tayin
Mükâfatın ide Firdevs-i A'la'da Mevla
Civar-ı hazret-i sultan-ı Kevneyn ile hur-i iyn
Muhakkak kutb-i 'alem gavs-i azamdı asrında
Aceb mi aşîyan-ı murg-ı ruhu olsa 'illiyyin
Edüb bir savt hatifden didi tarihçun Kesbi
Yapıldı Türbe Halen oldu asude Husameddin" ¹⁹³*

1.6. Sül Efendi (17. yy. sonu)

Yerkesik'e Buhara'dan gelen sûfîlerdendir. Mevlânâ'nın tedrisinden geçmiş, Konya'dan Muğla'ya gelmiştir. Mezarı da Yerkesik'tedir. Vebadan ölmüş ve taun

¹⁹³ Genç, a.g.e., s. 45.

mezarlığına gömülmüştür. Şaman, Alevî ve diğer inançlara karşılık Hanifi-Mevlevî yorum getirmiştir.¹⁹⁴

1.7. Yusuf Ziyaeddin (H. 1252-1327/M. 1836-1909)

Babası Koca Mustafa Efendi'dir. Ulemadan “Hacı Ömer ve Hacı Veliyüddin Efendi”lerden icazet almış bir Mevlevî'dir. 1909'da vefat etmiştir.

Usta bir şairdir. Hiciv yazma kabiliyeti ile tanınmıştır. Birçok kitabe ve mezar taşında manzumesi vardır.¹⁹⁵

1.8. Hacı Mehmet Zekai (H. 1256-1351/M. 1849-1932)

Kurşunlu Medresesi¹⁹⁶ müderrislerinden Hacı Mehmet Rahimi'nin oğlu olup kendisi de 1878'de Saadettin Efendi'den icazet almış ve aynı medresede müderrislik yapmıştır. 1904'te Muğla Müftüsü atanmış, yaş haddinden emekliliğine kadar (1913) görevini sürdürmüştür. Aynı zamanda mesnevihanlık yapmış, Arapça ve Farsça'yı iyi bilen bir mutasavvıftır. 1932'de vefat etmiştir, mezarı Eski Şehir Mezarlığı'ndadır.

Basılmamış “*İthafü'l-Ahlaf fi Tefsiri Sureti'l-Kaf*” adında Arapça tasavvufi-felsefi tefsiri, “*Mevlidü'n-Nebi*” manzumu, *Divan'ı*, mantık ve kelam notları, medh ve hicv beyitleri bulunmaktadır. Aşıkane-rindane tarzında yazdığı “*Ey bülbül*” isimli gazeli meşhurdur:

Nedir şeydaca derdli derdli bu efganın ey bülbül
Acep bir gonçe-i terruya mı nalanın ey bülbül
Safif-i nale-i dil-suz ile gülzarı ağlattın
Sirişkinden suvarmak mı güle cevlanın ey bülbül
Şeb-i yeldayı hasretle dimağın telhkam elbet
Visal-i fecr için mi her seher elhanın ey bülbül
Neva-yi ateşinin gülde tesir m'eylemez yoksa
Çeker mi kendini naze gül-i handanın ey bülbül

¹⁹⁴ Önal, a.g.e., s. 181.

¹⁹⁵ Eroğlu, a.g.e., s. 88.

¹⁹⁶ Bkz. Kurşunlu Cami açıklaması s. 24.

Senin de kendi halince bilinmez dertlerin varmış
Derun-ı derd-nakin için nedir dermanın ey bülbül
Hezaran işvesiyle gonceler hande eder ahın
Kesilmez yine etraf-i güle devranın ey bülbül
Rubab-ı nevhadar-var bu huruş-ı dil-hıraşında
Bugün bir gülşen-i rana senin külhanın ey bülbül
Sen ağlarsın gül için gülyağın ağyar sarfeyler
Firak-ı yar ile her an bu mudur şanın ey bülbül
Zekai-var meclub-ı gül ü mül olduğun zahir
*Bu envar-ı taaşşuk ile meftur canın ey bülbül*¹⁹⁷

2. Nakşibendîye Mensubu Şahsiyetler

2.1. Kurbanzade Hacı Süleyman Efendi (H. 1211-1291/M. 1797-1875)

1797’de doğmuştur. 20 yaşlarında Kırkağaç’ta ilim tahsiline başlamış, yüksek ilmini Evliyazade Hacı İbrahim Efendi’den almıştır. Bundan sonra tasavvufa yönelmiş, Bozkırlı Memiş Efendi ve Abdullah Mekki Hazretlerinden sırlarını öğrenmiştir. Memleketi Muğla’ya dönerek Kurbanzade Camii Medresesini inşa ettirmiş, insanlara İslamî bilgiler aktarmış, ruh terbiyesine çalışmıştır. Camide imamlık ve tekkede şeyhlik yapmıştır.

1875’te vefat etmiş, Kurbanzade Camii öncesinde orada bulunan camiinin imamı Bülbül Hoca isimli kişinin yanına defnedilmiştir. Nakşibendî Tarikatı büyüklerinden sayılan Kurbanzade Hacı Süleyman Efendi, bazı zamanlarda “Hatmi Hâcegan” yaptırmış, tefsir, hadis ve tasavvuf konularında irşad etmiştir. Kendini ilme adayan, güzel ahlaklı, cömert kişiliğiyle nam salmıştır.¹⁹⁸

Halen ziyaret edilen mezarına dilekleri için vasıta arayanlar gelmektedir. Kurbanzade Efendi hakkında halk arasında bazı kerametli olaylar anlatılmaktadır.

¹⁹⁷ Eroğlu, a.g.e., s. 89.

¹⁹⁸ Hakses, a.g.e., s. 102.

Vefat edeceği günü ziyaret edenlere söylediği, evinin önünde küçük torbalarda yemiş koyarak gelen çocuklara ikramda bulunduğu, “bunları ayıplamayın kurban oğlunun keseleridir” dediği, hizmetine bakan talebesi Şaban’ın Osman Dayı’dan Muğla kütüphanesinden “Ruhu’l-Beyan Tefsirini” getirmesini istediği, Osman Dayı’nın anahtarla açarak girdiği kütüphanede Kurbanzade’nin kitabı kendi eliyle ona uzattığı, Halifesi Hacı Molla Mustafa Efendi’ye verdiği testiye Muğla’da kütüphanede bulunan eşiyle birlikte doldurup getirmesini istediği. Molla Mustafa Efendi’nin kütüphaneyi açtığı sırada Kurbanzade’nin orada namaz kıldığını gördüğü, testiye alıp ses etmeden çıktığı, doldurduğu testilerle yaylaya gelip oradaki Kurbanzade’ye verdiği anlatılmaktadır.¹⁹⁹

Halkta tesiri yüksek olan benzeri kerametler kendisine ilgiyi artırmış ve efsaneleştirmiştir. Hatta Muğla’da birisine hızlı olduğunu anlatmak için “Kurbanzade gibi maşallah” dendiği, çok gezenlere de “Kurbanzade’yi geçtin” dendiği bilinmektedir.²⁰⁰

2.2. Şeyh İbrahim Efendi (H. 1256-1319/M. 1840-1901)

Manisa’da Hacı Evliya Hoca’dan icazet almıştır. Daha sonra Denizli’de Nakşibendi Şeyhi Yalvaçlı Hacı Hasan Feyzi Efendi’ye bağlanarak manevi ilimleri tahsil etmiştir. Onun halifesi olarak Muğla’ya dönmüş Hacı Zorbaz Mehmet Ağa selamlıklarında dersler vermiştir. Marmaris ve Ahiköy’de öğretmenlik yapmış, ilkokullarda güzel yazı öğretmiştir. Rodos’ta Vali Abidin Paşa’nın ilmi münakaşalarına katılmıştır.

Oğlu Hasan Hulusi Efendi’nin ifadelerine göre İstanbul’da eğitimi süresince babasının 1500’den fazla tekke ve okulu ziyaret etmiş, hemen tüm tarikatlerin usul ve adabını öğrenmiştir. Devrinde güzel yazı bilgisi, ilmi münakaşalarda yer alarak halkı aydınlatıcı açıklamalar yapmasıyla bilinmektedir.

¹⁹⁹ Hakses, **a.g.e.**, s. 102.

²⁰⁰ İsmet Eşmeli, Muğla-Yatağan ve çevresi halk inanışları ve uygulamaları üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2006, s.24.

General Mustafa Muğlalı'nın dayısıdır.²⁰¹

3. Rifâiyye Mensubu Şahsiyetler

3.1. Şeyh Hasan Nuri (19.yy)

*“Tarîkat-i Hazret-i Seyyid Rifâ’î bendegânından
Cenâb-ı Şeyh Hasan Nûrî Efendi hasbeten li’llâh
Edip sa’y-i belîğ icrâ içün erkân-ı pîrânı (?)
Yapup bu dergehi uşşâka dil-hâh üzre ma’bed-gâh
Boyar (?) levh-i gönülden âb-ı havz-ı
Açar gül gibi gülsitân-ı dil-âbı habâb-ı eşbâh (?)
Gelüp dört er didi yârâna erenler cevherîn târîh
Tamâm oldu Rîfâ’î hânekâhı baba eyvah 1278”*

Yukarıda metni verilen kitabe Hasan Nuri'nin Muğla'daki türbesindeki metindir. Buradan Hasan Nuri'nin Rifâ'î şeyhi olduğu, 1861'de Rif'î dergâhı inşa ettirdiği bilgilerine ulaşılmaktadır²⁰². Biyografisi hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Şeyh Hasan Nuri hakkında sözlü gelenekteki meşhur menkıbe şu şekildedir:

“Dağdan gelip Muğla'yı basan eşkıyalar, Şeyh Hasan Nuri'ye gösterilen teveccühü görünce ondan bütün zenginliğini istemiştir. Şeyh, tek zenginliğim muhabbetullah, onu alın, kötü yollardan vazgeçin demiştir.

Eşkıya başı, inanmamış, ısrarla hazineyi istemiştir. Aynı cevabı alınca, din iman bilmez eşkıya başı, “Yakın şu fırını ve atın içine bunu!...” demiştir. Adamları denileni yapmış, yanan fırına Şeyh Hasan Nuri'yi atarak kapağını kapatmışlar. Biraz sonra kapağı açtıklarında Şeyh'in içerde oturmuş, tesbih çektiğini görmüşler. Daha fazla odun atıp yine kapatmışlar. Tekrar açtıklarında hazret yine tespih çekmekteymiş. Birkaç kez daha olunca eşkıya başı, “Bu adam mübarek biri, bunun paralarını alamayız.” diyerek hazreti fırından çıkarmışlar. Ayrılacakları sırada hazret, “Evladım, sana muhabbetullah zenginliğimden vereyim” demiş, eşkıya başı

²⁰¹ Hakses, a.g.e., ss. 149-150.

²⁰² Açıkgöz, a.g.k., 2017.

dönerek “O dediğin ne işe yarar?” diye sormuştur. Hazret, “Hem bu dünyanı, hem öteki dünyanı bu hazine ile mamur edersin.” deyince eşkıya bütün adamlarıyla beraber, Şeyh Hasan Nuri’nin elini öpüp tövbe etmiş ve dergâha bağlanmıştır.”²⁰³

3.2. Ahi Sinan, Ahi Ebu Bekir, Ahi Yahya (14. yy. Başları)

Ahilik, Kırşehir’de Ahi Evran-ı Veli tarafından temsil edilen “kardeşler” anlamına gelen dini-içtimai bir teşkilattır. Fakirleri koruyup gözetin, imaret kuran, işleten, kendilerine has iletişim şekilleri ve gizleri bulunan bir yapılanmadır. Ticaret ve sanat erbabı arasında yaygın olup mutlak kardeşlik inancına bağlıdır. Ahi reislerinin okur-yazar, yaşadığı dönem ve yerin bilgili, ahlaklı kişilerinden olduğu ve halk tarafından da muhabbetle karşılandığı bilinmektedir.

Muğla yöresinde de Orhan Gazi ve Murad Hüdavendigâr dönemlerinde İbn-i Batuta’nın aktardığına göre 1332 yıllarında Ahi zaviyeleri bulunduğu, kendisinin de buralarda misafir edildiği, ikram gördüğü anlaşılmaktadır. Menteşe bölgesinde ünlü seyyahın da aktardığına göre bilinen üç ünlü Ahi vardır. Ahi Sinan, Muğla’nın Düğerek köyünde yaşamıştır, türbesi de buradadır. Leyne’de zaviyesi (küçük tekke) bulunmaktadır. Düğerek köyü vakıfları buralardaki Ahilerin merkezi olmuştur.²⁰⁴ Ahi Ebu Bekir, Ahi Köyünde (Yatağan Nahiyesi) yaşamış ve türbesi buradadır. Aynı yerde zaviyesi de vardır. Zaviyenin vakıfları ile şeyhliğini Rifâiyye tarikatı ehlinde Şeyh Hasan’ın yürüttüğü ifade edilmektedir. Buna ilişkin 1863 tarihli yetki fermanı bulunmaktadır. Ahi Yahya, mezarının Muğla’da Yusuf Efendi Mektebinde olduğu bilinmektedir.²⁰⁵

Ahilerin, “Dört Kutub’un ikincisi tarikat piri, Âlemlerin babası Seyyid Ahmed-er Rufai el-Hüseyini Hazretleri”ne mensup olduklarını ifade eden sözleri nedeniyle Rifâiyye tarikatına bağlı oldukları ifade edilmektedir.²⁰⁶

²⁰³ Açıkgöz, a.g.k., 2017.

²⁰⁴ Eşmeli, a.g.e., s. 26.

²⁰⁵ http://dumberek.atwebpages.com/index-5.1_makale-arastirma-ahi-sinan-cami.html (21 Temmuz 2019).

²⁰⁶ Haksas, a.g.e., s. 40.

4. Bayramiyye Mensubu Şahsiyetler

4.1. Üç Erenler (14. yy)

Eski Türkçe’de eren “erkek” anlamındaki er kelimesinin çoğul halidir. Kelime anlamını zamanla yitirmiş tekil olmuştur. Kullanımında “er, eren, erenler, Hak erleri, Hak erenler, Allah adamı” gibi ifadeler vardır. Türk tasavvufunda “velî” anlamında kullanılmış, “Allah’ın dostluğunu kazanmış, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert kişiler” için kullanılmıştır. Mensup olduğu bölgeye göre de “Horasan erenleri, Rum erenleri” ifadeleri ile anılan kişiler saygı duyulan, insân-ı kâmil kabul edilen kişilerdir. Erenlere şefkat, fedakârlık ve hoşgörüler için “baba, ata, dede” de denilmiştir. Özellikle Mevlevî ve Bektaşîler tarikat büyükleri için “erenler, erenlerim” demiştir.²⁰⁷

Muğla yakınlarında da Ömer, Salih ve Mehmet adıyla Bayramiyye tarikatı mensubu “Üç Erenler” bulunduğu rivayet edilmektedir. Buhara’dan geldikleri Düğerek Köyü Aşağı Camii mevkii, Muğla Pisi (Yeşilyurt Beldesi)’de ve Yatağan’da yerleştikleri bilinmektedir. Mezar yerleri konusunda farklı rivayetler vardır. Yine haklarında birçok söylenti de bulunmaktadır. Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazid’in beylikleri kaldırmak için yaptığı savaşta şehit düştükleri bu söylentilerdendir.²⁰⁸

Ahi Sinan’ın bu zatların en büyüğü, diğerlerinin onun müridi olduğu diğer söylentidir.

4.2. Pisili Hoca (H. 895-974/M. 1490-1567)

Halk arasında Pisili Hoca denilen Pisili İsa Abdülvahap’ın 16. Yüzyılda yaşadığı rivayet edilmektedir. Bölge haklı arasında tanınan ve sevilen eren, Kanuni’nin Rodos Seferine giderken kendisini ziyareti ile meşhur olmuştur. Türbesi

²⁰⁷ Süleyman Uludağ, “Erenler”, **DİA**, Cilt 11, Ankara, 1995, s. 294.

²⁰⁸ Hakses, **a.g.e.**, s. 28.

Muğla Yeşilyurt'tadır. Bölgede Cami'den başka bir medrese de olduğu söylenmektedir.²⁰⁹

Muğla ve Ege bölgesinde bilinen ve ziyaret edilen türbede adaklar adanmakta ve yemekler dağıtılmaktadır.

Kendisini meşhur eden Kanuni ziyareti sırasında Rodos'a sefere giden Padişahın ziyaret ettiği ve hayır duasını almak istediği Hoca, Rodos'u alıp alamayacağını soran Sultan Süleyman'a: "Marmaris civarındaki Armutalan'dan askerlerini geçirirken üzerlerini yoklayın. Eğer üzerlerinde armut bulunursa gitmeyin, bulunmazsa gidin muvaffak olursunuz" demiştir. Kanuni'nin Marmaris'ten çıkarken bunu uygulattığı ve armut çıkmayınca sefere gittiği rivayet edilmektedir.

Muğla'da Pisili Hoca, Ahilik geleneğiyle anılmaktadır. Kanuni ve askerlerine ikramda bulunan Pisili Hoca rivayete göre, az miktarda süt ile tüm orduyu, yine az miktarda saman ve arpayla tüm hayvanlarını beslediği anlatılmaktadır.

Pisili Hoca'nın Pisi Mescid-i Şerifi Zikirhanesi ve Sofuhanesinin kurucusu olduğu bilinmektedir.²¹⁰

5. Diğer Önemli Şahsiyetler

Tasavvuf veya tarikat bağlantısı konusunda kesin bilgi bulunmamakla birlikte Muğla ve civarında yaşadığı bilinen dini kimliğiyle ön plana çıkan bazı şahsiyetler şunlardır:

5.1. Pîr Ahmet Çelebi (11. yy)

Eski Türbe köyünde, İkiz türbe denilen yerde Pîr Ahmet Çelebi ve torunlarının mezarı bulunmaktadır. Pîr Ahmet Çelebi için Buhara'dan geldiği, kurduğu medrese ile ilim yaydığı bilinmektedir. Hakkında anlatılan farklı menkıbeler vardır.²¹¹

5.2. Saldır Şeyh Horasanî (Selçuklular Dönemi)

²⁰⁹ Eşmeli, **a.g.e.**, s. 27.

²¹⁰ Önal, **a.g.e.**, s. 171.

²¹¹ Önal, **a.g.e.**, s. 181.

Türbesi Bodrum Gümbet sırtlarındadır. Türbeden başka başının gömüldüğü bir mezar daha vardır. Rivayete göre uç beyi olan Saldır Şeyh Horasanî'nin Gümbet'te Bizans askerleri ile savaşırken düşman kılıcıyla başının kesildiği, yerden aldığı başıyla savaşımaya devam ettiği, kendisini gören bir kadının bunu söylemesiyle başın düştüğü anlatılmaktadır. Başın düştüğü yere ve savaşımaya devam edip yüz metre ileride düşen bedeninin olduğu yere birer mezar yapılmıştır.²¹²

5.3. Ahmed Gazi (H. ?-793/M. ?-1391)

Milas ve Beçin hükümdarıdır, Menteşeoğlu İbrâhim Bey'in üç oğlundan birisidir. Rodos Şövalyeleri ve Kıbrıs Krallığıyla mücadele etmiştir. “Emir-i Kebir, Muratıp, Sultanı Mülükül Arap Velecem” ünvanları ile anılmaktadır.²¹³

Kitabede yazıldığına göre Ahmed Gazi tarafından Milas yakınlarındaki Peçin'de medrese 1375-76 yılında inşa ettirilmiştir. Menteşeoğulları'nın merkezi de Ahmed Gazi tarafından Peçin olarak belirlenmiş ve imarı için çalışmıştır. Yine kitabede şu ifadeler görülmektedir:

*“İlim talep etmek tüm Müslüman erkek ve kadınlara farzdır. Bu kutlu medresenin yapımını büyük emir, murabıt, sahillerin sultanı, din ve devletin tacı İbrahim oğlu Ahmed Gazi, yardımı aziz olsun, emretti.”*²¹⁴

Evliya Çelebi'nin 1671'de bölgeye yaptığı ziyarette “Ahmed Ağa Medresesi”nin Orhan Bey Camii karşısında olduğu ifade edilmiştir. Fethiye'deki Üzümlü ve Kaya'daki cami vakıflarını tespit ettirmiş, medrese yaptırmış, vakfını tespit ettirmiştir. Adıyla anılan medresenin bir kısmı türbe yapılmış Ahmed Gazi burada yatmaktadır. Kitabeden 1391'de vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Halk nazarında bir ziyaretgâh haline gelen türbe çevresinde Beçin Dede kabri ve tarihi bir çeşme de vardır.

5.4. Şenköy Dedesi (H. ?-872/M. ?-1468)

²¹² Önal, a.g.e., s. 176.

²¹³ Semavi Eyice, “Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi”, **DİA**, Cilt 2, s.69, Ankara, 1989, s. 69.

²¹⁴ Habertürk Gazetesi, “Ahmed Gazi Medresesi Ziyaretçilerine Hazırlanıyor” Habertürk Gazetesi, 15 Aralık 2018, <https://www.haberturk.com/mugla-haberleri/65432383-ahmed-gazi-medresesi-ziyaretcilerine-hazirlaniyor>(16 Temmuz 2019).

Milas'ın yeni adı Şenköy eski adı Şeyh köy olan köyünde bir türbe bulunmaktadır. Zekai Eroğlu'nun ifadesine göre türbede üç kabir olduğu ikisinde fatiha yazıldığı belirtilmiştir. Türbe kapısındaki kitabe:

*“Hanei türbe Şehyül ârifin Abdurrahman Efendi fî sene-i salîşin
dülef ve rakamla 1030 /1620”*²¹⁵

ifadesi bulunmaktadır.

Türbe içinde mezar taşının birisindeki;

*“Ve hüve halifetü Seyyid Mehmed el-Buharî el-müteveffü fî- şehr-i
Bursa. Ente fa'nâ'llahu ruhahu ve'l-caziz. Âmin yâ rabbe'l-
'âlemîn tarih fî 884/ 1468”*

ifadesinden buranın Bursa'da vefat eden Buharalı Seyyid Mehmed'in makamı olduğu anlaşılmaktadır.

Türbe için anlatılan efsane şu şekildedir:²¹⁶ “Eskiden savaş sırasında asker vurulur. Vurulduğu yerde bir gecede türbe oluşur. Kendisi ve askerleri o türbede yatmaktadır. Türbenin taşları civarda bulunmamaktadır, nereden geldiği de bilinmemektedir”.

5.5. Hamursuz Mustafa veya Mehmet Sait Dede (14. veya 15. yy)

Hamursuz Dede'nin Seyyid Kemaleddin'in kardeşi olduğu, asıl adının Mehmet Said olduğu kaydedilmektedir. Biyografisine ilişkin detaylı bilgi veya belge bulunmamaktadır. Ekmek yaparken hamura maya katmadığından “Hamursuz” lakabıyla anılmaktadır.²¹⁷

Muğla-Düğerek arası kendi adı ile anılan tepede yattığına inanılmaktadır. Muğla'nın ilçe ve köylerinden gelenler dua ve niyazda bulunarak, mum yakmakta, adak kurban kesmektedir. Halk arasında Muğla merkezinin çevreye göre

²¹⁵ Eroğlu, a.g.e., s. 189.

²¹⁶ Önal, a.g.e., s. 176.

²¹⁷ Eroğlu, a.g.e., s. 210.

depremlerden daha az etkilenmesinin nedeninin Hamursuz Dede'nin kerameti olduğuna inanılmaktadır.²¹⁸

Hamursuz Dede'nin "Yahudi" olduğu, Hamursuz Dağı'ndaki türbesinin "açık kilise" olduğuna ilişkin kesin bilgi ve belgeye dayalı olmayan söylentiler vardır.²¹⁹

5.6. Sarı Ana (15. yy. sonu)

Eren veya evliya denildiğinde erkek şahıs akla gelse de Anadolu'da onlarca kadın eren ve evliya da vardır. Muğla'da bilinen iki kadın eren bulunmaktadır. Muğla'ya ilk su getiren kişi olarak bilinen Şemsi Ana ve Marmaris'in manevi mimarı kabul edilen 15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl başlarında yaşadığı tahmin edilen Sarı Ana'dır.

Şahsında efsaneleşmiş, yüzyıllarca halkta yaşamış tarihi birisidir. Kesin bilgi bulunmamakla birlikte tasavvufi yönü olduğu söylenmektedir. Asıl adı "Yörük Fatma" olup muhtemelen sarışın olduğundan lakabıyla bilinmektedir.²²⁰

Osmanlı döneminde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için kullanılan "Kolonizatör Türk Dervişleri" arasında "Bacıyan-ı Rum" olarak tanımlanan kadın dervişlerden kabul edilmektedir.²²¹

Türbesi Marmaris'te kendi adıyla anılan bölgede olup kitabesinde şu ifade yazılıdır:

Ya Hu,

Gerçek bendeyim Sarı Ana'yım

Her gönüldeyim Sarı Ana'yım

Elde kirman, dilde zikrim

*Marmarisli Sarı Ana'yım*²²²

²¹⁸ Eşmeli, **a.g.e.**, s. 29.

²¹⁹ Özgür, **a.g.k.**

²²⁰ Türbeler, "Sarı ana Hz.," <https://turbeler.org/turbe-detay-870> (21 Temmuz 2019).

²²¹ Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt.2, 1974, s. 279-304.

²²² Namık Açıkgöz, **Sarı ana ve Haziresindeki Mezar Taşları**, Türkiye Diyanet Vakfı Marmaris Şubesi Yayını, Muğla, 2011, s. 18.

Yine türbede Sarı ana ile ilgisi bulunmamakla birlikte bölgede Mevlevi varlığına işaret eden bir kitabe vardır. Marmaris'te 1836-37 yıllarında 2. Mahmut tarafından yaptırılan Haşim Dede dergâhı veya Marmaris Mevlevihanesi'ne ait olduğu anlaşılan kitabe muhtemelen Mevlevihane'nin yıkılmasıyla korunacağı düşünüldüğü için buraya bırakılmıştır. Kitabe metninde;

*Tekye-i Hâşim Dede oldı zamânında küşâd
Eyleyüp inşâsına himmet şeh-i cennet-mekân
Marmaris halkı dün ü gün o şâh-ı ekremi
Ağlayup rahmetle yâd itse sezâdır her zamân
Yazdı Savfet de dü-gah âgâz idüp târihini
Mevlevî dergâhı yaptı lutf idip Mahmûd Hân ²²³*

Hakkında anlatılan ve kendisini efsaneleştiren menkıbeler bulunmaktadır. Gaibi ve geleceği bildiğine ilişkin anlatılan menkıbe şöyledir:

“Sarı Ana, hoşgörü, sevgisiyle, iyilikleriyle halkın gönlünü kazanmış. Kanunî Marmaris'e gelince şehrin büyüğünü sorarak duasını almak istemiş. Sarı Anayı öğütlemişler. Padişah ordusuyla ona misafir olmuş. Sarı Ana tek sarı ineğin sütüyle tüm orduyu doyurmuş. Padişah: Sarı Ana'm söyleyiver Rodos'u alabilecek miyim? diye sorunca; Orduda kimsenin yanında haram lokma nesne yoksa zafer senindir, cevabını almış. Nasıl anlayacağını soran Padişaha: Şimdi armut mevsimidir. Askerlerin torbasına baktır. Armut varsa Bu Marmaris bahçelerinden toplanmış haram nesnedir. Ancak benim de bir isteğim var. Torbalarında haram lokma çıkana bir şey yapma, onu gazadan alıkoy. Bu ona büyük bir ceza olur, demiş. Kanuni, askerlerin torbalarını aratmış, armut çıkanları da gazadan alıkoymuş. Rodos'tan dönüşte Sarı Ana'ya uğrayarak elini öpmüş ve gönlünü almış.” ²²⁴

²²³ Açıkgöz, **a.g.e.**, s. 19.

²²⁴ Önal, **a.g.e.**, s. 172.

Sarı Ana, bölge halkına göre balıkçı ve denizcilerin de koruyucusudur. Denizde zorda kalanların ve ondan medet umanların yardımına koştuğuna inanılmaktadır.²²⁵

Sarı Ana için diğer bir iddia da kendisinin Alevi olduğu, Padişah 2. Mahmut döneminde türbesindeki Aleviliğe ilişkin emarelerin kaldırılarak, türbe yanında cami yaptırıldığı ifade edilmektedir.²²⁶

5.7. Emir Bayezid (H. 895-973/M. 1490-1566)

Kanunî döneminde yaşamıştır. Buharalı olup, irşad için Muğla'ya gelmiştir. Şeyh Kerameddin ve Şeyh Muslihiddin ile aynı dönemde yaşamıştır. Mezarı Emir Bayezid Mahallesi'ndedir.

5.8. Muslihiddin Efendi (H. 895-981/M. 1490-1574)

Rivayete göre Horasan veya Buhara'dan gelmiştir. Şeyh Kerameddin Hoca ile birlikte anılmaktadır. Mezarı Muslihiddin mahallesinde cami yakınındadır.²²⁷

5.9. Hacı Efendi (17. yy. sonu)

17.-18. Yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Hacı Efendi Yerkesik'te medfundur, yayla yolu bucağa 6 km uzaktadır. Buhara'dan gelen sufilerden olduğu bilinmektedir.²²⁸

5.10. Sinan Efendi (H. ?-1132/M. ?-1720)

Yerkesik'e Hacı Efendi gibi Buhara'dan gelen ilk gelen erenlerdendir. Sûfî olup kabri Yerkesik'tedir. Hakkında bilinen bilgi ya da menkıbe bulunmamaktadır.²²⁹

²²⁵ Sedat Ünal, "Yörük Fatma- Sarıana", Gerçek Fethiye Gazetesi, 23 Temmuz 2018 <http://gercekfethiye.com/yazi/sedat-unal/yoruk-fatma--sariana/1884/> (22 Haziran 2019).

²²⁶ Özcan Özgür, "Bir Ramazan Yazısı Daha...", Hamle Gazetesi, 29 Ağustos 2009, [http://www.hamlegazetesi.com.tr/bir-ramazan-yazisi-daha/\(22 Haziran 2019\)](http://www.hamlegazetesi.com.tr/bir-ramazan-yazisi-daha/(22%20Haziran%202019)).

²²⁷ Önal, **a.g.e.**, s. 179.

²²⁸ Önal, **a.g.e.**, s. 177.

²²⁹ Önal, **a.g.e.**, s. 177.

5.11. Hacı Kazım Efendi (H. 1281-1331/M. 1865-1913)

1913'te vefat eden Hacı Kazım Efendi'nin mezarı Muğla'da Pazar Camii yakını kabristandadır. Cami yakınındaki medreseyi tekrar inşa ettirmiştir. Âlim bir zat olan Hacı Kazım Efendi'nin önceden bilme kerameti olduğu, kendisine gelen ziyaretçileri kapısı çalınmadan bildiği ve istediğini kabul ettiği anlatılmaktadır.²³⁰

5.12. Mehmet Sâdık Oğuz (H. 1290-1356/M. 1874-1938)

Milas'ta müftülük yapan Mehmet Sâdık Oğuz, iz bırakan bir âlimdir. Cumhuriyet'in ilk dönemine tanıklık etmiştir.²³¹

1874'te Milas Hayıtlı'da doğmuştur, babası Müezzinoğlu Durmuş Ali Efendi'dir. İstanbul'da Fatih Dersiâmlarından Muğlalı Ali Rıza Efendi'den ders almış, 1902'de icazet almış, Milas'a müderris tayin edilmiştir. Ağa Cami müderrisliği, Cam-i Kebir vâizliği yapmıştır.

Arapça ve felsefeye hâkim olan Mehmet Sadık Efendi'nin çok sayıda basılı eseri bulunmaktadır²³²: “*Cihâd-ı Ekber, Vezâ'îf-i Mühimme-i İslamiyye, Mevâ'iz-i Diniyye ve Fevâ'id-i İslamiyye Mecmuası*”.

Eserleri arasında 4 ciltlik *Mevâ'iz-i Diniyye ve Fevâ'id-i İslâmiyye Mecmuası* Mehmed Sâdık Efendi'nin, medrese tahsili ve dinî bilgilere hâkimiyeti yanında döneminin sosyal, siyasal hayatına siyasi ve sosyolojik tahlillerle yaklaştığının işaretidir. Kitabın alt başlığı “*Ahkâm-ı Siyasiyye ve Ahvâl-i İctimaiyye-i İslamiyye*” (Siyasî hükümler ve İslam'ın toplumsal durumları) olup içeriğine dair fikir vermektedir. Yine bir kısımda örf ve âdet konularının İslam toplumlarında değerlendirilme şekline dikkat çekilmiş, İslâm'la uyumlu örf ve adetler için uygulama durumu izah edilmiştir. Benzer durum 1925'te yazılan “*Cihâd-ı Ekber*”

²³⁰ Önal, a.g.e., s. 177.

²³¹ Hüseyin Avni Kunduracıoğlu, “Bazen... / fotoğrafların peşinden ...”, Milas Önder Gazetesi, 19 Ekim 2017, <https://www.milasonder.com/yazarlar/havni-kunduracioglu/bazen-fotograflarin-pesinden/1059> (17 Temmuz 2019).

²³² Kunduracıoğlu, a.g.k., 2017.

eseri için de geçerlidir. Daha kitap başlarken, İmparatorluktan cumhuriyete dönüşüm konusu işlenmiş, dönemin ahvaline dikkat çekilmiştir.²³³

Mehmet Sadık Oğuz, 1938 yılında hayatını kaybetmiştir.

5.13. Ali Rıza Haksess (H. 1308-1403/M. 1892-1983)

Kayseri Saracık'ta doğmuştur. Saracıklı Osman Efendi'nin oğludur. İstanbul Üsküdar'da ilk tahsil ve hâfızlığını tamamlamış, "Kırâat-i aşere ve takrîb" dersleri almıştır. Vanlı Hâfız Zekerîyyâ Efendi'den ders almış, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye" medresesinde "âli" kısmını tamamlamıştır. Ruûs imtihtandan geçerek "Medresetü'l-mütehasşîsîn'in fıkıh ve usûl-i fıkıh" şubesinden mezun olmuş, dersiâmlık hakkı kazanmıştır.

Memuriyete hâfız-ı kütüb olarak Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde başlamıştır. Daha sonra sırayla Kadıköy ve Muğla'da (1938-1948) müftülük, Ege'de gezici vaizlik ve Fatih müftülüğü yapmıştır.

Haksess emekli olduktan sonra yine göreve çağırılmış, Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi, kurul başkanı ve İbrahim Bedrettin Elmalı'nın ardından Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Bu defa yaş haddinden emekli olmuş (1968), kalan ömründe vaaz ve irşadı sürdürmüştür. 1983 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.²³⁴

Ali Rıza Haksess'i Muğla için özel kılan burada yaptığı 10 yıllık müftülük görevidir. Muğla için yazdığı "*Muğla-Menteşe Büyükleri*" isimli çalışması da önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın il müftülerinden ile şahsiyet kazandıran tarihî kişiliklere ilişkin çalışma istemiştir. Haksess de Muğla ve Menteşe yöresi için dinî, tasavvufî, edebî ve idarî şahsiyetlerin hayatını ve özelliklerini anlatan çalışmayı yapmıştır. Günümüzün bir doktora çalışması seviyesindedir. Haksess'in gençliğinden itibaren kütüphanecilik yapması el yazması kaynaklar dâhil büyük bir literatüre hâkim olması Muğla şehrinin hafızasını oluşturan bu nitelikli eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²³⁵

²³³ Namık Açıkgöz, "Âkîf'in Dostu Milas Müftüsü", Hamle Gazetesi, 07 Nisan 2015, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/akifin-dostu-milas-muftusu/> (19 Temmuz 2019).

²³⁴ Veli Ertan, "HAKSES, Ali Rıza", *DİA*, Cilt 15, s.210, Ankara, 1997, s. 210.

²³⁵ Namık Açıkgöz, "Ali Rıza Haksess Camii", Hamle Gazetesi, 14 Haziran 2016, <http://www.hamlegazetesi.com.tr/ali-riza-haksess-camii/> (14 Temmuz 2019).

Şehre hizmet eden âlimin adı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yerleşkesinde 2015 yılında yapılarak hizmete alınan Cami'ye verilmiştir.

SONUÇ

Malazgirt zaferinden 22 yıl sonra Menteşe bölgesi Türk toprağı olmuştur. Müslüman Türkler, Anadolu'ya sosyal düzen yanında yeni dinî anlayışlarını da getirmiştir. Uç bölgelere yerleşen aşiretler 14. yüzyıla kadar devam eden göçlerle İslamlaşma sürecini devam ettirmiştir. Aynı zamanda Şaman tesirinden uzaklaşma gerçekleşmiş, halk Türkmen babalarının ananelerine uygun telkinlerine kulak vermiştir.

Anılan etkinin sağlanmasında Orta Asya'dan gelen Ahmed Yesevî etkisindeki şeyhler, babalar, dervişler, etkili olmuş, Moğol baskısından kaçanların sığındığı Selçuklu toprakları cihat mantığıyla gelen dervişlere mesken olmuştur. Bu durum için kuşkusuz Menteşe biçilmiş bir kaftan olup erenlerin konağı olmuştur. Daha sonraki Muğla halkı da erenleri buralara gelen ilk ataları olduğu düşüncesiyle sahip çıkmış, nerede bir türbe, yatır veya mezar görse ziyarete gitmiş, dilek ve temennilerde aracı kılmıştır.

İslam Dünyasının önde gelen sûfilerinden Mevlânâ'nın Konya'dan yaktığı ateş İslam ilmini ve tasavvufu yayma açısından oldukça başarılı olmuştur. Muğla'da da uzun yıllar sistemli teşkilatı ile önemli mutasavvıflar Mevleviyye tarikatında yetişmiştir. Yine Nakşibendiyye, Rifaiyye, Bayramiyye ve Zeyniyye tarikatlarının temsilcileri de bu topraklarda maya çalmış, İslam'ı sevdiren Allah'a iman anlatmaya çalışmışlardır.

Horasan ve Buhara kaynaklı Muğla erenleri Kanunî'nin Rodos seferinde yardımlarını esirgememiş, Pisili Hoca'nın bereketi ile ordunun karnını doyurmuştur. Bu örnekteki gibi genel olarak temayüz eden tarikatların, dönemin idarecileri ile iyi geçinmesi tarikatın halk arasında yayılması, terakki etmesi ve maddi anlamda sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Fatih ile görüşen ve onu etkileyen Hüdai Salih Dede'ye verilen Muğla Zaviyesi ve vakıfları Muğla'da daha önceden tohumları atılmış olan Mevleviliğin büyüüp gelişmesini, İbrahim Şahidi Hazretleri gibi Mevlevilik için müthiş birikimiyle katkı sağlayan bir şahsiyetin yetişmesine vesile olmuştur.

Benzer şekilde Ahilik teşkilatının temsilcileri ile ekonomik düzeni kurulan Muğla'da fakirlerin korunup gözetilmesi sağlanmış, içtimai hayatın gelişimine katkı sunmuştur. Muğla merkez yanında Milas, Yatağan, Bodrum, Fethiye gibi ilçelerde ve köylerinde de yayılan Allah dostu şahsiyetler gösterdikleri kerametlerle dilden dile anlatılmış, şeyhlerinden, pirlерinden öğrendikleri sırları geldikleri yerlerde kurdukları zaviye ve tekkelerde insanlara aktarmış, Allah'a ulaşma yolunda öncülük yapmışlardır.

Muğla'da tarikat mensubu önemli şahsiyetler denildiğinde ilk olarak akla İbrahim Şahidi Hazretleri gelse de babası ve çocukları olmak üzere onun ailesi, onların şeyhi Seyyid Kemaleddin Mevlevilik açısından öne çıkan şahsiyetlerdir. Nakşibendiyye tarikatı açısından Hacı Süleyman Efendi önemli bayraktarlık yapmış, halkın çok sevdiği bir zat olmuştur. Rifailik Hasan Nuri Hazretleri ve bazı Ahi büyüklerince temsil edilmiştir. Yine Bayramilik Ahi erenlerinin Muğla ve civarına getirdiği bir tarikat olup takipçileri bulunmuştur. Zeyniyye tarikatı için ismen bir temsilci zikredilmese de kaynaklar bu tarikatın Muğla'da faaliyet gösterdiğini teyit etmektedir.

Sonuç olarak Menteşe bölgesi 14. Yüzyıldan itibaren açık bir şekilde tarikatlerin temsilcilerinin bulunduğu, açılan medrese ve zaviyelerle irşad faaliyeti yürüttüğü, dini ilimlerin öğretildiği ve önemli şahsiyetlerin yetiştiği müstesna bir yer olmuştur. Anılan tarihin gün yüzüne çıkarılması için daha fazla belgeye dayalı çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Nilgün. “Mevlânâ ve Mevlevî Tarikatının Eğiticiiliği” **III. Uluslar Arası Mevlânâ Kongresi Bildiri Kitabı**, s. 99-114, Mayıs 2003.
- AÇIKGÖZ, Namık. “Âkîf’in Dostu Milas Müftüsü”, Hamle Gazetesi, 07 Nisan 2015, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/akifin-dostu-milas-muftusu/> (19 Temmuz 2019)
- AÇIKGÖZ, Namık. “Ali Rıza Haksess Camii”, Hamle Gazetesi, 14 Haziran 2016, <http://www.hamlegazetesi.com.tr/ali-riza-haksess-camii/> (14 Temmuz 2019)
- AÇIKGÖZ, Namık. “Ashab-ı Kehf ve Muğla”, Hamle Gazetesi, 07 Temmuz 2015, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/ashab-i-kehf-ve-mugla/> (11 Haziran 2019).
- AÇIKGÖZ, Namık. “Ayvalı Camii Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 23 Ağustos 2016, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/ayvali-camii-kitabesi/> (22 Haziran 2019).
- AÇIKGÖZ, Namık. “Düğerek Ahi Sinan Camii Minare Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 14 Kasım 2017, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/dugerek-ahi-sinan-camii-minare-kitabesi/> (22 Haziran 2019).
- AÇIKGÖZ, Namık. “Milas Hoca Mukbil Zaviyesi Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 15 Kasım 2016, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/milas-hoca-mukbil-zaviyesi-kitabesi/> (22 Haziran 2019).
- AÇIKÖZ, Namık. Muğla’da Eski Yazı Akrostişli Bir Mezar Taşı. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, 8.
- AÇIKGÖZ, Namık. “Muğla’da Mevlevilik ve Şahidi”, Mevlânâ Mesnevi ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri (30 Eylül- 01 Ekim 2006), Manisa 2007
- AÇIKGÖZ, Namık. “Muğla’da Rifâ’î Şeyhi Hasan Nuri Dergâhı Kitabesi”, Hamle Gazetesi, 14 Mart 2017, <https://www.hamlegazetesi.com.tr/muglada-rifai-seyhi-hasan-nuri-dergahi-kitabesi/> (11 Temmuz 2019).

- AÇIK ÖNKAŞ, Nilgün. **Muğlalı İbrahim Şahidi**, Muğla Valiliği Yayınevi, Muğla, 2012.
- ADALIOĞLU, H.Hüseyin ve ASLAN, Nizamettin. **Eskişehir Mevlevihanesi**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009.
- AKAY, Nimetullah, “Osmanlı Sultani II. Mahmud Döneminde Mevlevilik”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak–Haziran 2015, s.83-105.
- AKKUŞ, Mehmet. "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslamlaşmada Rolü: Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf", **Vefatının 10. Yılında Mehmet Zahit Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri**, s.133-142. Haz., Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991.
- ALGAR, Hamid. “Nakşibendiyye”. **DİA**, İstanbul, 2006, 335-342.
- ALTINTAŞ, Hayrani. “Tasavvuf”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 31 Sayı.1, 1989, s. 73-83.
- ALTINTAŞ, Hayrani. **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.
- ARPAGUŞ, Safi. Mevlânâ'nın Dini Anlatım Metodu, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- AŞKAR, Mustafa. **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İz Yayıncılık, Ankara, 2001.
- BALTACI, Cahit. **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975.
- BARKAN, Ömer Lütfü. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt.2, 1974, s.279-304.
- BAYRAKTAR, Mehmet. **İslâm Felsefesine Giriş**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.
- BAYRAM, Mikail, **Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi**, Damla Ofset, ikinci baskı, Konya, 2006.

BAYRAMOĞLU Fuat ve AZAMAT, Nihat. “Bayramiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, s.269-273, Ankara, 1992.

BAYRAMOĞLU, Fuat. **Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı**, c.1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1986.

BEYDİLLİ, Kemal “Selim III”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 36, s.425-426, Ankara, 2009.

CEBECİOĞLU, Ethem. “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Târifleri” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 29, Sayı.1, 1987, s. 387-406.

CEBECİOĞLU, Ethem. **Hacı Bayram Veli**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

CEYHAN, Semih. “Mesnevi”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 29, s.325-334, Ankara, 2004, s.326.

CEYHAN, Semih (Ed.). **Türkiye’de Tarikatlar**, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇADIRCI, Musa. Tanzimat’a Girerken Türkiye’de Şehirler İdâresi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1972.

ÇELEBİ, Asaf Halet. **Mevlânâ ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, İstanbul, 1974.

ÇIPAN, Mustafa. “Şâhidî, İbrâhim”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, s.273-274, Ankara, 2010.

ÇIPAN, Mustafa. **Muğlalı Şahidi Dede (Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri)**, Bahçıvanlar Basım, Konya 2014.

ÇIPAN, Mustafa. **Muğlalı Şahidi Dede, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri**, Nur Basımevi, Konya, 1986.

EFLÂKÎ, Ahmet. Menakibu’l-Arifin, Trc. Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1954.

ERAYDIN, Selçuk. **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981.

- ERAYDIN, Selçuk. **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERDOĞAN, Özden. XVIII. Y.Y.'a Kadar Anadolu'daki Türkmenlerin Dini Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- EROĞLU, Zekai. **Muğla Tarihi**, Muğla Belediyesi Kültür Yayını, Muğla, 2011.
- ERTAN, Veli. "HAKSES, Ali Rıza", **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 15, s.210, Ankara, 1997
- EŞMELİ, İsmet. Muğla-Yatağan ve çevresi halk inanışları ve uygulamaları üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- EVLIYA ÇELEBİ. **Seyahatnâme**, Cilt 9-10, (Sadeleştiren Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.
- EYİCE, Semavi. "Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi", **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, s.69, Ankara, 1989.
- FAROQHI, Suraiya. Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla. Tarih İçinde Muğla, 2006, 16-33.
- FÜRÜZANFER, Bedüzzaman. **Mevlâna Celâleddin**, (Çev. F.N.Uzluk) , Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, İstanbul 1997.
- GENÇ, İlhan. Esrar Dede, **Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye**, AKM Yayınları, Ankara, 2000.
- GÖKMEN, Ertan. "XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar." **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 28, 2013, 74-113.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.
- GÜNEŞ, Hüseyin, Lale Devrinde Amasya (XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği), Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2001.
- GÜRER, Dilaver. **Düşünce ve Kültürde Tasavvuf**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2007.

- HAAR, Johan G. “Nakşbendiyye’de Manevî Rehberliğin Önemi”, Çev: Ahmet Cahid Haksever, **Tasavvuf Dergisi** Sayı. 9, 2002, s.385-386.
- Habertürk Gazetesi, “Ahmed Gazi Medresesi Ziyaretçilerine Hazırlanıyor” Habertürk Gazetesi, 15 Aralık 2018, <https://www.haberturk.com/mugla-haberleri/65432383-ahmed-gazi-medresesi-ziyaretcilerine-hazirlaniyor>(16 Temmuz 2019).
- HAKSES, Ali Rıza. **Muğla Menteşe Büyükleri**, Muğla Valiliği Yayınları, Muğla, 1999.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- http://dumberek.atwebpages.com/index-5.1_makale-arastirma-ahi-sinan-cami.html (21 Temmuz 2019).
- İBN BATUTA. **Seyâhatname**, (nşr. M. Çevik) İstanbul, Üçdal Neşriyat, İstanbul. 1993.
- İNALCIK, Halil. **The Otoman Empire**, London: Variorum Reprints. 1973
- KABAKLI, Ahmet. **Tasavvuf, Tarikat, Edebiyat**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları İstanbul, 2006.
- KARA, Mustafa. **Dini Hayat ve Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.
- KARA, Mustafa. “Osmanlılarda Tekke Siyaseti”, **Hareket Dergisi**, Ocak-Şubat 1975, Sayı. 9, s. 109-110.
- KARPUZ, Haşim. “Mevlânâ Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 29, s.448-452 Ankara 2004.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- KUNDURACIOĞLU, Hüseyin Avni. “Bazen... / fotoğrafların peşinden ...”, Milas Önder Gazetesi, 19 Ekim 2017, <https://www.milasonder.com/yazarlar/havni-kunduracioglu/bazen-fotograflarin-pesinden/1059> (17 Temmuz 2019).

- KURTKAN, Amiran. **Genel Sosyoloji**, Divan Yayınları, İstanbul, 1976.
- KÜÇÜK, Hasan. **Tarikatlar: Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, Türev Yayınları, İstanbul, 1980.
- KÜÇÜK, Sezai. “Yenileşme Dönemi Kültür ve Sanatına Katkıda Bulunan Mevleviler ve Mevlevi Dergâhında Güzel Sanatlar”, İçinde: Halil İnalcık (Ed.) **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt XV, s.539-552. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- KÜLEKÇİ, Numan. **Şâhidî İbrahim Dede ve Gülşen-i Vahdet**. Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- METE, Zekai. “Muğla”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 2007.
- Milliyet. “İkiz Türbe ve Cami Ziyarete Açıldı”, Milliyet Gazetesi, 13 Kasım 2014, <http://www.milliyet.com.tr/ikiz-turbe-ve-cami-ziyarete-acildi-mugla-yerelhaber-471016/> (29 Haziran 2019).
- MOLLA CAMİ. **Nefahatü'l-Üns**, (Ter. Lami Çelebi), Medine Yayınları İstanbul, 2017.
- MUSLU, Ramazan. **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- NALÇAKAR, Ayfer ve ÜLGER, Arif Özgür. “Muğla’da Bir Çınar: İbrahim Şahidi Dede Hayatı ve Eserleri”, **1. Uluslararası Mevlevîlik ve Şâhidî Sempozyumu**, Muğla, 17 Aralık 2014.
- ÖCALAN, Hasan Basri. “Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi”. İçinde: Halil İnalcık (Ed.) **Türkler Ansiklopedisi**. Cilt VII, s.462-470. Yeni Türkiye Yayınları: Ankara. 2002.
- ÖNAL, Mehmet Naci. “Hoca Ahmed Yesevî Tesirindeki Muğla Erenleri”, **I. Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, s. 167-183, 21-22 Nisan 2000, Muğla.

- ÖNAL, Mehmet Naci. **Muğla Efsaneleri**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2003.
- ÖSEN, Serdar. **Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına Mevlevilik**, 19. yüzyıl. Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.
- ÖZDEMİR, Rıfat. **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1986.
- ÖZGÜR, Özcan “Bir Ramazan Yazısı Daha...”, Hamle Gazetesi, 29 Ağustos 2009, <http://www.hamlegazetesi.com.tr/bir-ramazan-yazisi-daha/> (22 Haziran 2019).
- SÂKİB MUSTAFA DEDE. **Sefine-i Nefise-i Mevleviyân**, 3 Cilt, Matbaa-i Vehbiye, Kahire, 1283.
- SAYLAN, Betül “Mustafa Sâkib Dede’nin Gözünden Kütahya Mevlevîhânesi ve Celâleddin Ergün Çelebi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, 2014, ss. 57-91.
- SCHIMMEL, Annemarie. **İslamın Mistik Boyutları**, çev. E. Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- SEYYİD SAHÎH AHMED DEDE. **Mecmûatü’t-Tevârîhi’l-Mevleviyye**, (haz. Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞİMŞEKLER, Nuri. **Mevlevîliğin Tarihi Seyri, Mevlânâ Celaleddîn-i Rumi, İnsanlığın Aynası**, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2004.
- TANMAN, M. Baha “Galata Mevlevîhânesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13, s.317-321, Ankara, 1996, s.318.
- T.C. Menteşe Belediye Başkanlığı. Muğla Tarihi, <http://www.mentese.bel.tr/mugla-tarihi/> (12 Haziran 2019).
- T.C. Menteşe Belediyesi. “Gezi Rehberi”, <http://www.mentese.bel.tr/gezi-rehberi/> (15 Haziran 2019).
- T.C. Menteşe Kaymakamlığı. İlçemiz, <<http://www.mentese.gov.tr/ilcemiz-hakkinda>> (21 Haziran 2019).

- TAHRALI, Mustafa. “Rifâiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 35, s.99-103 Ankara 2008.
- TAHRALI, Mustafa. **İstanbul Tasavvuf Notları**, Yüksek İslâm Enstitüsü, İstanbul.
- TANRIKORUR, Ş. Barihüda “Mevleviyye” **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 29, s.468-475, Ankara, 2004.
- TOPCU, Mürşide. İşknâme, Tırâşnâme, Risâle-i Âfâk u Enfus (metin-çeviri-inceleme). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2009.
- TÜNER, Osman. **Tasavvuf Tarihine Giriş**, Erzurum, 1992.
- TÜRKEŞ, Ünal. **Kurtuluş Savaşında Muğla**. Yelken matbaası, 1973.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Erenler”, **Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, s.294-295, Ankara, 1995.
- ULUDAĞ, Süleyman. **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. “Türk Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, **Vakıflar Dergisi**, Cilt.9, 1971, s. 135-136
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. **Türk Tefekkürü Tarihi**, Cilt II, Matbaai Ebüzziya, İstanbul, 1934.
- ÜNAL, Sedat. “Yörük Fatma- Sarıana”, Gerçek Fethiye Gazetesi, 23 Temmuz 2018 <http://gercekfethiye.com/yazi/sedat-unal/yoruk-fatma--sariana/1884/> (22 Haziran 2019)
- ÜRÜN, Ahmet Kazım. “Mevlânâ’nın Edebi Kişiliğini Etkileyen Şahsiyetler ve Eserleri” **III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi**, Konya, Mayıs 2003.
- YILMAZ, Hasan Kamil. **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.
- YILMAZ, Hasan Kamil. **Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celveti Tarîkatı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1982.

YILMAZ, Nejdet. **Osmanlı toplumunda tasavvuf: sûfîler, devlet ve ulemâ (XVII. yüzyıl)**. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

YILMAZÇELİK, İbrahim. **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

21.03.1977 tarihinde İzmir’ de doğdu. İlköğretimini Kıbrıs Paşaköy ilkokulun’ da ortaokulu Erzincan Kazım Karabekir Lisesi’nde ve lise eğitimini de Konya Gazi Lisesinde tamamladıktan sonra 1995 yılında Ankara Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi bölümüne girdi. Adı geçen bölümden 2000 yılında mezun olduktan sonra “Uluslararası Öğrenci Değişim Programı” kapsamında girdiği sınavı kazanarak Suriye/ Şam’da 8 ay Arap dili eğitimi aldı.

2005 yılında atanarak İmam Hatip Liselerinde Arapça Öğretmeni olarak görev yapmaya başladı.

Arapça dışında orta derecede İngilizce ve az derecede Farsça bilmektedir.

Evli ve iki erkek çocuk annesidir.